

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gizem KILIÇ

ANTİKÇAĞ'DA BİLGE VE BİLGELİK KAVRAMI

Felsefe Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gizem KILIÇ

ANTİKÇAĞ'DA BİLGE VE BİLGELİK KAVRAMI

Danışman

Prof. Dr. Şahin FİLİZ

Felsefe Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gizem KILIÇ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğrt. Üy. Emel SÜNTER (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Şahin FİLİZ (İmza)

Üye : Dr. Öğrt. Üy. Ali Bilge ÖZTÜRK (İmza)

Tez Başlığı:

ANTİKÇAĞ'DA BİLGE VE BİLGELİK KAVRAMI

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 17/04/2019

Mezuniyet Tarihi : 30/05/2019

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Antikçağ’da Bilge Ve Bilgelik Kavramı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Gizem KILIÇ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Gizem KILIÇ
Öğrenci Numarası	20165231004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şahin FİLİZ
Tez Başlığı	Antikçağ'da Bilge Ve Bilgelik Kavramı
Turnitin Ödev Numarası	113457940

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 88 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 16/05/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 11

alıntılar dahil % 22'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

16/04/2019

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGE VE BİLGELİK KAVRAMININ ANLAM SINIRLARI

1.1. Bilge ve Bilgelik Kavramının Doğuşu	5
1.2. Milet Okulu'nda Bilge ve Bilgelik: Thales, Anaksimandros, Anaksimenes.....	12
1.3. İyonya Okullarında Bilge ve Bilgelik: Pythagoras ve Pythagorasçılar	18
1.4. Heraklitos'un Bilgi Felsefesinde Bilge ve Bilgelik.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

SOFİST BİLGELİĞİN DÖNEMİ

2.1. Sofistlerde Bilge ve Bilgelik Anlayışı.....	33
2.2. Protagoras 'ta Bilge ve Bilgelik Kavramı	36
2.3. Hippias 'ta Bilge ve Bilgelik Kavramı	39
2.4. Prodikos 'un Bilge ve Bilgelik Anlayışı.....	40
2.5. Kritias'ın Bilge ve Bilgelik Anlayışı.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOKRATES'TEN STOA'YA BİLGE VE BİLGELİK

3.1. Sokrates'in Bilge ve Bilgelik Anlayışı.....	45
3.1.1. Sokratik Okulların Bilge ve Bilgelik Anlayışı	49
3.1.2. Megara Okulu	50
3.1.3. Elis-Eretria Okulu.....	50
3.1.4. Kynikler (Köpeksiler) Okulu	50
3.1.5. Kyrene Okulu	52
3.2. Platon Felsefesinde Bilge Ve Bilgelik Anlayışı.....	52
3.3. Aristoteles Felsefesinde Bilge ve Bilgelik Anlayışı.....	57
3.4. Stoa Okulu ve Epikür Okullarında Bilge ve Bilgelik Anlayışı	65
3.4.1. Stoa Okulu	65
3.4.2. Epikür Okulu	68

SONUÇ	70
KAYNAKÇA	74
ÖZGEÇMİŞ	78

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: 3.3.1. Aristoteles'in bölümlene şeması	58
Tablo 2: 3.3.2. Aristoteles'in Erdemli Etkinlikler Şeması	63

ÖZET

Bu çalışmada Antikçağ 'da bilge ve bilgelik kavramı genel olarak ele alınmıştır. Miletli doğa filozoflarından başlayıp Stoa ve Epikür okullarına kadar birçok düşünürün bilge ve bilgelik anlayışına yer verilmiştir. Jeopolitik konumundan dolayı liman kenti olan Atina'nın hem kültürel etkileşimi artmış hem de felsefenin daha açık bir ortamda yayılmasına yardımcı olmuştur. Felsefenin yayılmasıyla *Philosophia* (bilgelik sevgisi)'nin da bu dönemde bir başlangıcı olmuştur. Değişen yaşam şartları Yunan insanının düşünme biçimini, geleneğini, inançlarını, doğaya bakış açılarını sorgulamaya götürmüştür. Bilgelik kavramının bu döneme ait zengin bir içeriğe sahip olduğunu, teorik bir açıklamasının yanı sıra hayata yönelik pratik anlamını da Antikçağ'a borçlu olduğu gösterilmiştir. Bu kavramların doğuşu ve anlam sınırları belirlenmiş *Yedi Bilge*'nin bilgelikle ilgili özdeyişlerine yer verilmiştir.

Milet Okulu düşünürlerinin Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes'in hakikat arayışındaki çabalarının bir sonucu olarak bilgelik sevdasının bu dönemde doğduğu gösterilmiştir. Bunun yanı sıra İyonya Okulu'ndan Pythagoras'ın bilgeliğe ahlakilik özelliğini katarak farklı bir anlam yüklediğini açıkladık. Heraklitos 'un bilgi felsefesinde logos'la bilge olunabileceğini, kendini tanıma ve ölçülü olmanın en yüksek değer olduğu görüşlerini açıkladık. Akabinde Elea Okulu düşünürlerinden Ksenofanes, Parmenides ve Zenon'un bilge ve bilgeliğe toplumsal bir anlam yüklediğini ve kendilerinden önceki filozofların aksine farklı bir bakış açısı getirdiklerini inceledik.

İkinci bölümde sofistlerin bilgelik anlayışının doğa düşünürlerine göre daha rölativist olduklarını ve onlara kıyasla bilgeliğe çok farklı anlamlar yüklediklerini inceledik. Aynı zamanda kendilerinden önceki filozoflar bilgeliği tanımlarken ve bunu sevmemizi önerirken herhangi bir ücretten bahsetmediler; ilk defa sofistlerin bilgeliği parayla ölçmeye kalkışmaları bu geleneği de alt üst etiklerini aktardık.

Üçüncü bölümde Antikçağ'ın bir diğer önemli düşünürü Sokrates'in gerçek bilgeliğin ancak erdemli bir yaşamla ulaşılabileceğini ve erdemli yaşamında ancak doğru bilgiye sahip olduğumuz sürece erişebileceğimizi söylediğini bu tezimizde detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Günümüze kadar gelen eserleri sayesinde hocası Sokrates'in bu düşüncelerini öğrendiğimiz Platon ise bilgeliği, akıllı olma, iyi olma, adaletli olma, doğru kararlar almayı sağlayan bir şey olarak tasavvur etmiştir. Son olarak Stoa ve Epikür okullarının bilge ve bilgelik anlayışı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antikçağ, Bilge, Bilgelik, Erdem, Ölçülülük, Akıl, İyi, Mutluluk

SUMMARY

WISE AND WISDOM CONCEPT IN ANTIQUITY

In this study, the concept of wisdom and wisdom in Antiquity is discussed in general. From the philosophers of Miletus to the Stoa and Epicurus schools, the wise and wisdom of many thinkers were included. Due to its geopolitical location, both the cultural interaction of the port city of Athens has increased and it has helped to spread the philosophy in a more open environment. Philosophia (love of wisdom) became a beginning of this period with the spread of philosophy. The changing living conditions led to questioning the way of thinking, tradition, beliefs and views of nature of Greek people. It has been shown that the concept of wisdom has a rich content of this period, a theoretical explanation as well as its practical meaning for life owing to Antiquity. The birth of these concepts and the wisdom related to the wisdom of the Seven Wise, whose boundaries of meaning were determined, are included. It has been shown that the love of wisdom was born in this period as a result of the efforts of the thinkers of the Miletus School, Thales, Anaximandros and Anaximenes in the search for truth. In addition, we explained that Pythagoras from the Ionian School has a different meaning by adding the moral characteristic of wisdom. We have explained that Heraklitos wisdom can be wise in the philosophy of knowledge, and that self-knowledge and being measured are the highest values. Then, we examined the elephants of Elea School, Xenophanes, Parmenides and Zenon, which gave a social meaning to the wisdom and wisdom and brought a different perspective than the previous philosophers.

In the second chapter, we examined that the wisdom of sophists is more relativistic than the nature thinkers and they have very different meanings to wisdom. At the same time the philosophers before them did not mention any wages when defining wisdom and suggesting that we love it; the first time the sophists attempted to measure wisdom with money, we conveyed this tradition as well. In the third chapter, it is discussed in detail in this thesis that Socrates, another important thinker of Antiquity, told us that true wisdom can only be attained with a virtuous life and that we can only reach it as long as we have the right knowledge. Plato, through his works that have survived to the present day, envisioned the wisdom of his teacher Socrates as wisdom, being wise, being well, being fair, making right decisions. Finally, the wisdom and wisdom of the Stoa and Epicurus schools are discussed.

Keywords: Antiquity, Wise, Wisdom, Virtue, Temperance, Mind, Well, Happiness

GİRİŞ

Antikçağ dönemine gelmeden önce daha önceki ulusların çok azı mitolojik dönemin etkisinden çıkabilmiştir. Yunanlılar dışında felsefeye o dönemde pek katkı sağlayan medeniyet karşımıza çıkmamaktadır. Kendilerinden önceki ulusların ulaşamadıkları bir seviyeye erişmiş, bütün bu yaratmalar felsefenin kaderini belirlemiştir. İşte felsefe adı verilen Yunan ilmi bu üstün başarıyı meydana getirirken batı düşüncesi için bir sonsuz kaynak olmuştur. Antik Yunan felsefesi Helen dünyası içinde doğan ve gelişen entelektüel bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Antikçağ felsefe tarihi genel olarak üç dönemde incelenir: Helen, Helenistik ve Roma dönemleri. İ.Ö. 6. Yüzyılın başlarında, Thales’le başlayan ve yine 4. yüzyılın sonlarına doğru Aristoteles’in ölümüyle biten birinci dönem, asıl Yunan (Helen) felsefesi dönemidir. Doğu Akdeniz bölgesi, yani Anadolu, Mısır, Suriye ve İran siyasal olarak İskender’in ve onu takip edenlerin siyasi egemenliği altına girdiği gibi bütün bu bölgeler Yunan dili ve kültürünün etkisi altına girerler. Helenistik dönem İskender’in ölümünden İ.Ö. 1. Yüzyılın ikinci yarısına kadar yaklaşık üç yüzyıllık bir süreyi içine alır. Kültür tarihi bakımından Helenistik dönemden sonrası ise Roma dönemi olarak adlandırılır ki, bu dönem de İ.Ö. 1. Yüzyılla Roma’nın Roma olarak ortadan kalktığı tarih olan İ.S. 5. Yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık dört yüzyıllık bir dönemi kapsar. İ.S. 529 Yılında Bizans imparatoru Jüstinyen’in (İustinianus) Atina’daki Platon’un felsefe okulunu, yani Akademi’yi kapatması ve bu okula ait filozofların İran’a sığınması olayı birçok tarihçi ve özellikle de felsefe tarihçileri tarafından Antikçağ’ın bitişi ve yeni bir çağın başlangıcı olarak kabul edilir”.¹

Düşünce tarihinde önemli bir konuma sahip olan Antikçağ, felsefe tarihinde uzun önemli bir dönemi ifade etmektedir. Felsefe sürekli ilerleyen ve geçmişiyile olan bağlarını koparmayan bir bilim dalıdır. Bugün kullanmış olduğumuz birçok felsefi kavram ve içerik, binlerce yıllık düşünsel katkıların ve bu alanda çalışmalar yapan felsefe tarihçilerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Felsefenin, geçmişten günümüze kadar birçok büyük düşünürün yapıtlarında şekillenen bir disiplin olduğunu bilmekteyiz. Bu esas üzere, felsefe tarihinin ana kavram ve sorunlarını incelemek felsefeyi anlamak bakımından önemlidir. “Bugün felsefeden söz edebilmemizin sebebi, Yunanların bilgelik sevgisi” anlamına gelen *philosophia* kavramını yaratmış olmaları ve bu Yunan *philosophia* geleneğinin Ortaçağ’a ve ardından Modern Zamanlara aktarılmış olmasıdır².” Felsefenin köklü bir kaynaktan beslendiğini Antikçağ’dan günümüze kadar gelen ve hala ilerleyen tarihi bir olgu olduğunu bilmekteyiz.

¹ Arslan, 2006: 17.

² Hadot, 2017: 12.

İnsan aklını kullanma yetisine sahip bir varlıktır ve evreni doğayı anlama girişimine sistematik bir biçim kazandırdığı etkinlik olan felsefe, başlangıcından itibaren düşüncelerimizin potansiyelini bize açıkça gösteren en önemli alan olmuştur.

Felsefe, Antikçağ'la birlikte düşünsel zenginlik ve aklın yol göstericiliğiyle hayat bulan bu büyük miras gelecek medeniyetlere de büyük katkılarda bulunmuştur. Antikçağ dönemi felsefe tarihi açısından bir aydınlanma niteliği taşır.

Felsefe, Antikçağ'da tek başına aklın bizi nereye kadar götüreceğini görmeye çalışır. En temeldeki şeyleri akıl yoluyla anlama arayışı, sorgulamaya başlaması ve bilginin doğasıyla ilgili önemli soruları ortaya attığı bir dönemle karşı karşıyayız. “İlk filozoflar, geçmişten aynı anda iki büyük kopuşu gerçekleştirdiler. İlk önce dine, vahye, yetkeye, ya da geleneğe başvurmadan, kendi akıllarını kullanarak dünyayı anlamaya çalıştılar. Bu, kendi başına tümüyle yeni bir şeydi ve insanın gelişmesinde en önemli köşe taşlarından birini oluşturdu³.”

Antikçağ felsefesinde düşünen ve sorgulayan bir insan modeli karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen bilgiler şüpheli bir tavırla aklın süzgecinden geçirilmeye başlanmış ve doğadaki efsaneler, mitolojik düşünceler yerini aklın ışığında sorgulanan bilgiye bırakmıştır. Yunan mitolojisi bu çağda insanların merak duygusu ve yüksek sezgi gücüne sahip yapısıyla doğanın görünür yüzünden öte görünmeyen yüzünü de öğrenmek istemiş ve böylece ona daha fazla hâkim olabileceğini sezmiştir. Geleneğin verdiği cevaplarla yetinmeyip onu akılcı ve bilimsel bir yaklaşımla ele alıp incelemeye başlamışlardır. “Akıl, böylece acil eylem bekleyen sorunlarla ilgilenmeye meraklı zihinlere yabancı olan bir düşünce denizinde gezinmekte kendini özgür hissetti; yaşamın gereklilikleri için kullanışlı olsa da olmasa da evrensel doğrular aradı ve buldu.”⁴

Antikçağ filozoflarının amacı sadece evreni, doğayı teorik bir şekilde açıklamayı değil, aynı zamanda insan yaşamına yönelik deneyimi de içinde bulunduruyordu. Antikçağ'da bu temel yönelimin her şeyden önce bir hakikat arayışını yani bir yaşam bilgeliğine ulaşmayı hedefleyen bir dönem olduğunu görmekteyiz. Bu mitolojiden felsefeye geçiş süreci aslında bilgelikten felsefeye geçiş olarak kabul edilmektedir. Yunan *sophia*'sının hangi süreçlerden geçerek *philosophia* anlamı kazandığını ortaya koymaya çalışacağız.

“Felsefe (*philosophia*) ile bilgelik (*sophia*) arasında kesin ve net bir ayırım yapmadan ki bu çok zordur- felsefe için bir başlangıç tespit etmek veya kim bilge kim filozoftur ayırımını yapmak hemen hemen imkânsızdır.”⁵

³ Bryan, 2017:12.

⁴ Cornford, 2017:6.

⁵ Önal, 2011:58.

Antikçağ'dan günümüze kadar birçok düşünür bu konu hakkında açıklamada bulunsa da, bu ayrım henüz netleşmiş değildir.

Antikçağ'da yaşayan insanların karşı karşıya kaldığı yaşam sorunlarıyla, günümüz insanının çözüm bulmak zorunda olduğu yaşam sorunları arasında ortak bir nokta vardır; her iki dönem insanının da sağlam bilgiyi istiyor olmasıdır. Aslında aynı noktaya geldik bilgelikten felsefeye geçiş sürecindeki aklın ön plana geçmiş olması yer almaktadır. Bu iki kavramın birbirinden beslendiğini ve gerektiğinde aynı amaç doğrultusunda ilerlediğini görmekteyiz.

“İlkçağ Yunan felsefe kaynaklarının bildirdiğine göre, kavram olarak bilgelik ve felsefe ayrımı ilk kez Pythagoras tarafından yapılmıştır. Ancak, o günün Yunanistan'ında bilgelik (hikmet) her şeyi bilmek anlamı yüklediğinden, bu sıfatın sadece tanrılara mahsus olduğu sonucu çıkarılmaktaydı. Bu yüzden olsa gerek, Pythagoras kendisine bilgeliğe sahip olan değil, bilgeliği seven kişi anlamında *philosophos* (bilge) sıfatını uygun görmüştür.”⁶

Felsefe sürekli bir sorgulama, eleştirme, yorumlama, yeni bir arayış içinde bulunma durumundadır. Bilgelikle, felsefe arasında önemli bağlar bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bilgelerin görüşleri yaşamın hakikatlerine ulaşma yönündedir; bu nedenle bilge bizatihi yaşamın içindedir, filozof ise kavramın içindedir. Bilgelik, felsefeden daha kapsamlı ve yaşamın içinde olmasından dolayı daha eski bir düşünme etkinliğidir. Bu iki kavram birbirinden kopuk değildir, aksine birbirinden etkilenirler.

Bu tezde Antikçağ felsefesinde ‘bilge’ ve ‘bilgelik’ kavramlarının hangi anlama geldiğini, bu kavramların filozof ve felsefe kavramlarıyla hangi noktalarda kesiştiği ya da farklılaştığı araştırılmaktadır. Bu amaçla Antikçağ dönemindeki filozofların elimize ulaşan eserlerinde ‘bilge’ ve ‘bilgelik’ kavramlarının geçtiği yerler belirlenmiş ve analiz edilmiştir. Ele almış olduğumuz bu kavramların Antikçağ dönemine özgü kavramlar olduğuna, felsefenin konusunun ve problemlerinin belirlendiğine tanık olmaktayız.

Ayrıca tanık olduğumuz bir diğer önemli şey, dün olduğu kadar bugün de felsefenin ve bilimin temelinde bulunan ve vazgeçilmez olan kimi kavramların oluşturulmaya başlanmış olmasıdır.

“Bugün hala İyonyalı filozofların bizi ilgilendirmesinin nedeni, onların çeşitli olay ve olgulara ilişkin vermiş oldukları yanıtlar, sordukları sorular ve bu soruları yanıtlamada kullandıkları yöntemdir.”⁷

⁶ Önal, 2011:58.

⁷ Çüçen, Erkızan, 2013:35.

Bu dönemde insan, tanrı ve doğa bir düşünce sisteminde algılanmak istenmiştir. Dış doğaya, sorgulamaya yönelen bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Amaç felsefeyi her şeyden önce doğru yaşayış şeklinde göstermek ve akli doyuran bir dünya görüşüne ulaştırmak olmuştur. Bilgelik, var olanlar üzerinde bilinçli ve planlı bir şekilde doğmuştur. Eleştiren bir düşünce sisteminin oluşumu felsefenin, bilgeliğin başlangıç tarihi olmuştur. Bilimsel düşüncenin en görelî halini bu dönemde görmekteyiz. Doğru yaşayış nasıl gerçekleşir ya da insanın bu dünyadaki ahlaki sorumlulukları nelerdir gibi sorulara yanıt bu akıl doğrultusunda bu dönemde cevaplar bulmuştur. Doğru kabul edilen şeylerin temellerinin sorgulanması yine bu dönemde görülmektedir. Hakikat arayışı felsefenin, bilgeliğin oluşumunda öncü olmuştur. İlerledikçe bu sorgulama yaşamın her yönüyle gerçekleşmiştir. İnsan etkinliğini sürdürdüğü her alanda temel sorgulamalar yapmaktadır, buda bilgeliğin hayatın her alanında hâkim olabileceğini göstermektedir. Kavramların aydınlatılması, varlığımızın ve yaşantımızın en temel yönlerinin sorgulanması apaçık ortaya çıkarılmıştır. Doğa filozofları hakikat arayışına kendilerini vermeleri insan yaşantısını daha derinden anlamaya çalışmalarından kaynaklanmaktadır.

Varlığın ne olduğu bilgisini ortaya çıkarmak, hakikat arayışı ve elde ettikleri bulguların herkes tarafından açıkça anlaşılacak bir biçimde aktarmak istemeleri ortak gayeleri haline gelmiştir. Bu düşünürler aslında önemli bir kopuşu gerçekleştirdiler. Akıllarını kullanmaları ve kendi başlarına bunu gerçekleştirmeleri dünya üzerinde büyük ölçekli kuramlar oluşturmalarına öncelik etti. İnsanlığın zihinsel yaşamında meydana gelen bu gelişme bilgeliğin de başlangıcı olmuştur. Nesnel dünyanın özünün sorgulanmaya başlanması Antikçağ'ın bu kavramların doğuşuna tanık etmesine bağlanmıştır.

Felsefenin temel problemleri ve kavramlarının belirlenmesi ile kendine has karakteristiklerine sahip olan Antikçağ 'da bilge ve bilgelik kavramlarına hangi anlamlar yüklendiği önem kazanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGE VE BİLGELİK KAVRAMININ ANLAM SINIRLARI

1.1. Bilge ve Bilgelik Kavramının Doğuşu

Dünya sorunsalının çözümünde insan aklının gücüne güvenilmesi bu dönemde başlamıştır. Milet’li düşünürler mitsel oluşumları bir kenara bırakarak akıl yetisine dayanarak açıklamaya çalışmalarıdır ve akıl üzerine yeni kuramları keşfetmelerini sağlamıştır. Milet’in jeopolitik konumu bu duruma elverişli olmasından dolayı önemli bir faktör oluşturmuştur.

“Felsefe, Türkiye’nin Akdeniz kıyısında bulunan İyonya* kenti olan Milet’te başlıyor. Büyük ticari taşımacılık imkânlarına sahip olan liman, kültür seviyesinin yüksek olduğu zamanlarda sadece Yunanistan’a hizmet etmiyor, bir de Mısır ve Babil’e hizmet ediyordu. Bu etkileşim Milet’li Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes’in düşüncelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.”⁸ Milet’in Liman kenti konumunda olması hem kültürel etkileşimi arttırmış hem de felsefenin daha açık ortamda yayılmasına yardımcı olmuştur.

“Burada, Atina demokrasisinin duyarlılığının ve ufuksuzluğunun tam tersine, elverişli şartlar ve özellikle Pers yönetiminin inanç meselelerinde mutad müsamaha, herhangi bir mânia yahut tasallutla karşılaşmaksızın felsefenin gelişmesine imkân tanımıştır. Buradan elçiler vasıtasıyla bilgeliklerini, etkinlikleri için yeni merkezler bulacakları Yunanistan’ın batısındaki koloniler de dâhil olmak üzere, Antik Atina ve Trakia Abderası’na ulaştıracak elçiler göndermişlerdir.”⁹

Farklı etkileşimlerde bulunmaları ve koloniler halinde yaşamaları özgür düşünce ortamını yaratmıştır. Diğer coğrafyalarla etkileşim halinde olan ve onlardan düşünce, bilim ithal eden bu toplum her şeyden önce kendi bilgi seviyelerini arttırıp birikim elde etmişlerdir. Mısırdan papirüs ithali ya da Mısır geometrisi, Babil astronomisi ithali ile yine bu komşu coğrafyalarda kurulan kolonilerle etkileşim sayesinde olmuştur. Bu etkileşim onların yaşam tarzlarında, düşünce biçimlerinde, siyaset ve ekonomisinde olmak üzere birçok alanda nasıl bir değişiklik yaptığını düşünce tarihine bıraktıkları izlerden anlaşılmaktadır. Her türlü gelişime açık olduğunu göstererek elde edilen bilgiler, birikimler böyle oluşmuştur.

⁸ Reginald, NY 10020:1.

⁹ Zeller, 2008:51.

“Bu dönemin başlangıcı gerçek anlamda *Philosophia*’nın da başlangıcıdır. Bu başlangıca, daha doğrusu felsefenin doğuşuna kucak açan İyonya ruhunun, düşüncesinin en önemli özelliği olan bağımsızlığı ve özgürlüğüdür.”¹⁰

Değişen bu yaşam şartları Yunan insanın düşünme biçimini, geleneğini, inançlarını, doğaya bakış açılarını sorgulamaya götürmüştür. “Böylece Yunanlılar “özgürleşme” yolunda ki adımlarını atmaya başlamışlardır.”¹¹ Merak duygusu sorgulamaya, düşünmeye iten etken olmuştur. Platon’un *Theaitetos* (155d) diyalogunda Sokrates’in “Filozofu başkalarından ayıran nitelik, işte bu duygudur, bu hayrettir. Felsefenin başlangıcı da budur, başka bir şey değildir” sözlerinden anlaşılacağı üzere Yunan insanının büyük bir adım attığı söylenebilir. Belli bir yaşam ve varoluş biçimi oluşturmuşlardır. O dönemde din ile geleneğin verdiği yanıtlarla yetinmeyi bilmeyip, anlamak isteyerek bir zihinsel değişim için zemin oluşturmuşlardır.

“Her şeyden önce doğanın sırlarını çözmeli ve onun hakkında bilgi edinmelidir. Çünkü kendi yaşamını sürdürebilmesi ve en azından temel gereksinimlerini karşılaması bu bilgiye bağlıdır. Öyleyse insanoğlu doğayı bilmeye doğuştan yazgılıdır.”¹²

Bu bilgi birikimine aklını kullanarak sahip olan insan teorik ve pratik yönü bulunan bilgelikten felsefeye geçiş süreci yaşamıştır. Belli bir birikimin ürünü olan bilgeliğin, olgunlaşmış bir evrimi olan felsefeyle hiçbir zaman bağıını koparmadan beraber ilerlediğini söyleyebiliriz. Hayatta edinilen deneyimler insanoğlunun hamurunu pişireceği kıvama geldiğinde bunu ahlaki değerler çerçevesinde gerek bireysel, gerek toplumsal uyum içerisinde yaşaması bilgeliğin başlıca ilk adımları olmuştur.

“Şu halde bilgeliğin felsefeden daha kapsamlı ve daha eski bir düşünme biçimi olarak insanın duygu, akıl, inanç ve eylem gibi bütün yönlerini hesaba katan bir dünya görüşü, bir derin düşünme etkinliği ve bir yaşam tarzı sunduğunu söyleyebiliriz.”¹³

Milet’in jeopolitik konumu itibarıyla düşünce alışverişinde bulunması açık toplum özelliğine sahip olmasını sağlamıştır. Milet’te oluşan bu ortamın nedeni; Aristoteles’in de dediği gibi: “Felsefe için gerekli olan refah düzeyinin ve bu uğraş için gerekli olan boş zaman koşullarının orada sağlanmış olmasıdır.”¹⁴

¹⁰ Çüçen ve Erkızan, 2013:15.

*İyonya: (Yunanca: Ionia), Anadolu’da bugünkü İzmir ve Aydın illerinin sahil şeridinde Antikçağ’da verilen addır. Dor istilası sonucu Yunanistan’dan kaçan Akalar tarafından Milet, Efes, Foça ve İzmir çevresinde kurulmuştur. İyonya, batıda Ege Denizi, doğuda Lidya ve güneyde Karya ile Dor şehir devletleriyle çevrelenmiştir. Ulaş,2002:1123

¹¹ Thilly,2000:20.

¹² Dürüşken, 2016:18-19.

¹³ Önal,2011:59.

¹⁴ Guthrie,1999:30.

Özgür düşünce ortamı bu coğrafyada kadim bilgeliğin serpilip gelişmesine de neden olmuştur. O halde diyebiliriz ki; felsefe öncesi bir bilgelik sürecinin var olduğunu ve ardından felsefenin doğuşuyla birlikte ilerlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Birbirini tamamlayan bu iki kavram kelime kökeni “philo”önekiyle bileşen sözcükler yaşam ilgisini, yaşam hazzını, yaşam nedenini şu veya bu etkinliğe adayarak bulan kişinin konumunu belirtmek için kullanılırdı: Örneğin *philo-posia* içkiye duyulan ilgiyi, içkiden alınan hazzı belirtir, *philo-timia* onur kazanmaya duyulan ilgidir, bu durumda *philo-sophia*'ya da *sophia*'ya duyulan ilgiyi belirtir.”¹⁵

Buna göre *Philosophia* bilgeliğin ve felsefenin ne anlama geldiğini ve birbirini tamamlayan bütünüün parçası olduğunu göstermektedir. Bilgelik sevgisi felsefe sözcüğünün temelini oluşturmaktadır. Bu kelime başta bilgelik dostu sonra ise bilgiye can veren, onu sorgulayan ve hakikati arayan hikmet sevgisi manalarına gelmektedir. *Sophia* aynı zamanda bunlara sahip olma anlamını vermektedir. Eski Yunan'da bu kelimenin anlamı *maharet*, *ustalaşmak* ve *yapılan bir işte beceri sahibi* olmaktır. İ.Ö. 800-700 yılları arasında etkinlik göstermiş olan Hesiodos ve Homeros'un eserlerinde de bilgelik kavramına rastlanmaktadır. “Hesiodos yakın doğunun “hikemi şiir” (bilgelik şiiri) geleneğini benimsemiş ve gezici ozanların aristokratları eğitmek, bilgilendirmek ve eğlendirmek için söyledikleri şiirlere edebi bir nitelik kazandırmış son derece kültürlü bir yazardır.”¹⁶

Yunan insanının gelişkin merak duygusu ve öğrenme isteğine sahip olması, özellikle Hesiodos'tan başlayarak mitolojik dönemde bile hakikat arayışına girmesi kadim bilgeliğin bu dönemdeki yerini göstermiş bulunuyor. Homeros'ta ise bilgelik kelimesi bir insanın yaptığı işteki *teknik beceri*, *kabiliyet* anlamına gelir.

“Homeros, İlyada'sında, tanrıça Athena'nın tavsiyeleri sayesinde her tür *sophia*'yı bilen, yani her tür yapabilme yetisine sahip bir dülgerden söz eder. Buna benzer biçimde, Homeros tanrı Hermes için yazdığı şiirde, tanrının liri icat etmesini anlattıktan sonra onun bir *sophia* aletini elleriyle biçimlendirdiğini söyler. Bu lir sanatından başka bir şeydir, boru denilen müzik aletidir, dolayısıyla burada müzikle ilgili bir sanat, bir yapma bilgisi söz konusudur.”¹⁷

Antik Yunan dünyasının ve kültürünün tüm özellikleri bu şiirlerin içeriğinde, kahramanlarının sözlerinde ve davranışlarında yer almaktadır.

¹⁵ Hadot, 2017: 27.

¹⁶ Stuttard, 2016:18.

¹⁷ Stuttard, 2016:29.

Bu destanlarda yaşanan olaylardan, karşılaşılan sorunlara kadar getirmiş oldukları çözümler Yunan insanının göstermiş olduğu merakı ve sorgulayıcı tavrını ortaya koymaktadır. *Sophos* yiğitlik, savaşçılık, kahramanlık, kabiliyet anlamında da bu eserlerde kullanılmıştır.

Antikçağ'da bir işte belli eğitimi ve çıraklığı gerektiren kişiler sanatlarını geliştirirken ve sonrakilere aktarırken bu sıfatla anılmışlardır. Demek ki Antikçağ felsefesine bu başlangıç sürecinde hem dini, hem mitolojik hem de rasyonalist bir yaklaşım eşlik etmiştir. Her ne kadar kopuş ve kırılma olmadıysa da mitostan akıla doğru gittikçe ilerleyen bir süreç görülmektedir.

“Bu bağlamda, felsefenin doğuşunda doğrudan dinden ya da mitolojiden felsefeye geçiş olduğunu iddia etmek zordur. Çünkü felsefenin doğması için mitolojiye göre daha rasyonel bir unsura ihtiyaç vardır ki, bu da bilgeliktir. Bu bilgelik Homeros ve Hesiodos'tan sonra yaşanan ve en az üç asır sürdüğü tahmin edilen bir devreyi kapsamaktadır ki bu dönemde Yunanlı düşünürlerin hem yerli bilgelik birikiminden, hem başta Hindistan olmak üzere kadim Doğu hikmetinden faydalandığı aşikârdır.”¹⁸

Söz konusu bilgeliğin belli bir birikim ve zihinsel olgunlaşmanın ürünü olduğu yadsınamaz. Felsefenin doğuşuna ön hazırlık olan bu olay mitolojik açıklamaların yetersiz kaldığını, akıl ve birtakım gözlemlerle bilginin doğruluğuna erişilmeye çalışıldığını göstermektedir. Mitolojik açıklamaların yerine gerçekliği deneyimlerine ve doğal gözlemlerine dayanarak izah etmeye çalışmaları bağımsız insan düşüncesinin, akıl gücüyle inşa edildiği gerçekliğini göstermişlerdir. Salt aklın ışığında hakikat arayışını işte bu Antikçağ felsefesinde görebiliyoruz.

“Sophia, ayrıca başkaları karşısında davranma yeteneği anlamını da taşır. Bu yetenek kurnazlığa ve kendini gizlemeye kadar uzanır. Örneğin İ.Ö. 6. yüzyılda yazar Theognis, Kyrnos'a gönderdiği, soyluların eğitimi üzerine özlü sözler derlemesindeki bir öğütte şöyle der: Kyrnos, dostlarından her birine bir başka yanını açık et. Her birinin duygularına göre kendini farklı göster. Bir gün dostlarından birine yakın duruyorsan kişiliğini ona göre değiştirmeyi bil. Çünkü yetenek (sophia) büyük bir yücelikten (arete)*bile daha iyidir.”¹⁹

¹⁸ Önal,2011:63.

¹⁹ Hadot, 2017:31.

*Arete: İlkçağ Yunan felsefesinde genelde “erdem”, yer yer de “mükemmellik” ya da “yetkinlik” anlamında kullanılan terim. Erdem kavramının, felsefenin ana konularından biri hatta başlıca sorunsalı olmazdan önce, Yunan kültüründe uzunca bir geçmişi vardır. Sokrates öncesi felsefede temel ilgi *physis* (doğa) üzerine yoğunlaştığından, arete hakkında kayda değer pek bir şey çıkmamıştır. Heraklitos'un en yüce erdem olarak basiret, sağgörü tasarımını ya da Demokritos'un arete'nin insanın içinden gelen bir nitelik olduğunda ısrar etmesini saymazsak, arete felsefede hak ettiği yeri, felsefeye önemini, Sokrates'le birlikte sağlama almıştır. Kaldı ki Sokrates'ten önce bu terim insanların erdeminden çok nesnelere belli bir alandaki yetkinliği için kullanılıyordu. Ulaş,2002:89.

Bilgeliğin kişisel tecrübe işi olduğunu, karşısındakine göre bu yeteneği göstermesi gerektiğini dile getirmiştir. Bilgelik kavramının bu döneme ait zengin bir içeriğe sahip olduğunu görüyoruz.

Bu dönemde bilgelik, sadece dünyanın teorik bir açıklamasını değil aynı zamanda hayata yönelik pratik bir tavrı da izah ediyordu. Bilgelik kavramını ve onun pratik anlamını Antikçağ'a borçluyuz. Antikçağ bilgeliği düşüncede ve eylemde toplumsal örnekler olarak ön plana çıkmış büyüklerin biriken hizmeti kendinden sonra gelen çağlara kadar etkisini göstermektedir. Bu etki felsefenin sağlam adımlarla ilerlemesini sağlamıştır.

Tezimin bu aşamasında bilgelik kavramının Antikçağ felsefesine özgü olduğunu ve bu kavramın hangi anlamlara geldiğine ilişkin bir genel çerçeve çizilmiştir.

Bilge ve bilgelik sevgisi Antikçağ filozoflarının öğüt niteliğindeki sözleri, aynı zamanda yaşam bilgeliği pratikleri olarak görülür. Bu öğütleri düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan *Yedi Bilge*'leri izleyerek varılmaktadır. Platon'un Protagoras (343a) diyalogunda Sokrates konuşur:

“Bunlar arasında Miletoslu Thales, Mityleneli Pittakos, Prieneli Bias, Yasa koyucusu Solon, Lindoslu Kleobulos, Khenaili Myson ve yedinci olarak Lakedaimonlu (Spartalı) Khilon sayılabilir. Hepsi Lakedaimonlulara özgü manevi gücün yandaşları, hayranları, çömezleriydiler. Bu nedenle bilgeliklerinin kısa, anmaya değer özdeyişlerden meydana geldiği kolayca anlaşılır. Bunlar toplanıp bir araya gelmişler ve bilgeliklerinin ilk ürünlerini Delphoi tapınağında Apollon'a sunarak dillerden düşmeyen şu özdeyişleri oraya kazımışlar: “Kendini bil” ve “Aşırılıktan kaçın”.²⁰

Yedi Bilgeler edindikleri hayat tecrübesini özlü sözler olarak izah etmişlerdir. İnsanlara doğru ve gerçek olanları aktarmakla yükümlü olduklarını bu öğütlerle dile getirmişlerdir.

“Burada Helen ulusunun ruhuna bizi doğrudan doğruya baktıracak bir kapı açılıyor. Bu sözlerin neye özendiklerine, neden şekillerde taşkınlığı gemleyip ölçülülüğe, büyülenme ve azgınlığı gemleyip alçakgönüllülüğe varmak öğüdünün tekrarlandığına dikkat etmeli: Helen sanatının ayırıcı özelliği olarak hayranlıkla karşıladığımız “karar ölçü” bilinçli bir ruh eğitiminin ürünüdür. Bu *Yedi Bilge* gibi adamlar eğiticiydiler. Friedrich Nietzsche şöyle diyor: “Başka ulusların ermişleri var, Hellenlerin ise bilgeleri.”²¹

²⁰ Platon, 2013:425.

²¹ Nietzsche, 1996:16.

Bakınız: *Yedi Bilgeler*'in sözleriyle ilgili olarak Walter Kranz'ın Antik Felsefe ve Platon'un Protagoras Diyaloguna bakılabilir.

Yedi Bilgeler olarak bilinen bu kişiler yaşam içinden öğütler vererek, tecrübelerini bilgelikleriyle sunmuşlardır. Bu kişilerin yaptıkları felsefe olarak alınmamaktadır; çünkü söyledikleri şey daha çok bir öğüt niteliği taşımaktadır.

Bu bilgelerin öğütlerinin ana teması ise “aşırılıktan kaçınma” ve “kendini bil” sözleri olmuştur. Antikçağ döneminden günümüze kadar etkisini devam ettiren bilgelerin bu sözleri hayat tecrübelerine dayanmaktadır.

Öğütlerin içeriğine baktığımız zaman bilgelerin insanlar hakkında en geniş deneyime ulaşmış kişiler olduğunu görmekteyiz. *Yedi Bilge*'nin bilgelikle ilgili özdeyişlerinden bir kısmına değinelim:

-Euagoras'ın Oğlu Lindoslu Kleobulas;

* Bilge kişi ölçsüzlükten kaçınır. En iyi şey ölçü.

-Exakestides'in Oğlu Atinalı Solon;

*Aşırıya kaçma, bilgeliğe giden yol buradan geçiyor.

-Damagetos'un Oğlu Spartalı Khilon;

*Sabır bilgeliğin yoldaşdır.

-Hexamyes'in Oğlu Miletoslu Thales;

*En bilge şey zamandır; çünkü her şeyi ortaya çıkarır.

-Hyrrhas'ın Oğlu Lesboslu Pittakos;

*Zorluklar ortaya çıkmadan önlem almak, akıllı insana vergidir.

-Teutamides'in Oğlu Prieneli Bias;

*Bilgeliği sev!

-Kypselos'un Oğlu Korinthoslu Periandros'un Özdeyişleri;

*İstekler geçicidir, bilgeliklerse kalıcıdır.²²

Yedi Bilgelerin bu özdeyişlerinden anladığımız üzere ana tema her şeyde ölçülü olunması ve insanın kişiliğinin temelini oluşturan kendini bilmeyi gerçekleştirme gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bedensel olanın ölçülü bir şekilde yaşanmasının kişinin hayatına anlam kazandıracağını öğütlemektedirler. Yaşam bilgeliğine erişmenin en önemli yolu da bu doğrultuda ilerlerken bu özdeyişleri eylemlerinde uygulamaları gerektiğidir. Bu bilgelik döneminin felsefeye geçiş sürecinde insan yaşamında ne kadar etkili olduğunu görmekteyiz. Delphoi tapınağında bir araya gelen Antikçağ'ın *Yedi Bilgesi* özdeyişleri herkes tarafından okunsun diye her yere kazınımlardır. İnsanların bu sözleri kabullenmesindeki en önemli etken mitolojiden uzak ve daha rasyonalist olmasıdır.

²² Laertios, 1776:25.

Rasyonalistlikten bahsedilen hayatın içinde yaşanmışlıklardan elde edilen tecrübeler kapsamında dile getirilmiş olmalarıdır.

Platon'un Kharmides 164d diyalogunda Kritias *Yedi Bilgelerin* özdeyişleri hakkında şöyle konuşmaktadır:

“Ben kendi adıma, kendini bilmek demenin ağırbaşlılık anlamına geldiğini iddia ediyorum ve bu sözleri Delphoi tapınağına kazıyan bilgilerle aynı fikirdeyim. Çünkü “kendini bil” ve “ağırbaşlı ol” sözleri, kimileri bunların değişik şeyler olduklarını düşünse de, tapınaktaki yazıyla benim iddia ettiğim gibi aslında tek ve aynı şeyi ifade ediyorlar.”²³

Kendilerinden sonra gelen birçok filozofu da öğütleriyle etkileyen bilgiler felsefe tarihine bilgelik kavramını ve çeşitli anlamlarını kazandırmışlardır. Bilgelerin insan yaşamıyla ilgili konularda oldukça etkin oldukları kendilerinden sonra gelen düşünürleri etkiledikleri görülmektedir. Özdeyişlerde dikkatimizi çeken diğer bir detay ise yurttaşlara sorumluluk duygusunu aşılama çalmış olmalarıdır. Bütün bireylerin birbirine karşı erdemli davranmaları, başkalarına karşı saygılı olmaları önerilir. Düşünce tarihinde belli bir ahlak anlayışının öncüleri olarak bilinen bu bilgiler entelektüel dönemin atası sayılırlar.

“Bilgeliğin bu dönemde ne anlama geldiği Herodotos'un İlkçağın *Yedi Bilgesi*'nden biri sayılan Atinalı yasayapıcı Solon'un (İ.Ö. 7.-6. yüzyıl) Lydia kralı Kroisos'la efsanevi karşılaşmasını anlatır.

“Gücüne ve zenginliğine güvenen Kroisos, Solon'a şöyle seslenir:

Ey Atinalı konuşum, bilgeliğinin (sophies), yolculuklarının söylentisi bizlere kadar ulaştı. Bize dediler ki, bilgelik hazzına (philosopheon) sahip olduğun için ve görme arzunu dolayısıyla pek çok ülke gezmişsin.”²⁴

Bilgeliğe sahip olmanın ne denli güç bir uğraş olduğu ve belli bir bilgi birikimine sahip olunması gerektiği anlaşılmaktadır. Bilgelikler uzun yılların deneyimlerinden süzülerek ortaya çıkar ve insanlar doğaları gereği mutlu olmayı istediklerinden dolayı iyiye, kötüye ilişkin bilgi zorunlu olarak mutluluğa götüren tek yol olur; bu bilgi de tüm insanlar için doğal olarak kazanılması gereken bir bilgelik sevgisidir. Yunan bilgeliğinin hayranlık uyandıran bu hakikat arayışı iyi bir yaşam için gerekli hale gelmiştir. Bu bahsi geçen bilgelik dönemi mitolojiden felsefeye geçiş sürecinde önemli bir koridor görevi görmektedir. *Yedi Bilge*'nin öğretileri bizlere bir insanın tam olarak nasıl olması gerektiğini öğretir niteliktedir.

²³ Platon, 2013:312.

²⁴ Hadot, 2017:27.

Düşüncede ve eylemde toplumsal örnekler olarak ön plana çıkmış bilgelerin biriken bilgelikleri kendilerinden sonrakilere de yaşama sanatını öğretir.

Bigelikleri önce insan olmayı öğrenme, ardından bilgi edinmenin yanısıra karakter inşa etmeyi içerir. Bilgeler, bilgeliklere göre yaşama biçimi oluşturmuşlardır.

“*Yedi Bilge*’ler arasında Solon, daha sonra Lesbos halkının güdücüsü Pittakos, politika adamı Bias, Korinthos hükümdarı Periandros gibi büyük devlet adamlarının da bulunması dikkate değer; bu sağlam eski devirde kendini topluluğun hizmetine verme “bilge kişi”nin ilk ödevidir.”²⁵

Bu bilgelerin belli bir bilgi, hayat deneyimine sahip olduğunu ve bilge kişi olma yolundaki görevleri yerine getirme sorumluluğunda oldukları görülmektedir. Antikçağ ’da bilgelik kavramını genel olarak inceledikten sonra şimdi bu çağa damgasını vuran bilge filozofların bilgelik kavramına hangi anlam ya da anlamları yüklediklerine geçebiliriz.

1.2. Milet Okulu’nda Bilge ve Bilgelik: Thales, Anaksimandros, Anaksimenes

Felsefenin ilk adımlarının atıldığı İ.Ö.6. yüzyıl, bilgelik kavramı açısından önemlidir. Bu yılda Miletos zengin bir kenttir. “Zenginlik yalnızca ticaretle sağlanan bir zenginlik değildir. O dönem tüccarlarının gemilerle taşıdıkları bir başka zenginlik daha vardı: bilgi. Her zaman bilgidен daha önemli ve ön gelen, bilgi duruşu ya da bilgi tavrıdır.”²⁶

Birçok kaynakta *Yedi Bilgeler*’in ilki olarak anılan Thales “İ.Ö. 624-546 yılları arasında yaşadığı bilinmektedir”.²⁷ Milet’in liman şehri konumunda olması bilginin gelişmesine sebep olmuştur. Liman şehrindeki fikri gelişimin buradaki filozofları etkilediği görülmektedir. Bilimsel araştırmanın, felsefi düşüncenin ortaya çıkması, bu bilgi birikimiyle bilgeliliğin sahneye çıkması ve bunu daha sonra bir geleneğe dönüştürmeleri Milet’te yüzyıllık bir felsefe geleneğini oluşturacak ve bir felsefe okulu kurulacaktır. Thales’in bilge kişiliği dikkat çekmiş ve Antikçağ’da yakından takip edilmiştir. Onun yaşam bilgeliliğine eriştiğini insan hayatının, varlıkların değeriyle ve anlamlarıyla ilgili derin bir bilgiye sahip olduğu kabul edilmiştir. Milet okulunun felsefe tarihinde önemli yere sahip olması Thales’in bilge kişiliğine borçlu olduğu yadsınamaz.

Özellikle Miletoslu filozoflarda bugün de bizleri hayrete düşüren o güne kadar sorulmamış soruları yalnızca ortaya atmaları değil, onları aynı zamanda cevaplandırmaya çalışmaları düşünce tarihi için büyük önem arz etmektedir.

²⁵ Kranz, 2014:33.

²⁶ Erdemli, 2015:152.

²⁷ Wilhelm, 1994:59.

Başka bir deyişle soruları ortaya atmakla kalmamışlar, cevaplanması gereken bu sorunları öylesine benimsemişlerdir ki ve çözüm bulmayı kendilerine görev edinmişlerdir. Buldukları çözümlerin doğruluğu ve hakikiliğinden hiçbir kuşku duymadıkları için de bunu yurttaşlarına yazılı olarak açıklamaktan çekinmemişlerdir.

Onların oluşturmuş oldukları bu gelenek sayesinde bilgi birikimi medeniyetlere yol açtı. Felsefe aslında bir sadece Yunan mucizesi olarak ortaya çıkmadı, doğal bir bilgi birikiminin, deneyimlerin hatta bilgeliğin bir evrimi olarak ortaya çıkmıştır denebilir.

“Güneş’in Antik liman kenti olan Miletos’tan ışımaya başladığında, bütün trajik varoluşunu sergileyerek doğanın karşısına geçip “Arkhe”* nedir?” diye soran bilge Thales, işte zihnin ilk katmanıya, yani mitolojik düşünme katmanıya doğanın kendisine çizdiği sınırı aşmaya çabalayan bir dünyanın çocuğuydu. Yarısı yanmış fragmanlardan edindiğimiz bilgilerle listesini çıkarmaya çalıştığımız Thales gibi, yaşamını doğayı okumaya ve doğa hakkında bilgi edinmeye adanmış diğer bilgelere öyle.”²⁸

Thales bilmek için yaşayan ve bunu hayatında temel amaç olarak gören bir bilge figürü çizmiştir. “Thales hakkında az şey biliyoruz. Gökbilim, geometri ve mühendislikle, felsefi olduğu kadar ticari düşünceyle de ilgilendiği söylenir. Bildiğimize göre, dünyanın içinde sudan başka bir şeyin olmadığı, şeylerin bir ilk halinden evrimlendiğini ve dünyanın su üzerinde yüzdüğünü ileri sürmüştür.”²⁹

Thales, Antikçağ felsefesinden günümüze kadar ki son yirmi beş yüzyıllık bilim tarihine çok farklı bir boyut kazandırdı. Onun bu başarısı Batı uygarlığının gelişmesine ve ilerlemesine sebep olmuştur. Thales ’in bu kadar ön planda olması aslında alışlagelmişin dışında bir düşünce sistemi geliştirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Pratik yarar için değil de sadece doğru uğrunda sorularla uğraşmış olması bilimsel çabanın gerçek belirtisini ortaya çıkarmaktadır. Bilgi için bilgi geleneğine başlangıç yapmış ve bilgi artık gündelik hayatı pratikleştirmekten çıkmış kendi başına bir değer ve sorun haline dönüşmüştür.

²⁸ Dürüşken, 2016:62.

*Arkhe: (Yun.) Sözlük olarak “başlangıç”, ilk olan”, ”ilk ilke”, “köken”, “ilk neden”, “ilk yönetici” türünden birçok anlamı olan, Antikçağ felsefesinde ise daha çok “tüm şeylerin varlık kaynağı” her şeyin kendisinden çıktığı, değişmeyi yaratıp da kendisi değişmeyen ilk töz ya da ilke anlamında kullanılmaktadır. Her ne kadar arkhe tasarımını felsefenin ilk tohumlarını atan Thales’e borçlu olsak da bu anlamıyla arkhe ilk kez Sokrates öncesi felsefede doğa filozofları içerisinde yer alan Anaksimandros tarafından kullanılmıştır. Kendisinden sonra gelen ilkçağ düşünürleri de onu izlemiştir. Aristoteles, Sokrates öncesi felsefenin arkhe arayışını bir tür maddesel neden arayışı diye tanımlamışlardır (metafizik, 983-985b). Anaksimandros’un dışındaki İyonya’lı filozoflar arkhe diye su, hava, ateş, toprak gibi elle tutulur ya da gözle görülür doğal tözlere yönelmişlerdir. Oysaki onunla birlikte duyularla algılanabilir olanın ötesinde, bundan çok daha temel olan bir şeyin arkhe olarak görülmesi düşüncesinin önü açılmıştır. Anaksimandros’un arkhe’si tüm şeylerin ondan türediği, öncesiz sonsuz olan, sonsuzluğu sınırsızlığı vurgulayan apeiron’dur. Anaksimandros’un açtığı yolu izleyen Parmenides’in Bir’i, Leukippos ile Demokritos’un atomu ya da Pythagorasçuların geometri ve matematiğe dayanarak kutsadıkları sayı ilkesi de hep bu türden arkhe’lerdir. Ulaş, 2002:113.

²⁹ Thomson, 1997:174.

Mitolojik düşünceden kopuşun gerçekleştiği bu dönemde insanın aklıyla evreni anlamlandırma ve sorgulama çabaları özgür düşüncenin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu düşüncenin öncüsü bilge Thales olmuştur.

“Anlatılanlar ışığında karşımızda bir yanıyla tüccar, bir yanıyla araştırmacı, bir yanıyla devlet işlerine katkıda bulunan, bir yanıyla buluşlarıyla kendisine ve yöresine değişik yararlar sağlayan, bir yanıyla da bilge bir insan bulunmaktadır.”³⁰

İşte Thales; bir taraftan tüccar, bir taraftan devlet adamı, diğer taraftan da felsefi yaklaşımıyla kuram ve eylem bütünlüğünü kendi pratik yaşamında somutlaştırarak bilgeliğin adeta resmini çizmiştir. Thales’in hakikat arayışındaki bu çabaları bilgelik sevdasının da ilk ışıklarını saçmıştır. Antikçağ dünyası bu sayede ilmin beşiği olmuştur, bilgelik yolunda hiçbir çıkar gözetmeksizin manevi bir çaba gösteren ilk Milet Okulu düşünürlerinin yurdunda doğmuştur. Felsefeyi başlatabilmenin en önemli koşulu olarak bu bilgelige, bilgi birikimine sahip olunması gerektiğini anlamaktayız.

Thales ile ilk kez açık seçik olarak mitolojiden bilime ve felsefeye geçişi görmekteyiz.

“Onların aradığı şey, görünüşte olan dünyanın ardındaki rastlantısallıktan uzak olan bir “düzen”di. Onlar görünüşteki çokluğu anlamının, onun arkasında bulunan gerçekliği anlamakla mümkün olabileceğini savunmaktadır; çünkü görünüş sürekli olarak gözle görülür bir biçimde değişim sergilemektedir. Miletli filozoflar, gözle görünür olan bu değişimin ardında, anlıkla kavranabilecek olan birliğin var olduğunu düşünmüşlerdir.”³¹

Eski Yunan dünyasında mitos* temelli düşünme biçiminden logosa** yani, felsefe temelli düşünme biçimlerine doğru bir dönüşüm başlamıştır. İnsanlar artık merak ettiklerini sorgulayıp bilmek istiyorlardı.

“İlk önerme, Thales’in tüm Milet felsefesinin ana problemine, her şeyin kendisinden geldiği, kendisine gittiği, kendisinden yapıldığı şeyin, değişenin altında değişmeden kalan, varlığını devam ettiren şeyin ne olduğu sorusuna, evrende en çeşitli ve değişik kılıklar altında kendisini gösteren unsurlardan biriyle, yani su ile cevap verdiğini göstermektedir.”³²

³⁰ Erdemli, 2017:157.

³¹ Cevizci, 2006:31.

³² Arslan, 2006:87.

*Mitos:(Alm. Abstraktion, Fr. İng. mythe-usture): Kahramanlar, ilahi varlıklar, Yunan ilahi hakkında anlatılanlar, tarihi hikâyeler, masallar. Hayal mahsulü olarak estetiğin konusu olan hikâyeler. Miletlerin çok eski hayat tarzlarının sembollerle ifade edilişi. Bolay,2013:334.

**Logos: Konuşma, açıklama, hesap, akıl, tanım, akıl yetisi. Logos kavramı felsefi düşünce çerçevesinde ilk kez doğa filozofu Herakleitos tarafından kullanılır. Onun felsefesinde logos, evrenin düzenleniş ilkesi ve yalnızca akılla algılanabilir olmakla birlikte kosmik ateşle özdeşleştirilmiş olsa da maddidir. Her şeyin kendisine uyduğu varlıktaki çatışmanın, savaşın, uyumsuzluğun arkasında yatan uyumdur. Cevizci,2000:64.

Thales, doğadan yola çıkarak açıklamaya çalıştığı bu sorunlarla inanılmaz cesur bir adım atmıştır. Nietzsche'nin deyişiyle: "Thales varlığın birliğini görmüştü ve meramını anlatmak isterken de sudan söz etti!"³³

Birçok alanda bilgisi ve yeteneği olan Thales'in bilgeliğini çağdaşları da her daim dile getirmiştir. "Onun gökbilimle uğraştığını söyleyen *Timon* ise *Silloi* adlı eserinde Thales'i överken şöyle der:

"Yedi Bilgelerden gökbilimci bilge Thales gibi Miletos bu Thales'i yetiştirdi; bilgeliğiyle herkesin içinde en eski gökbilimci olduğunu gösterdi."³⁴ Bilgelik belli bir zihinsel olgunluğu gerektirir. O anlamlı ve ilkeli yaşamın amaçlanması üzerinde odaklanır. Thales'in bu çok yönlü kişiliği ve pratik zekâsı döneminde çağdaşları tarafından ve Antikçağ'ın öncüsü olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Diogenes Laertios'un aktardığına göre şarkılar arasında şu şarkı onunmuş:

"Akıllı düşünceyi gösteren, çok konuşmak değildir, bir tek bilgeliği ara, bir tek onu seç böylece geveze insanların kesilmek bilmeyen seslerini kısacaksın."³⁵

Yaşam bilgeliğine çok şey bilmekle ulaşılamaz, doğru ve gerçek bilgiyle bunu eylemlerinde gerçekleştirerek ulaşılabileceği görülmektedir. Bu doğrultuda bilgelik sevgisinin farkı, insana kazandırdığı bilgi birikiminden oldukça farklı bir düşünsel durum ve hayata farklı bir bakış açısı kazandırmış olmasıdır.

En geniş ve en genel anlamı içinde insanın yaşadığı dünya ve toplumla uyumlu, kendi kendine yeten ve etrafına bilgi saçan bilinçli bir varlık olmasıdır. Dünyaya, kendisine, yaşama ve yaşamın nihai en yüksek amacı olan mutluluğa sağlam bir kavrayışa sahip bulunmasını eylemlerinde bilginin belirleyici bir rol oynamasını öngören ideal durumdur. Bilgelik sadece bir yaşam sanatı, uygun ya da doğru eylemde bulunmak, aşırılıktan ya da ölçsüzlükten sakınmak değildir. Bryan Magee'nin aktardığına göre "Thales'in çevresindekiler yoksulluğu nedeniyle alay edince, o da bütün parasıyla sonraki hasat mevsimi için zeytin preslerini kiralar ve vakti geldiğinde presleri ihtiyacı olanlara istediği fiyattan satar."³⁶

Bu olay bize Thales'in isterse tüccar zekâsıyla çok para kazanabileceğini gösteriyor, fakat yaşam bilgeliğine ilgi duyduğunu kanıtlayan bir örnektir. Aynı zamanda bilimsel temellendirmeler çerçevesinde açıklamalarda bulunmaktadır.

³³ Nietzsche, 2015:58.

³⁴ Laertios, 1776:25.

³⁵ Laertios, 1776:24.

³⁶ Magee, 2000:13.

Bahsettiğimiz bu bilgelik ödevini Thales yaptığı çalışmalar ve gösterdiği uğraşlarla Antikçağ döneminde bir bilge olarak adından bahsetmeyi başarmaktadır.

Vermiş olduğu öğütler arasında; ‘En bilge şey zamandır: çünkü her şeyi ortaya çıkarır.’ Ona yöneltilen sorulara verdiği cevaplarla bilgeliliğinin ne denli sağlam olduğunu açığa çıkarmaktadır.

‘Neyin zor olduğunu sorana: ‘Kendini tanımak’, neyin kolay olduğunu sorana: ‘Başkasına akıl vermek’, ‘En iyi ve en doğru nasıl yaşayacağımızı sorana: ‘Başkalarında kınadığımız şeyi kendimiz yapmadığımız takdirde’, Kim mutludur?’ Bedence sağlıklı, ruhça becerikli, yaratılışça eğitilmiş olan’ dedi.”³⁷

Thales, insanlara akıllarını nasıl kullanacaklarını ve kendi başlarına nasıl düşüneceklerini öğretti. Bu tutum Antikçağ felsefesinde bilgelik sevgisine bir yönelim ortaya çıkarmıştır. Antikçağ felsefesinin sahip olduğu bütünlüklü yapı neredeyse hayatın her sahasında bize yaşam bilgeliği ve pratik, teorik, ahlaksal tecrübeler sunmaktadır. Diogenes Laertios’un anlattığı öyküye göre;

‘İyonyalı birtakım delikanlılar Miletoslu balıkçılardan bir ağ satın almışlar. Denizden bir üçayak çıkınca, aralarında anlaşmazlık çıkmış, sonunda Miletos’lular Delphoi’a adam yollamışlar; tanrı da şu kehanette bulunmuş:

“Phoibos’a üçayakla ilgili soru mu soruyorsun, Miletos çocuğu?

Diyorum ki kim bilgelikte herkesin önündeysen, üçayak onundur.”

Böylece üçayağı Thales’e verirler.³⁸

Thales’in bilgeliği, kolayca görüleceği gibi kendi döneminde herkes tarafından kabul edilmiştir. Thales bizlere yaşam bilgeliğinin ilk örneklerini sunmuştur. Bu adım modern ve çağdaş felsefe düşünce geleneğinin de bilge ve bilgeliğin yeşermesine sebep olmuştur. Bu dönemde ki doğa filozofları için diyebiliriz ki yaşam bilgeliğinin öncülleri olmuşlardır. Thales’le başlayan bu yaklaşım ‘İ.Ö. 610’da Miletos’ta doğan ve İ.Ö. yaklaşık 546’ya kadar yaşayan Anaksimandros adında bir öğrencisi ile devam etmiştir.”³⁹

Doğa filozoflarının meraklı arayışı tamamen açık ve akla uygun düşüncelerden hareketle bilgi elde etmeye yönelik olmuştur. Bu merak pratik bilgeliğin temelini oluşturmaktadır. Anaksimandros’un ‘‘hakkında günümüze kadar ulaşan bilgilerden anladığımız kadarıyla politikacı, astronom, haritacı ve matematikçi kimliğiyle ön plana çıkmış bir kişidir.”⁴⁰

³⁷ Laertios, 1776:25.

³⁸ Laertios, 1776:22.

³⁹ Magee, 2000:13.

⁴⁰ Uslu, 2013:28.

Doğa filozoflarının bir diğer önemli ismi olan bu düşünürde felsefe dünyasında var olanların ve bu kaynaktan var olanların nasıl meydana geldiğine yönelik bir arayışa girmiştir. “Anaksimandros’ da, Thales gibi arkhe üzerinde durmuştur.”⁴¹ Bu arkhe arayışında “Thales bunu belli bir öğede bulduğu halde öğrencisi ve arkadaşı Anaksimandros bunu madde bakımından iyiden iyiye belirlenemeyen, bizim töz kavramımıza yaklaşan bir şeye buluyor. Ne zaman ne de yer bakımından sınırı olmayan bu şeye *apeiron*, yani sınırsız şey adını veriyor.”⁴²

İnsanın yaşadığı evreni bilmek ve öğrenmek isteme arzusu onu araştırma yapmaya yönelttiğindedir. Bu öğrenme merakıyla yola çıkan insan nihai hedefine bu dönemde ulaşmıştır. Hakikat yolunda gereken bütün nitelikleri bünyesinde barındıran Milet Okulu düşünürleri yaşam bilgeliğinin en önemli öncülleri olmuşlardır. Bu dönemde her alanda yapılan çalışmalar akıldan pay almıştır.

“Miletli doğa felsefecilerinin üçüncüsü ve Anaksimandros’un çağdaşı Anaksimenes (ölümü İ.Ö.527 olarak tahmin edilir). Havayı cevher olarak görmüştür, ama kelimenin tam anlamıyla değil, zira hava dediğinde, ruhtan bahseder. O da dünyanın oluşumu ve dünyanın tahribinde periyodik bir değişimi öğretiyordu. Bu üç Miletlinin öğretilerinin ortak yanı var olanın oluşumunu son bir cevher veya maddesel olarak algılanan bir ilkeyi açıklama çabasıdır.”⁴³

Milet Okulu düşünürleri mitolojik bir dünyanın yerine gerçekliği doğal bir şekilde deneyim ve gözlemlerine dayanarak izah etmeye çalışmalarını, bağımsız insan düşüncesinin aklın gücüyle inşa edildiğini göstermişlerdir.

Felsefenin salt aklın ışığında hakikat arayışından doğduğunu ilk olarak Antikçağ felsefesinde görebiliyoruz. Bu problemleri kavramış ve ortaya atmış olmaları tesadüfi bir başarı değildir; onlar geleneksel olanın kendilerini tatmin etmediğini ortaya koydukları fikirlerle uyuşmadığını görmüşlerdir. Milet Okulu düşünürlerinin inşa ettiği sistemler sadece modern felsefeye bir hazırlık olarak görülmemelidir. Bunların, insanın entelektüel hayatının gelişimde bir başarı olarak bizzat kendi başına değerleri vardır. “Yunanlıların anladıkları anlamda bilgelik, sadece dünyanın teorik bir izahını değil, fakat aynı zamanda hayata yönelik pratik bir tavrı da ihtiva ediyordu.”⁴⁴

Antikçağ ile beraber ortaya çıkan bu yeni düşünme anlayışı kuşkusuz onların öğrenme, sorgulama, merak etme arzusundan kaynaklanmaktaydı.

⁴¹ Gökberk, 2004:21.

⁴² Kranz, 2014:39.

⁴³ Störig, 2013:119.

⁴⁴ Zeller, 2008:32.

Var olanların gerçek özünü araştırmayı, doğaya hükmetmeye başlayacak olan insan aklını kullanmayı, sorgulamayı bu dönemde görmekteyiz.

Bir sonraki kısımda aktarılacağı üzere Heraklitos'un bilgelik anlayışında insanın evrenin, doğanın yasalarını akıl (logos) ile sorgulayarak ulaşılabileceğini söylemiştir. Milet Okulu düşünürlerinin kendilerinden sonrada etkilerinin devam ettiği görülmektedir. Rasyonel zeminde bu sorulara cevap vermeleriyle Antikçağ'da felsefi düşüncenin başlamış olduğu kabul edilmektedir. "Böylece felsefeyle tanışan insan, sorgulayıcı bir bakış açısı kazanarak içinde bulunduğu durumu tahlil etme yeteneğine sahip olurken hem dünyasını felsefeyle anlamlı bir hale getirerek merakını gidermiş olur hem de kendini tanıyıp hayatını keşfederken bilinçli ya da bilinçsiz olarak sahip olduğu entelektüel kapasitesinin farkına varır."⁴⁵

Bilgeliklerle insanlar yaşamlarına yön vermeye başladılar. Oluşan bu düşünce biçimi bilgelik sevdasının yeşermesine sebep olmuştur. Bilgelik, Antikçağ felsefe tarihine ve sırtını bu felsefeye dayayan Batı düşünce tarihinin de başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Antikçağ ilmin beşiği olmuştur, bilgelik yolunda hiçbir çıkar gözetmeksizin manevi bir çaba gösteren bu düşünürlerin yurdunda serpilmiştir. Tarihi süreç içerisinde oluşan ve gelişen bu felsefe sistemleri Milet Okulu çevresinde temellenmektedir.

Bu durum bize Antikçağ dünyasının bilinen en eski bilge ve bilgelik kaynaklarından olduğunu göstermektedir. Sokrates öncesi düşünürler olarak adlandırdığımız bu doğa filozofları önemli bir adımda başlangıç göstermişlerdir.

O halde diyebiliriz ki felsefenin temel taşı bilgeliktir. Özetlemek gerekirse Milet Okulu öncülerinden Thales bilgeliği ölçülü yaşama, rasyonel ilkelere uyumlu bir hayat sürme eylem ile sözün birlikteliği şeklinde anlamaktadır. Felsefe adeta Thales'in dilinde yaşamla bütünleşmiş bir bilgeliktir diyebiliriz. Antikçağ'ın bir diğer filozofu olan Pythagoras, Thales'in bilgelikten anladığı ya da yüklediği bu anlamlar dışında hangi anlamları yüklemektedir. Pythagoras'ta ahlaki öğretiler bilgeliğin içinde midir? Thales'te bunlar var ama pek fazla ahlak vurgusu yapılmaz. Acaba Pythagoras'ta bu düşünce var mıdır?

1.3. İyonya Okullarında Bilge ve Bilgelik: Pythagoras ve Pythagorasçılar

Kendisinden önceki düşünürlerin bilge ve bilgeliğe yükledikleri anlamların yanı sıra bu kavramlara ahlaki nitelendirmeler yakıştıran bir düşünür ve okul olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokrates'ten önceki dönemde en uzun soluklu yaşayan bir okuldur.

⁴⁵ Skirbekk ve Gilje, 2002:13.

Bu okulun kurucusu olan Pythagoras, din topluluğu oluşturmanın yanı sıra hiçbir zaman bilimden ve sanattan ayrılmamıştır. Pythagoras hakkında yüzlerce yıl geçmesine rağmen onun hakkında düşürünü hikâyeler anlatılmaktadır.

“Miletos okulunun araştırdığı maddi tözün insan doğasındaki ahlaki yarasını, dolayısıyla devletteki yansısını bulma aşamasında ortaya çıkan ve *philosophia* (bilgelik dostu) kelimesini ilk kez Antikçağ dünyasına ve tüm Batı dünyasına tanıtmayısıyla felsefe tarihinde önemli bir yer edinen Pythagoras, İ.Ö. yaklaşık 570 yılında İyonya’da Ege denizinin bir adası olan Samos’ta doğmuştur.”⁴⁶

“Eski tanıklıklara dayanan söylentiye göre Fenike’yi Mısır’ı, Babil’i gezdi, orada doğunun ilahiyat sahasındaki düşüncelerini ve matematiğin vatanı olan bu yerde o zamandan en yüksek mükemmellik derecesine varmış olan geometriyi öğrendi.”⁴⁷ İncelemekte bulunduğum birçok önemli eserde Pythagoras’ın aslında Antikçağ felsefesine çok önemli katkılarda bulunmuştur. “Pythagoras bu çalışmaları Yunanistan’a getiren ilk kişi olmuştur.”⁴⁸ Nietzsche, Pythagoras hakkında şu görüşleri dile getirmiştir: “Felsefenin Yunan toprağı üzerinde ilk yaşanmış tecrübesi: Yeni bilgelerin yargıları, Hellenliğin manzarasında unutulmaz, seçkin bir çizgidir”.⁴⁹ Birçok eserde Pythagoras’ın aslında bilgelik ve filozof kavramlarını birbirinden ayıran ilk düşünür olduğunu söylenebilir.

“Pythagoras, Thales ile birlikte Antikçağ dünyasının felsefe ile tanışan kişi olarak anılmasının yanı sıra filozof teriminin de bulucusu olarak görülür. O kendisinin, filozof olduğunu ama bir bilge (*sophos*) olmadığını söylemiş. Dolayısıyla *philosophos* ile *sophos* arasında yapılan bu ayrımı da ona borçluyuz. Onunla birlikte; bilgiyi, bilgeliğı seven olarak “*philosophos*”, *sophos*’tan, yani bilge insandan ayrılmıştır.”⁵⁰

Kendini bilgeliğe layık görmediğı ancak bu yolda ilerleyen bir bilgelik dostu olduğunu vurgulamıştır. Ona göre bilgelik dostu olma, insan aklının bilebildiğı tüm konuları kapsamasıdır. Bu konular, yaşamımızı yönetme bilgisinden zanaatların bilgisine kadar uzanır. İnsanın, bilebildiğı bütün konuları kapsayan bu bilgiye, ihtiyacı olduğunu düşünür. Bu sınırsız bilgiye sadece tanrıların sahip olduğunu düşünmektedir. İnsan ruhunu ihtiyacı olan bilgiyle besler ve bilgelik ihtiyacının, insan ruhunun ihtiyacı olduğunu ifade eder. Antikçağ bilimine önemli gelişmeler kaydeden Pythagoras, matematiğı felsefenin odak noktasına getirmiştir.

⁴⁶ Dürüşken, 2014:72.

⁴⁷ Weber, 1998:24.

⁴⁸ Reginald, 1991:35.

⁴⁹ Nietzsche, 2015:16.

⁵⁰ Erkızan ve Çüçen, 2013:41.

“Pythagoras’ın sayılar etrafında biçimlediği ve kendisinden sonra gelenlerin geliştirdiği bu öğretiler, hiç şüphesiz Mısırlılardan öğrendiği geometriye, Keldanilerden öğrendiği astronomiye ve Fenikelilerden öğrendiği aritmetiğe dayanıyordu. Bu bilgileri almak ve ufkun ötesini görmek için on sekiz yaşlarındayken Sicilya adasını terk edip elli altı yaşında geri dönünceye kadar önce Thales’in yanına Miletos’a, oradan Mısır’a oradan da Babil’e gitmiş, bilgeliğin tanrılara özgü olduğuna inandığı için kendisinin bilge değil de bilgeliğin kapısında bir dilenci olduğunu düşünüp *Philosophos* (bilge dostu) adını şahsına layık görerek evrensel bir iç yolculuğa çıkmış ve keşfedilmeye değer ne varsa keşfetmeye çalışmıştır.”⁵¹

Matematik, astronomi, müzik, ahlak öğretileri gibi birçok alanda ilk önermelerde bulunan kişi olarak felsefe düşünce tarihinde yerini almıştır. Pythagoras, bilgeliğin elde edilmesinin zor olduğunu ama bilgece yaşamının mümkün olduğunu öne sürmüştür. Bilgeliği bir yaşam biçimi olarak görmüştür. Bu yaşam biçimini de ifade etmek için belli öğretiler öne sürmüştür.

“Pythagoras’a göre üç insan çeşidi bulunmaktadır:

- 1.Şan, şöhret, makam ve mevki peşinde koşanlar
- 2.Maddiyat peşinde koşanlar
- 3.Bilgeliğin ve bilginin peşinden koşanlar”⁵²

İnsan özü gereği belli isteklerde bulunan ki yukarıda tanımladığı birinci ve ikinci insan çeşidinde görüldüğü üzere, kendini bu isteklerin kölesi haline getirenler olarak tanımlamaktadır. Pythagorasçılıkta belli bir yaşam kuralları mevcuttur, yani bir tür inanç cemaatinde bulunan öğretilere benzer. “Ona göre insan ruhu, akıl, mantık ve tutku olmak üzere üç bölümlüdür. Akıl ve tutku öteki canlılarda da vardır, ama mantık yalnızca insanda vardır. Ruhun egemenliği yürekte beyne kadardır; ruhun yürekteki bölümü tutkudur, beyindeki bölümleri ise akıl ve mantıktır. Duyular bunlardan dökülen damlalardır.”⁵³

İnsanlar sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için mantıklarını, erdemli bir yaşam uğruna kullanmaları gerektiğini öngörmüştür. Bilgeliği, bilgi, mantık ve ahlak çerçevesinde bütünleştirmişlerdir.

Bu ahlaki öğretileri yaşamlarına amaç edinenler onlara göre bilgelik dostu ve bilginin peşinde koşan insanlar olarak nitelendirmektedirler. İnsan bedenini ve dünyayı nasıl yöneteceğinin bilgisini bilgeliğin peşinde uğraş vererek öğrenir. Bedenden kaynaklanan tutku ve isteklerin kontrol edilmesi de ancak bu uğraşla gerçekleşir. Bu yaklaşım bizlere Antikçağ düşünürlerinin artık ahlak problemleriyle ilgilendiklerini göstermektedir.

⁵¹ Dürüşken, 2014:78.

⁵² Bayladı, 2008:49.

⁵³ Laertios, 1776:391.

Pythagorasçılıkta bilgece yaşam, insanın kendi sorumluluklarını üstlenmesi olarak görülmektedir. Bu da insanlara ahlaki bir sorumluluk yüklendiğini ve bu sorumluluklarını yerine getirmede bu öğretilerin öncü olacağını göstermektedir.

Görüldüğü üzere birtakım bilimsel, teorik çalışmalar yaparlarken, öte yandan günlük hayatta nasıl bir yaşam biçimi oluşturacakları üzerine bir öğreti sistemi geliştirmişlerdir. Bilgece bir yaşama derinlikli bir anlam yüklediğini Pythagoras'ın ahlak öğretisinde ve bilgelik anlayışında görmekteyiz. Pythagoras ve Pythagorasçılarda bilgeliğin iki temel esasının bilgi ve ahlaki yetkinlik olarak belirlenmiş olması dikkatleri çekmektedir.

Milet Okulu düşünürleri bilgeliği ölçülü yaşam, rasyonel ilkelere uyumlu bir hayat sürme olarak nitelendirmişlerdir. Pythagoras ise bunların yanı sıra bilgeliğe ahlakilik özelliğini katmıştır ve ahlakın bilgelikte çok önemli olduğunu ve bir insanın filozof olabileceğini ancak; bilgeliğin yükünü kaldıramayacak kadar bilgeliğin kendisine çok mesuliyet yüklediğini ifade etmiştir.

Acaba Heraklitos, bilgeliğe hangi boyuttan bakıyor?

1.4. Heraklitos'un Bilgi Felsefesinde Bilge ve Bilgelik

Heraklitos, Antikçağ felsefe tarihinin en göze çarpan kişilerinden biridir. “Heraklitos (İ.Ö. 535-475), soylu bir ailenin oğlu olarak Efes'te doğdu. Ömrü boyunca aristokrat olarak kaldı. Ciddi eleştirel, kötümser, düşünce alanında bağımsız, dogmatik, gururlu ve yaşamını hata bulmaya adanmış birisidir.⁵⁴ Heraklitos'un yazılarından da anlaşılacağı üzere, kibirli ve kendini beğenmiş bir insandı; şöyle diyor: “Çok bilgi insanı akıllı yapmaz; öyle olsa, Hesiodos'u, Pythagoras'ı, Ksenophanes'i ve Hekataios'u akıllı yapardı. Çünkü “bilgelik tektir, bilgelik tüm dünyayı her yerde yöneten düşünceyi bilmektir.”⁵⁵ Üzerinde durduğu önemli felsefe meselelerinden birisi, bilgi felsefesidir. Bu konu da sistematik bir açıklamada bulunmamaktadır.

Ancak bazı fragmanlarında ve geliştirmiş olduğu kuramlarda duyular, gözlem, çok şey bilme ile bilgelik arasında kurmuş olduğu bağı görmekteyiz.

“Heraklitos'un bilgi meselesinde ele almış olduğu ilk mesele “bilgelik”tir. O bilgeliği iki manada kullanmaktadır. Bunlardan birincisi, insana ait olanıdır ki o da: *Çokluğun birliğini kavramaktır*. Ona göre “çok şey bilmek” ile bilgeliği birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü çok şey bilmek akli eğitmez; eğer eğitmiş olsaydı Hesiodos, Pythagoras ve Ksenophanes'i eğitirdi. İnsanların çoğunun hocası Hesiodos'tur, en çok onun bildiğini sanıyorlar, hâlbuki o, gece ile gündüzün bir olduğunu anlayamamıştır. Pythagoras ise yalancılardan başıdır.

⁵⁴ Thilly, 2002:50.

⁵⁵ Laertios, 1776:422.

Homeros da oyunlardan atılmaya ve kamçılanmaya layıktır. O halde bilgelik, tek şeydir. O da, kendisiyle her şeyin, her şey tarafından yönetildiği düşünceyi tanımlar. İkinci anlamda bilgelik ise, saf ateşle aynı manaya gelir.

Yani bilgeliğe sahip olan, bilgece olan şey, saf ateştir. Buna göre insan, ruhunda taşıdığı ateş nispetinde bilgedir. Ruhu kuru olan insan daha bilge, yaş olan daha az bilge veya değildir. İnsan ateşin bilgeliğine katılabildiği, ondan pay alabildiği ölçüde bilge olur.”⁵⁶

Heraklitos’un anlatmak istediği insanların ruhu tanrısal ateşin önemli parçası olmasıdır ve bu ateş ne kadar safsa ruh da o kadar mükemmeldir. Ona göre bu ruh en bilge ve en iyi ruhtur. Heraklitos, aslında insanın çok şeyi bilmesini eleştirmekten ziyade, çok şeyin altındaki birliği görememesine karşı çıkmaktadır. Çünkü başka yerlerde, bilgeliği sevenin çok şey bilmesi gerektiğini söylemektedir. Bilgelik Tanrı’nın işi olduğunu, bizim ruhumuz ise sahip olduğu ateş nispetinde bu bilgeliğe ortak olabileceğimizi belirtir.

“Diels, Heraklitos’un bilgeliğin tek şey olduğunu söylediği ifadeyi şöyle çevirmektedir: Bilgelik, yalnızca tek bir şeydir; her şeyi her şey aracılığıyla yöneten düşünceleri bilmektir. Harfi (literal) çeviri yaparsak, *panta dia pantonun* anlamı; *her şey her şeyle* demektir. Bu ifadenin önemi bir açıdan; bilgelik, yalnızca tek bir şeydir, *hen to sophon* ifadesine, dayanmaktadır.”⁵⁷

Bilgece olanın tek bir şey olduğunu ifade etmektedir. Heraklitos ’un Elealılardan ziyade, İyonyalı filozoflara daha yakın olduğunu bu görüşüyle anlamaktayız.

“Fink ’in aktardığına göre bir ilişkiyi, bir açıdan birçok şeyin kendi sınırlarını ve özelliklerini parlaklığında gösterebildiği şimşek çakmasının birliği ile her şey (ta panta) arasında, öte yandan ise bilgelik (sophon) ve her şeyi her şeyle (panta dia panton) ifadesine dayanmaktadır. Yıldırım, şimşek, ışık kelimesi her şey ile ilişkili olunca, mantıksal olarak bilgelik yalnızca tek bir şeydir, her böylelikle şey her şeyle alakalı olmaktadır.”⁵⁸

Bigelik logos ile bağlantılı olduğunu ve şimşek’in parlaklığında bilgece bir hareket olduğunu aktarmaktadırlar. Ama her şey logosa bağlı hareket etmektedir. Bu suretle bilgelik özelliğine işaret edilmektedir. Tek olan şey logos ve bilgelik ile bütünlük halinde olandır. Bilgelik, şimşek veya ateşin saçmış olduğu ışığa karşılık gelen bir özelliğin bilgisine sahibizdir. Bilgelik ateşten başlayıp logosa kadar devam etmektedir. Bu yol tanrısal olandır, yani bilgelik tanrısal olandır. Logos ise bilgeliğe bu yolda ilerlemesi için ışık tutmaktadır.

⁵⁶ Erdem, 2000:115.

⁵⁷ Heidegger ve Fink, 2006:22.

⁵⁸ Heidegger ve Fink ,2006:22.

“Heraklitos, Homeros’u uyumsuzluğu eleştirdiğinden ötürü kıyasıya tenkit eder. Fakat aynı ölçüde, doğanın gizli harmoniasının* her zaman karşıtların uyumunu restore ettiğini, tanrısal yasa, hoşlanma, kader, bilgelik, evrensel akıl, Zeus ya da Tanrı’nın her şeye hâkim olduğunu, temel özün değişmez yasalara göre her şeye inkılap ettiğini ve bunlardan tekrar geri döndüğünü vurgular.”⁵⁹

Aslında görünürde bağımsız ve çatışkılı olan birçok şey birdir ve şimdiye kadar ihmal edilen doğruluk bu birin aynı zamanda çokluk olduğudur. Karşıtların çatışması aslında bir uyumdur ve buradan bilgeliğin birçok şeyin bilgisi olmayıp, temelde duran savaştan karşıtların birliğinin algısı olduğuna ulaşılır. Heraklitos Tanrı ya da bilge ile kastettiği şey ateştir. Heraklitos’un bununla, dünyanın her yerinde bulunan karşıtlık ve göreceliğin ateşin içinde yok olacağını kastettiğini düşünmek dayanaksız olacaktır.

Heraklitos burada bilge ve bilgelikten iki anlamda söz etmektedir. Daha önce yukarıda aktarıldığı gibi Heraklitos bilgeliği çokluğun birliğinin algısı anlamında kullanarak onu tek bir şey olarak tanımlamaktadır. Bilgeliğin ruhun saf ateşle eşanlamlı olduğunu ve sadece bu saf ateşin bilgeliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Sadece ateş dolu olduğumuz sürece bilgeyizdir. Ona göre evrendeki tüm olaylara logos (akıl) hükmeder. Bu akılın bir parçası da insandaki akıldır. “İnsandaki akıl, Heraklitos’un dediği ve ateş ile eş saydığı, evrendeki oluşu yöneten “*tümel akıl*”ın bir parçasıdır.”⁶⁰

Heraklitos’un felsefi görüşlerinin elde edildiği fragmanlardan bilge ve bilgelik kısımlarına değinelim. (Fr. 32) “Bilge olan tektir. İsteyerek ve istemeyerek Zeus ismiyle çağrılır.”⁶¹ Bu fragmanda Heraklitos Tanrı’nın en bilge ve en yüce olduğunu gösteren net bir ifade kullandığı fragmandır.

Ona göre bilge olan tek şey yukarıda da bahsettiğim üzere ateştir ve Tanrının ateş-logos olarak bilgeliğin kendisi olduğunu; bizim ruhumuz ise sahip olduğu ateş nispetinde bu bilgeliğe ortak olabileceğini belirtmekte olduğunu kabul etmektedir.

Bilgelik belirttiği gibi zor ve zahmetli uğraşlar sonucunda elde edilen ve logos’un anlaşılmasının bilgeliğin yolu olduğunu gösteren bir bakış açısı görülmektedir. Hakikat yolunda kendisinin bir aracı olduğunu belirtiyor.

⁵⁹ Zeller, 2008:77.

*Harmonia: (Yun.) İlkçağ Yunan felsefesinde “uyum”, özellikle de birbirine zıt olan şeylerin, karşıtların harmanlanmasıyla ortaya çıkan dengeden doğan uyum anlamında kullanılan sözcük. Genellikle Pythagoras’a atfedilen müzik ile ilgili ölçülerin matematiksel oranlarla ilişkilendirilmesinin keşfi bağlamında *harmonia*, Yunan felsefesinin gelişiminde sıra dışı bir etkide bulunmuştur. İlk elde, sayıların tüm şeylerin oluşturucu ilkesi olduğu öne sürülmüş, harmonia evrenin düzenini, bu düzen içindeki zıtlıkların birliğini açıklamak için kullanılmıştır. Terim bu haliyle Platon ve Aristoteles tarafından tanımlanan karşıtların uyumu olarak ruh kuramını da biçimlendirmiştir. Ulaş, 2002:642.

⁶⁰ Aster, 1999:49.

⁶¹ Herakleitos, 2016:41.

(Fr.78) “İnsanın yolunda bilgelik yoktur. Tanrısal olanda vardır.”⁶² Bilgelik Tanrısal bir şeydir ve insanın kendi iradesiyle ve elde edebileceği bir şey değildir.

Aristoteles bu söylemi şöyle tekrarlar ve “Bilgelik insanın sahip olabileceği bir şey değildir” der. Platon tarafından yapılan felsefe tanımı da buna yakındır: “Felsefe, Tanrısal olana yaklaşmaktır.” Tanrısal idrak ile insani olan arasında büyük fark vardır. (Ayrıca bakınız. Fragman 79).

Ona göre Tanrının bilgisi en kusursuz olandır. İnsanların bu bilgiye erişememelerinin temel sebebi ise evrene ilişkin kendi yetersiz bilgileriyle yetinme yoluna gitmesidir.

İnsanlar *logos*'u anlamaktan uzaktırlar. (Fr.108) “Dinlediğim onca söylev arasında, bilgeliğin her şeyden ayrı olduğu anlayışına ulaşacak bir tanesi yoktu.” Heraklitos için Tanrısal ilke hem dışsal hem de içkindi. Bu ilkenin bazen kapsayıcılığını bazen de aşkınlığını vurgulardı. Bu fragmanda kastedilen bu aşkınlık olabilir. Bilgelik her şeyden ayrıdır.⁶³

Bu fragmana göre “Heidegger *bir*'in bilgeliğe karşı geldiğini bu kavramlar arasına iki nokta üst üste işaretini koyarak gösterir. Bir: Bilgelik.”⁶⁴

Heraklitos'a göre insanlar yarım yamalak bilgilerle bilim yapmaya çalışmaktadırlar. Evrendeki tanrısal yasa olan logosu anlamayan insanların bilgelikten noksan olduklarını anlamaktayız. Bedensel tutkulara, arzulara, sınırsız isteklere aşırı şekilde bağlı olmalarından kaynaklanmaktadır.

(Fr.112) “Ölçülü davranabilmek en yüksek değerdir ve bilgelik, doğruyu söylemek, doğaya uygun hareket etmektir.” Doğaya uymak bilgeliktir çünkü doğadaki düzen akılın sonucudur. Bilge insan onu görür ve ona uyar, çoğunluk ise onu fark etmekten bile acizdir. Çok şey bilmek bilgelik sağlamaz. “Bilgelik için muhakeme ve kavrama yeteneği gerekir.”⁶⁵ Heraklitos insanın tanrısal yasayı kavramaktan alıkoyan, uzaklaştıran ve onu cehaletin karanlıklarına sürükleyen bedensel isteklerin, arzuların peşinden koşan bir varlık olarak nitelendirmiştir.

Çünkü arzular karşısında insan âdeta ruhunu teslim etmekte ve bedeninin efendisi değil; kölesi olmaktadır.

(Fr.118) “Parlak ve kuru olan ruh, en iyisi ve en bilgesidir.”⁶⁶ Heraklitos'a göre evrendeki tanrısal yasa olan logosu anlamayı en iyi kuru ruhta ön görmektedir.

Ruhumuz ne kadar kuru olursa bilgeliğe, hakikate ve Tanrısal olana o kadar yaklaşmış oluruz.

⁶² Herakleitos, 2016:122

⁶³ Herakleitos, 2016:122.

⁶⁴ Bal, 2007:59.

⁶⁵ Herakleitos, 2016:126.

⁶⁶ Herakleitos, 2016:126.

“İnsan ateş, su ve topraktan yapılmıştır. Fakat makrokozmosta ateş nasıl bilgelik ile özdeşse mikrokozmosta da ateş olan tek şey bilinçtir. Bilinç bedenden ayrıldığında geriye sadece toprak ve su kalır. Bu ikisi de değersizdir.”⁶⁷

Heraklitos’un bahsettiği üzere bilgelik yolunda ilerleyen ruhun durumunu ele alırken insanların en kötü ruhlara sahip olanı sulu, en iyi ruha sahip olanın kuru olduğunu dile getirirken evrensel yasa olan logosla özdeşleştirdiği ateşi, insan ruhunun bilgeliği bahsinde kullanmaktadır. Ona göre ruhumuzu arzularından arındırıp bilgeleştirdikçe ruh sulu bir yapı olmaktan çıkacaktır ve ateşe daha yakın olan kuru bir ruh haline dönüşecektir. “Heraklitos’a göre insanın kendi ruhunda olup biten ve tutkuları yenmeye yönelen bu savaşı en büyük savaş olarak nitelendirmektedir.”⁶⁸

Heraklitos’a göre bilgi aktif bir süreçtir ve bilgelik de aktif bir bilme ediminden doğmaktadır. Cornford’un aktardığı “aklın, bu kadar uzun bir dönem boyunca, eylemin çıkarlarına gömülmüş halde kalmasının sebebi, karşılık beklemeden yapılan spekülasyona vakti olmamasıdır. Akıl, engellenen arzunun yardımına çağırılmalıdır.”⁶⁹

Evrensel hakikatlerin bilgisinden mahrum oldukları gerekçesiyle bilge olamadıklarını ve ruhlarını sulu olduklarını dile getiren Heraklitos bu noktada doğa filozoflarını eleştirmektedir. Kendisinden önce önemli ve etkili bir düşünür olan Pythagoras’ı yalancılardan başı diye saldırırken, Ksenophanes’i ise çok şey görmekle bilge olunmaz sözüyle eleştirmektedir. Ona göre insan akıllı bir varlıktır ve daima akla göre davranılmayı öngörmüştür. Bu durumda Heraklitos felsefesinin temel dayanağını bilgelik üzerine kurmuştur.

Aslında Heraklitos Milet’li filozoflar gibi sadece doğayı incelemekle kalmamış ahlak, siyaset, bilginin elde edilme yöntemi gibi birçok konular üzerinde felsefenin ilgi alanını genişletmiştir.

“Heraklitos’un bize sürekli olarak kendi özel dünyamıza çekilmemiz, dışımızda bulunan ortak şeyi, yani gerçeği izlememiz gerektiğini söyleyen bütün öğretilerini aynı bakış açısından yorumlamamız gerekir:

“Düşünce, herkeste ortaktır”_ “Ortak olanı izlemeliyiz; ama insanların çoğu sanki kendilerine mahsus özel bir bilgelikleri varmış gibi yaşamaktadırlar.”_ “Uyanık olanların dünyası ortaktır; ama uyuyanların her biri kendi dünyalarına döner.”⁷⁰

⁶⁷ Burnet, 2007:78.

⁶⁸ Uslu, 2010:50.

⁶⁹ Cornford, 2017:8.

⁷⁰ Arslan, 2006:205.

Heraklitos'un aktarmak istediği bizim dışımızda bulunan bilgeliğin, ateşin bilgeliği olduğu kesindir. İnsan bu ateşten pay aldığı sürece mi bilge olur sorusunun cevabını almaktayız. Acaba çok şeyi biliyor olmak yetenek, uzmanlık bize bu bilgeliği verir mi? Aslında bilgeliğin kesinlikle erişilemez bir şey olduğunu kastetmemektedir.

Fakat bilgeliğin, şüphesiz en mükemmel anlamda Tanrı'nın sahip olduğunu, çünkü onun zaten arkhe-logos olarak bilgeliğin kendisi olduğunu, bizim ise bilgeliğe ruhumuzda ateş nispetinde ulaşabileceğini anlamaktayız. Heraklitos'un bilgeliği ve öğretileri birçok insanın dikkatini çekmiştir ve ondan bilgiler elde etmek için fragmanlarını incelemişlerdir. Fragmanlarının dili oldukça ağır ve kapalı bunun sebebi ise kendisini sadece bilgelerin anlaması içindir. O dönemin en önemli krallıklarından birine sahip olan Pers Kralı Dareios, Heraklitos'a bir mektup gönderir.

“Hystaspes'in oğlu kral Dareios, Ephesoslu bilge insan Heraklitos'a selamlar!

Doğa Üzerine adında, anlaşılması ve açıklaması zor bir eser çıkarmışsın. Bazı yerleri senin sözlerine uygun olarak yorumlanırsa, evren ve evrende tanrısal devinime bağlı olarak ortaya çıkan olaylar konusunda kurumsal bir güce sahip görünüyor; ama birçok yeri kuşkulu kalıyor, öyle ki edebiyattan çok iyi anlayanlar bile yazdığın esere doğru bir açıklama getiremiyorlar. Böylece Hystaspes'in oğlu kral Dareios senin derslerine ve Yunan kültürüne katılmak istiyor. Dolayısıyla en kısa sürede sarayıma beni görmeye gelmelisin. Çünkü Yunanlılar çoğunlukla bilge insanlara önem vermedikleri için, onların ciddi olarak dinlensin ve öğrenilsin diye ortaya koydukları görüşleri göz ardı ederler. Ama benim yanımda sana her türlü ayrıcalık tanınıyor: her gün soylu ve ciddi bir söyleşi, senin bilgeliğine uygun onurlu bir yaşam.”

“Ephesoslu Heraklitos, Hystaspes'in oğlu kral Dareios'u selamlar!

Yeryüzünde yaşayan bütün insanlar gerçeklerden ve doğruluktan uzak duruyor, tehlikeli aptallıklarından ötürü kendilerini açgözlüklerini doyurmaya ve ünlü olmaya adıyorlar.

Ben bütün kötülükleri unutan, kıskançlıkla ele geçen her türlü hırstan ve kendini beğenmişlikten kaçan bir insan olarak, kendi anlayışıma göre azla yetinen bir insan olarak, Pers ülkesine gelemem.⁷¹

Heraklitos'un krala verdiği cevaptan hakikatin peşinde koşan bir bilge olduğu görülmektedir. İnsanların açgözlü olması, doymak bilmeyen arzularının kölesi haline gelmesini onların hakikati görmekten uzaklaştırdığını aktarmaktadır.

İnsanların evrendeki gerçekliğin farkına varmasını ve bu gerçeklikle yaşamayı öğrenmesi gerektiğini vurgular. Kendini tanıma ve ölçülü davranmanın en yüksek değer olduğunu ifade eden Heraklitos bilgece bir yaşamın ön koşulu bunları kabul etmekteydi.

⁷¹ Laertios, 1776:426.

İnsanların logosun ışığından yaralanabilmesi ve esinlenmesi için evrensel yasanın izini sürmesi gerekirdi. Heraklitos bütün duyu organlarımızın logosla iş gördüğünü ve bunu bilge olmayanların bilemeyeceğini düşünmektedir.

“Heraklitos şu halde, bilgi felsefesi bağlamında, duyu deneyi veya algı ile akılsal sezgi veya rasyonel kavrayış arasında bir ayrım yapar. Duyu yanılsamaları dolayısıyla veya aklın rehberliği olmadığında, sadece görünüşe ve çokluğa götürmeleri nedeniyle, duyuların insanlara gerçek bir bilgi veremeyeceklerini, insan bilgisini, zaman zaman onun bir önkoşulu olsalar da temellendiremeyeceklerini öne süren Heraklitos’a göre, gerçek bilgiye ancak akıl yoluyla erişilebilir.”⁷²

Heraklitos’un bu felsefi görüşlerine, günümüze ulaşan birtakım fragmanlardan yola çıkarak varabiliyoruz. *Doğa üzerine*, adlı çalışmasının tümü ise elimize ulaşmamıştır. Bu eserleri batı ve doğu felsefe tarihinde çeşitli dillere çevrilmiştir. Buda bizlere Heraklitos’un felsefe tarihindeki önemini göstermektedir.

Bir sonraki bölümde bahsedeceğim üzere Elea Okulu düşünürlerinin bilgelik anlayışının hangi noktalarda hem fikir oldukları hangi noktalarda ayrıldıklarını daha yakından inceleyelim.

1.5. Elea Okulu’nda Bilge ve Bilgelik: Ksenofanes, Parmenides, Zenon

Elea okulu, Antikçağ felsefesinde Ksenofanes ve onu takip edenlerce geliştirilen bir okuldur. “Elea İ.Ö.540 dolaylarında Perslerin İyonya’yı fethinden sonra batıya kaçmış olan Phokaiai’li göçmenlerin kurduğu Lucania sahilinde bir kolonydi.”⁷³

“Ksenofanes (Xenophanes) (İ.Ö. 575-490) Batı Anadolu kıyılarında doğmuş ve genç yaşında yurdundan ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Bize kadar ulaşan yazılarından anlaşıldığına göre; o da Anaksimandros ve Anaksimenes gibi filozofların yapıtlarını biliyordu.

Ksenofanes aynı Pisagor gibi, bir bilgin olmaktan çok yenilikçidir. Yaşamı konusunda bildiklerimiz ise: Güney İtalya’da çok gezmiş ve gittiği yerlerde öğretici ve eğitici nitelikteki şiirlerini okuyarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Yaşamının sonlarına doğru, günümüze ancak yıkıntıları kalmış olan Elea* kentine yerleşmiştir. Bu Elea kenti sonradan ünlü bir felsefe okulunun merkezi olmuştur.⁷⁴

Kendisinden önceki Miletli filozoflar gibi doğa sorunlarına değil de ahlak, kültür ve toplum sorunlarına yönelmiştir. Aydınlanma zihniyetini temsil eden bir filozof olarak anılmaktadır.

⁷² Cevizci, 2015:44.

⁷³ Thomson, 1997:319.

⁷⁴ Aster, 1999:41.

*Elea: Elea, İtalya’nın batı kıyısında bugünkü Salerno’nun güneyinde yer almaktadır. Burada yani yine Yunanlıların İtalya’daki yerleşim alanında, Pisagor ile aynı zamanda anavatanlarının bulunduğu yere istinaden Elealılar diye anılan bir felsefe okulu ortaya çıkmıştır. Störig, 2013:122.

Antikçağ felsefe tarihinde din yenilikçisi olarak bilinen Ksenofanes, mitos düşüncesinin temelinde yer alan halk dinine karşı çıkmıştır. Ona göre halk dininin tanrılara; insanlara ait olan özellikleri atfetmelerini yanlış buluyordu.

“Homeros ve Hesiodos’u insanlar arasında ayıp sayılan hırsızlık, dolandırıcılık ve zina gibi eylemleri, tanrılara atfetmekle suçlar.”⁷⁵ Bu düşünce geleneğine karşı kendi tanrı tasarımını ortaya koyar. “Bu arınmış bir tanrıdır. Ona göre: “Bilge tanrı bir tanrıdır, bu, tanrılar ve insanların en ulusudur; ne biçimi, ne de düşünmesi bakımından ölümlülere benzer; bu tek Tanrı baştan aşağı düşünmez; her şeyi düşünceleriyle hiç zahmetsiz yönetir.”⁷⁶ Tanrı hakikat olandır. Ksenofanes’in tasvir etmiş olduğu bu tek tanrı anlayışı kendisinden sonra gelen birçok önemli filozofu etkileyecektir.

Ona göre Tanrı en kusursuz olan ve en bilge olandır. Ksenofanes insanlar ile tanrıların bilgi bakımından da farklılıklarının olduğunu söylemektedir.

İnsanlar gibi duyu organlarına sahip olmadığını zaten; tanrının buna ihtiyacı olmadığını çünkü “tanrı her şeyi bilmesinin yanında, gücü her şeye yeten varlıktır. Başka bir deyişle, o, kendisi hareketsiz olmakla birlikte, her şeyi hareket ettirir ve bunu da, yalnızca zihninin gücüyle yapar.”⁷⁷

Bilgelğin tanrıya ait ve insan bilgisinin sınırlı olduğunu tıpkı Heraklitos’un bilgelik anlayışında görülmektedir. Mutlak gücün ve yetkinin tanrıda ve tanrının her bakımından insandan daha üstün bir öze sahip olduğunu düşüncelerinden anlamaktayız. “Tanrı bütünüyle görür ve bütünüyle duyarmış; nefes alıp vermezmiş. Aklın ve bilgelğin ta kendisi olup ebediymiş.”⁷⁸ Ksenofanes felsefesinde bilgelik kavramı nitelikli toplum anlayışında da karşımıza çıkmaktadır. İsteddiği nitelikte bir toplum için, yani iyi ve mutlu bireylerden oluşan yepyeni bir insan modeli geliştirmiştir. Geliştirmiş olduğu bu insan modelinde hem ahlaki hem de kişisel mükemmellik ön plandadır.

Bu modelin esasında toplumsal ve ahlaki sorumluluğunun farkına varabilen, mücadele etmekten kaçınmayan, her zaman adil ve doğru olanı bilme cesareti gösteren insanın bilgeligi yatmaktadır. Ksenofanes’in aradığı manada bilgelik bireylerin toplumda sınırlarını bilmesi ve insanın tanrı olmadığını kavramasıdır.

⁷⁵ Störig, 2013:122.

⁷⁶ Gökberk, 1961:26.

⁷⁷ Cevizci, 2016:68.

⁷⁸ Capelle, 1994:103.

Laertios'un aktardığına göre “*Empedokles, Ksenofanes’e bilge bir insan bulmanın olanaksız olduğunu söyleyince, ‘doğal’ dedi; ‘çünkü bilgeyi tanımak için bilge olmak gerek’.*”⁷⁹

İnsan hakikati tam olarak kavrayamaz, ama önemli olan hakikate yaklaşmak için gerekli olan bilgiye ermektir. Hakikate erişebilmek için sadece bilgiye ihtiyaç yoktur; ahlaki ve kişisel mükemmelliğe de ihtiyaç vardır. “Bu bilgelik anlayışı aslında insan erdeminin ya da yetisinin hakiki özüdür ve kent devletinin olması gereken yapısıdır; çünkü bilgelik insanları birlikte yaşamaya yöneltecek sorumluluğu onlara zerk edecektir; bu yüzden bu bilgelik kent devletinin garantisi ve özüdür.”⁸⁰

Ksenofanes’in bu görüşü günümüzde bile uygulanmaya çalışılan nitelikli bir toplumun oluşturulmasının temel gereği olan erdemli ve ahlaki çerçevede yetişen insan modelini aktarmaktadır. İnsan doğası gereği bilmek ister ve bu bilme merakı onun hakikate ulaşmasını sağlamaktadır.

“Bilgi elde etme yeteneğimizi bilgeliğe yansıtmamızı söyleyen Ksenofanes; bu alanda ilk presokratik olarak Antikçağ’da bilgi felsefesinin babası olarak bilinmektedir.”⁸¹ Ksenofanes’e göre insanın sahip olduğu bilgiler tanrının sahip olduğu bilgiye kıyasla her zaman sınırlı kalacak olsa da sürekli olarak bilgilerini ve tecrübelerini ilerletmesi gerektiğini ön görmektedir. Bilgelik erdemi bireylerin kendilerini toplumda ifade etme biçimini oluşturacaktır. Nitelikli toplumun temeli bu şekilde ancak mümkün olacaktır. Bu anlayış düşünen ve hakikat peşinde koşan bireylerin oluşturduğu bir kent devleti modeli çizecektir. Kaliteli, nitelikli ve mutlu bir yaşam biçimi oluşturulması için bilgelik yolunda ilerleyen bireylerin yetiştirilmesi ön görülmüştür. Ksenofanes’in toplum, insan ve kültür sorunlarına değinerek Antikçağ felsefesinde bir aydınlanmacı profili çizdiği görülmektedir.

Kendisinden önceki doğa filozoflarının aksine toplumsal sorunları ele alması bu dönemde oldukça dikkatleri çekmiştir. Bilgelik kavramına yüklenen anlam sınırları Ksenofanes ile daha geniş alanlara yayıldığını görmekteyiz. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Ksenofanes için bilge bu özelliklere sahiptir. Bilge kimdir sorusunun yanıtı olarak bilgenin erdemli toplum insanıdır yanıtını alabiliriz.

Bilgelik nedir denildiği zamanda topluma yararlı olmak anlamını vermektedir. Bu bakımdan düşünüldüğünde daha önce Milet Okulunda ve Heraklitos ’ta gördüğümüz bilgelik anlayışına yeni bir özellik daha ilave etmektedir.

⁷⁹ Laertios, 1776:428.

⁸⁰ Dürüşken, 2014:94.

⁸¹ D.Mckirahan, 1994:66.

Elea Okulunun bir diğere önemli düşünürü Parmenides'in görüşlerini ele alalım. "Heraklitos'un daha genç bir çağdaşı iken Sokrates'in ise daha yaşlı çağdaşı olan Parmenides (İ.Ö.530-470), Güney İtalya'da yer alan Elea'da yaşıyordu. Parmenides, yaklaşık altmış beş yaşındayken baş öğrencisi Zenon'la birlikte Atina'yı ziyaret etti. Bu ziyareti esnasında oldukça genç olan Sokrates ile sohbet etti."⁸²

Antikçağ felsefesinde önemli bir konuma sahip olan düşünür; Elea Okulunun kurucularındandır. Çoğu kaynaklar Elea Okulunun kurucusu olan Ksenofanes'in öğrencisi ve devamcısı olduğunu belirtmektedir.

Heraklitos'tan en fazla etkilendiğini; onun fikirlerine açmış olduğu savaştan bilmekteyiz. "Parmenides, kendisini sürekli tanrısal bilgelik tarafından ilham almış bir kişi olarak görmüş ve diğere ölümlülerin bilmediği bazı hakikatlere sahip olduğunu söylemiştir."⁸³ Parmenides'e göre duyularımızın yalnızca sanılarımızdan ibaret olduğunu ve bilgeliğin hakikatine zıt olduğunu ileri sürmüştür. Parmenides'in sisteminde üç araştırma yolu vardır.

"Bunlardan birincisi, varlığın var olduğu ve onun için var olmamanın mümkün olmadığını ortaya koyan yol, ikna yoludur; çünkü o bilgelikle birlikte bulunur. İkincisi, varlığın var olmadığı ve onun var olmanın zorunlu olmadığını ortaya koyan yol ise içinde hiç kimsenin hiçbir şey öğrenemeyeceği bir patika yoldur. Üçünü yol ise varlığın hem var olduğunu, hem de var olmadığını söyleyen iki başlı insanlar tarafından temsil edilen yoldur.

Bu üç araştırma yolunun birincisi " varlık vardır, ikincisi varlık var değildir, üçüncüsü varlık hem vardır, hem var değildir. Parmenides'e göre bunlardan birincisi bilgelik yoludur. Diğere ikisi ise hiçbir hakikati ifade etmeyen yanlış yoldur."⁸⁴

Bilgeliğe ulaşmak için insanın dış dünyanın bilgisine yönelmek yerine kendi düşüncesine yönelmeli ve akıl yoluyla düşüncenin doğru işlenmesini sağlamalıdır. Bilgeliğe ulaşmak için en güvenilir yol akıldır.

Aklın rehberliğinde hareket ettiğimiz zaman bilgelige ulaşabileceğimizi, duyulara dayalı bir yaklaşımın ise bizi hakikatin gerçeklerinden ayrı koyacağını farkı varmamız gerektiğini anlatmaktadır. Heraklitos ve Parmenides bu bağlamda aynı şeyi açıklamışlardır.

Elea okulunun bir diğere önemli düşünürü olan "Elea'lı Zenon (İ.Ö. 490- 430) Parmenides'in öğrencisidir. Felsefe tarihinde Zenon'un paradoksları olarak anılan paradoksları Parmenides'in öğretilerini desteklemek amacıyla yaratmıştır."⁸⁵

⁸²Baird ve Kaufmann, 2000:19.

⁸³Erdem, 2000:126.

⁸⁴Erdem, 2000:127.

⁸⁵Dürüşken, 2014:109.

“Aristoteles onu diyalektiğin bulucusu olarak gösterir.”⁸⁶ Ona göre faziletli bir yaşamın en önemli yolu bilgelikten geçmektedir.

Zenon’la ilgili birçok değişik kaynaklar onun bilgeliği konusunda hemfikir olduklarını bildirmişlerdir. İnsan ruhunun evrensel akıl çerçevesinde biçim kazanmasının bilgelikten geçtiğini öne sürmüştür. Ona göre evrensel yasa aynı zamanda akıl yasasıdır. “İşte bu mantık eğitimi bilge insanın kendisini doğa ve evrensel akıl ile bütünleştirmesi için gerekli bir eğitimidir.”⁸⁷

Zenon’un aklın bilge bir insana doğruyu, yanlıştan ayırt etme yeteneği kazandırdığını anlatmaktadır. Genel olarak incelediğimizde bilge ve bilgeliğe farklı anlamlar yüklenilmesi her dönemde daha da belirginleşmektedir. Elea okulunda bilgelik Ksenofanes’te daha toplumsal bir açıdan ele alınırken, Parmenides ve Zenon’da ise akıl yoluyla ve düşüncenin doğru işlenmesiyle bilgeliğe ulaşılabileceği aktarılmıştır. Daha belirgin olarak anlatmak gerekirse bu görüşleri Heraklitos’un bilgelik anlayışının bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Milet Okulunda bilge ve bilgeliğe bireysel bir erdem özelliği bakımından yaklaşılırken, Elea Okulunda ise daha toplumsal bir anlam yüklenmektedir. Demokritos’ta ise bilgeliğe nasıl yaklaşıldığını inceleyelim.

1.6. Demokritos ’un Ahlak Felsefesinde Bilge ve Bilgelik

Demokritos, “(İ.Ö. ykl. 460-370) Leukippos ile birlikte atomculuk öğretisini kuran “Abderalı Filozoflar” dan biri olarak anılan Antikçağ filozoflarından.”⁸⁸ Demokritos’un bilgelik kavramına yüklediği anlam ahlak felsefesinde karşımıza çıkmaktadır. Antikçağ döneminde bilge ve bilgelik üzerine farklı görüşler olduğunu hep beraber gördük. Kimi filozof bilgeliğe ahlak felsefesinde yer verirken, kimisi de bilgi anlayışında yer vermiştir.

Atomcu bir düşünür olan Demokritos idealist bir ahlak anlayışı ortaya koymuştur. “Bilgeliğin insanı mutlu edeceğine inanmıştır. Ona göre Yunanlılar bilgiyi bizim gibi anlamazlar. Bilgi bizim için güçtür, yararlıdır. Yunan’da bilginin iki temel yönü var: Birincisi keyfi yönü, bilmek için bilmek. Bu önemli bir şeydir. İkincisi ise Yunan’da bilgi hayatı mutlu kılmalıdır. Yani bireysel anlamda sizi mutlu kılmalıdır. Bu anlamda buna yaşam bilgeliği diyoruz. Bu Yunan *sophia*’sının en önemli yönüdür. Bunun içinde Yunan bilgeliğinin temelinde yaşama bilgeliği yatar.”⁸⁹

Demokritos’un bu görüşü bilgece bir yaşam için ölçülü ve erdemli olmamız bu durumda dengeli ruh ve beden anlayışını içermektedir.

⁸⁶ Laertios, 1776:431.

⁸⁷ Brehier, 1965:44.

⁸⁸ Ulaş, 2002:345.

⁸⁹ Uslu, 2014:75.

Bir insanın kendini duyu algılarına ve bu algılardan almış olduğu hazlara kaptırmaması gerektiğini ve aklını kullanarak hareket ettiği sürece bilgece bir yaşama erişebileceği anlaşılmaktadır.

Temelinde bilgelik olan ve bu bilgeliğin mutlu yaşama ulaşmak için bir araç, bir yol gösterici olduğunu anlamaktayız. Tutkularımızın kölesi olmadığımız sürece bu yaşam bilgeliğine ulaşacağımızı ön görmüştür.

Demokritos'un bu görüşü bana Heraklitos'un akıllı insan tutkularının kölesi olmaz, çünkü akıl ile tutkular birbirine zıttır fragmanını hatırlatmaktadır.

“Demokritos iki insan tipini karşılaştırır: Bir yanda tutkularının arkasında sürüklenen insan, öte yanda ılımlı ve sakin yaşayan insan. Bu sakin yaşam, yani ölçülü yaşam, yaşamı ve ruhu oluşturan atomların fizyolojik durumları ile aynılışır.”⁹⁰ Bu görüş Demokritos'un ahlakının temelini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak; Milet Okulu düşünürlerine göre hakikat, bilgelik sevgisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktaydı. Antikçağ dünyası bu sayede ilmin beşiği olmuş; bilgelik yolunda hiçbir çıkar gözetmeksizin manevi bir çaba gösteren bir Milet Okulu düşünürleri doğurmuştur. Pythagoras ve Pythagorasçılar bilgeliği ahlaki bir yetkinlik olarak görmüşlerdir. Bu doğrultuda da öğütler vermişler, doğa filozoflarına göre bilgelige farklı boyutlar kazandırmışlardır.

Bütün bu okullar ve onlara bağlı filozoflar bilgelige bireysel, toplumsal anlamlar yüklenmiştir. Bundan önceki İyonyalılar bilgeliği tanımlarken ve bunu sevmemizi önerirlerken herhangi bir ücretten bahsetmediler. İlk defa şimdiye kadar bilge ve bilgelik kavramlarını Milet ve İyonya'da görürken, bunun parasal bir karşılığında söz edilmemiş idi. Ancak sofistlere geldiğimizde böyle bir bilge ve bilgeliği parayla ölçmeye kalkmaları bu geleneği de alt üst etmelerine sebep olmuştur.

Acaba mutlak rölativistler olarak bilinen sofistler, bilgelige yüklenen bu sabit anlamlar üzerinde mutabıkmılar yoksa orda da mı rölativist davranmaktadırlar?

⁹⁰ Aster, 1999:86.

İKİNCİ BÖLÜM

SOFİST BİLGELİĞİN DÖNEMİ

2.1. Sofistlerde Bilge ve Bilgelik Anlayışı

“Sofist sözcüğü Yunanca *sophizestai* (bilgiyi araştırmak) fiilinden türetilmiş *sophistes* sözcüğünden gelir. Genellikle “bilgelik” olarak çevrilen *Sophia* sözcüğü; bina yapmak, gemi kullanmak, şiir yazmak, müzik yapmak gibi becerilere ya da entelektüel yetkinliğe sahip olmayı belirtmek için kullanılır.

Sophistes, Greklerde uzmanlık gerektiren bütün işler için kullanılan bir sözcüktür. Grekler uzmanlardan (teknikle uğraşan kişiler) kuşku duyduğu, onlara pek güvenmediği için sofist sözcüğü, Platon’un o dönemin sofistlerine keskin eleştiriler yöneltmek için kullanmasından önce de büyük bir ihtimalle olumsuz bir anlamda kullanılıyordu.”⁹¹

Antikçağ felsefesinde önemli etkileri olan düşünürler, bilim adamları, Yedi Bilgeler’e ve yasa koyuculara olumlu bir yaklaşımda sofist denilmiştir. Daha sonrasında sofist kelimesi Gorgias, Protagoras, Hippias, Kallikles, Prodikos gibi hitabet sanatıyla ünlenen ve para karşılığında ders veren düşünürler için kullanılmıştır.

Sofistler felsefe tarihinde önemli bir konumdayken Sokrates, Platon ve Aristoteles’in eleştirileri oklarının hedefi haline geldikten sonra olumsuz bir üne sahip olmuşlardır. Bu eleştirilerin sebebi ise bilgilerini belli bir ücret karşılığında vermiş olmalıdır. Toplumda büyük bir saygınlık yitiren sofistler sürekli eleştirilip, dışlanmışlardır. “Zira Platon, *Sophistes* adını taşıyan diyalogunda, sofistleri sahte bir ilmi, yüksek bir fiyatla satan, hocalık yaparken de yalnız kendi kazançlarını ve menfaatlerini düşünen kimseler bildirmektedir.”⁹²

Bu eleştiriler aslında dönemin etik kurallarına aykırı davranmalarından kaynaklanmaktadır. Bilginin, bilgeliğin ücret karşılığında öğretilmeyeceğini ve bunun erdemli bir yaşam biçimine ters düştüğünü eleştirel bir şekilde dile getirmişlerdir.

Aristophanes *Bulutlar* adlı kitabında sofistleri şöyle tanımlamaktadır: “Öğrencilerine gerçek olmayan şeyleri öğretmeye çalışarak para kazanma yoluna giden, öğrencilerini “yolunacak” insanlar olarak gören kişiler”⁹³ olarak anlatmaktadır. Felsefe sahnesinde görünen sofistler, kendilerinden sonra gelen bu filozofların eleştirilerine rağmen çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Sofistler gençlerin nasıl eğitileceği konusunda onlara siyaset, bilim, mimari, tıp, hitabet sanatı, din, gelenek, tiyatro, edebiyat, matematik gibi alanlarda eğitim vermişlerdir.

⁹¹ Gibert,2003:29.

⁹² Erdem,2000:172.

⁹³ Aristophanes,2010:63.

Sofistlerin bu aydınlanmacı tutumu her ne kadar o dönemde eleştirilmiş olsa da, insan akli ve tecrübesi ile bu hakikat arayışı bilgelik sevdasının doğal bir ihtiyaç olduğunu bizlere göstermektedir. “Sofistler hemen hemen bütün entelektüel konulara el atmış bu konularda çeşitli görüşler geliştirmiş, kendilerinden önceki doğa filozoflarının bilgi ve varlık konularına da uzak durmamışlardır.”⁹⁴

Doğa filozofları ilk probleme yani *arkhe* arayışına yöneldi ve varlıkla ilgili birçok spekülasyonlar ortaya çıkmaya başladı. Bir yerden sonra bu açıklamalar tatmin edici olmaktan uzaklaştı.

O halde varlıkla ilgili başka bir şeye ihtiyaç duyulacaktı ve bu yönelimde sofistlerin geliştirmiş olduğu kendini bilme Sokrates, Platon ve Aristoteles’te imkân bulacaktır. Sofistlere göre insanlar önce çevresini, ne olduğunu, kısacası kendi doğasını anlamaya çalışmalıdır. Felsefede varlık konusunda daha etkili ve farklı bir görüş öne sürerek öznelliği temel alarak bilgelik ve ahlak değerlerinin yerini ve önemini göstermişlerdir.

“Beşinci yüzyılda yaşayan sofistler, Batı’da yükseköğretimin ilk üstleyicileriydi. ‘Sofist’ profesyonel bilgelik uygulayıcısı olarak bilinir.”⁹⁵

Sofistler bu adı kendilerine onurla takmış ve kullanmışlardır. Günümüzde sofistlere en yakın kişiler üniversitelerdeki akademisyenlerdir. Antikçağ felsefesinde bilgeliğin göreceli olduğunu ileri sürerekten farklı bir anlam yüklemişlerdir. Sofistler insanın kendi olmasının ve kendi bilincinin farkına varması konusunda farklı bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu bakımdan ele almış oldukları konuların yanı sıra kullandıkları yöntemle de doğa filozoflarından ayrılmaktadırlar. Sofistler evrenin açıklamasına maddeci bir yaklaşımdan çok insan yaşamıyla doğrudan doğruya bağlantılı bir alanda yaşam bilgeliği oluşturmuşlardır.

İnsan yaşamını kolaylaştıracak ve fayda sağlayacak bilgiyi elde etme çabasına yönelmişlerdir. Bu bağlamda felsefenin de uğraş alanının değişmesine öncülük etmişlerdir. Farklı bir boyut kazandırarak hem teorik hem de pratik bilgeliğin gelişmesini sağlamışlardır.

Sofistler bilginin göreceli olduğunu ve mutlak, değişmez bir hakikatin olmadığını bilgeliğin bireyin algılarına, toplumsal, kültürel ve kişisel eğilimlerine göre olduğunu belirtmişlerdir. İnsanların bedensel farklılıkları, doğal olarak farklı algıların oluşmasına, düşünce şekline, farklı şeylerden zevk almalarına ve nefret etmelerine yol açmaktadır.

Bu genel sav sofistlerin ileri sürdüğü mutlak ve değişmez hakikatin olmadığı görüşünü desteklemektedir. Bilgelik arayışının bağımsız bir varoluş çabası olmadığını kişinin kendi içinde bulunduğu kişisel duruma bağlı bir rölativizm* olduğunu öne sürmüşlerdir.

⁹⁴ Dillon ve Gergel,2003:41.

⁹⁵ Broadie,1967:73.

“Filozof için hakikat araştırması ve bilgi uğraşı ereği kendinde olan bir şeydi ve mutlak bir zorunluluk olmamakla beraber şayet öğrencileri varsa bunları da filozof yapmaya çalışırdı.

Dolayısıyla amacı bütünüyle teorikti. Sofiste gelindiğinde bu durum bütünüyle değişiyordu: Onun için bilgi ancak hayatın kontrolüne yarayan bir araç teşkil ettiği sürece değerli bir şeydi. Sofist, öğrencisiz düşünülmesi imkânsız bir kişidir. Hedefi sadece onları sofist yapmak değil, bu yoldan halktan insana hayatta kullanabileceği genel bir eğitim vermektir. Dolayısıyla hedefi öncelikle ve ağırlıklı olarak pratikti: yaşama sanatı ve hayatın kontrolü.”⁹⁶

İnsanı manevi bir yönden şekillendirecek olan eğitimin mümkün olduğunu düşünen sofistler buna ulaşmanın en önemli yolunun bilgeliğin arayışından geçtiğini söylemektedirler. Sofistlerde bilgeliğin teorik bir anlam olmaktan çıkıp, pratik bir amaca yönelmiştir. İnsan uygarlığına karşı duydukları bu merak ve ilgi onlarda bir yaşam bilgeliği haline gelmiştir. Yetiştirmekte oldukları gençlere de bu yaşam bilgeliğini aktarmayı amaç edinmişlerdir. Epistemolojik ve etik anlamda yaşam bilgeliğinin düşüncelerinde belirginleştiğini görmekteyiz. Sofistler, belli bir felsefe okulu oluşturmamışlardır.

Sofistlerin bu düşünce biçimleri felsefi açıdan problematik bir kopuş gerçekleştirmişlerdir. Çünkü sofistlerin temel sorun olarak insanı ele almış olmaları devlet ve toplumdaki her şeyi kapsayan bir rölativizmin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Sofistler bu görelikten Antikçağ’ın yaşam bilgeliğine ulaşmasını sağlayarak kendi özgün pozisyonlarını inşa edeceklerdir. Amaçları eğitim verdikleri gençlerin daha iyi bir yurttaş olmak için kendi benliklerinin hakikatine ulaşmalarını sağlamaktır.

“Değerlendirmeler, geleneklere bağlı kalınmadan yapılabilmekte, bireysel düşünce ön plana çıkmakta ve grup otoritesinden kopuş gerçekleşmektedir. Düşünme yapısında “öznelcilik” ve “görecelilik” hâkim olmaya başlayacaktır.”⁹⁷ Şehir şehir dolaşarak dersler veren sofistler en çok hitabet sanatında Atinalı gençleri eğitmişlerdir.

Retorik* dersleri veren sofistler bu eğitimi daha çok bir davada her zaman üstün gelmeyi ve bilgili görünmelerini sağlamak için söylev gücünün farkına varmalarını sağlamışlardır.

“Foucault, *Bilme İstenci Üzerine Dersler*’in önemli bir bölümünü sofistlere ve sofistlerin hem Yunan Felsefesi içindeki, hem de düşünce tarihi içindeki yerini tespit etmeye

⁹⁶ Zeller, 2008:111.

*Rölativizm: Bütün bilgilerin görel olduğunu öne süren öğretidir. Ahlakta genel geçer, salt ahlak değerleri olmadığını, bütün değerlerin çağlara, toplumlara, kişilere, kültür durumlarına, yaşama biçimlerine göre değiştiğini öne süren öğretidir. Akarsu, 1998:97.

⁹⁷ Thilly, 2000:82.

ayırmıştır. Foucault, sofistlere düşünce tarihi açısından çok önemli bir keşfi, ‘sözün/söylemin maddiliğinin keşfini’ atfeder.”⁹⁸

Sofistler bilgeliklerini hitabet sanatıyla başarılı bir şekilde aktaracaklarına inandıklarından dolayı ve o dönemde toplum yaşamında demokrasi fikri ağırlık kazandığı için güzel konuşma ve etkileme önem kazanmıştır.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre sofistlerin bilgeliğe getirmiş oldukları bu farklı yaklaşım kendilerinden önceki bilge ve bilgelik anlayışından oldukça farklı izlenim yaratmıştır. Acaba ‘insan her şeyin ölçüsüdür’ diyen ünlü sofist Protagoras bilgelik anlayışına nasıl bir yaklaşımda bulunmuştur?

2.2. Protagoras 'ta Bilge ve Bilgelik Kavramı

Sofistler özgün düşünceleriyle belli bir topluluk oluşturmanın aksine, bireysel olarak yaşamış ve eğitmişlerdir. Bu yüzden birçok yönden birbirinden farklılık gösterirler. “Sofistler arasında en önemlisi, İ.Ö. 480-410 yılları arasında yaşamış olan Abderalı Protagoras’tır. Yunanistan’ın her yerini gezip hukuk ve siyaset alanında kişinin kendi davasını ikna edici bir şekilde savunma sanatı öğreten ilk sofistlerden biri oldu ve bu esnada başta Atina olmak üzere, ün ve zenginlik kazandı.”⁹⁹

Sofistlerin yaşam bilgeliğini amaç edinmede insanı merkeze alma çabası Protagoras’da daha belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. “Yunanistan’a seyahat eden ve genellikle kamuya açık büyük dersler ve özel kurslar veren yeni bir öğretmen dalgasının ilki oldu.”¹⁰⁰

Protagoras, kendisinden önceki doğa felsefesini eleştirerek, varlığın ana madde olarak açıklanmasının gereksiz olduğunu söylemektedir.

“Protagoras’ın hocası Demokritos idi: Favorinus *Tarih Derlemesi* adlı eserinde onun “Bilgelik” diye anıldığını söyler.”¹⁰¹ Protagoras her şeyden önce pratik bilgeliğin, yaşamda nasıl uygulanabileceği üzerinde durmaktadır.

Ona göre sofistler insanlara bilgelik öğrettiği için takdir edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Erdemin doğuştan var olmadığını ancak öğretilmesinin mümkün olduğunu söyleyen Protagoras bu konuda en usta kişilerin sofistler olduğunu söyler.

⁹⁸ Foucault, 2012:31.

*Retorik (Sözbilgisi): Sözlük anlamı dili başkalarını ikna etmek ya da etkilemek için kullanma sanatı; uslamlama, tartışma, inandırma, söz söyleme sanatı; söz sanatlarını konu edinen bilgi dalı olan retorik felsefe tarihindeki belli başlı uğrakları için bkz. Sofistler, Gorgias, Protagoras. Ulaş,2002:1211.

⁹⁹ Störig, 2013:136.

¹⁰⁰ Dillon ve Gergel, 2003:1.

¹⁰¹ Laertios, 1776:441.

“İlk insanların ahlaki ve siyasi bilgelikten yoksun olduklarını ancak şehirlerde yaşamaya başladıktan sonra bu bilgeliği edindiklerini dile getiren Protagoras, Zeus’un insanlara adalet duygusu vermesi için Hermes’i görevlendirdiğini eğlenceli bir hikâye anlatır ve şu sonuca varır: *Arete*, insanlarda doğuştan gelen bir özellik olmadığına göre, bunun kendisi gibi öğretmenlerin yardımıyla yeşertilmesi gerekir.”¹⁰²

Protagoras bilginin yurttaşlara fayda sağladığı sürece olumlu olacağından bahsetmektedir. Pragmatik bir yaklaşım sergilerken, “bilgi alanında hakikat değil, pragmatikle bağlantılı olan bir değer derecelendirmesinin söz konusu olduğunu tekrar eder.”¹⁰³ Protagoras’a göre algılarımız kişiden kişiye farklılaşmamaktadır. Bir şey hakkında belli bir nitelendirme yaptığımız zaman kendi algılarımızla belirlediğimiz için bize göre şekillenmiş olacaktır. Algılayan tarafından algılanması gerekmektedir, çünkü herhangi bir şeyin hepimize aynı görünmesi mümkün değildir. O zaman kendi algıladıklarımız kendimize göre her zaman varlığına inandığımız gerçeklerdir.

Algıladıklarımızın dışında bir şeyden söz etmek mümkün değildir. Şu anlamı çıkarmış olacağız mutlak bilginin olanaklığı söz konusu değildir. Ancak bilgeliğin ve onu elde etmenin olanaksızlığı anlamına gelmez. Platon, *Theaitetos* diyalogunda Protagoras’ın bilgelik üzerine düşüncelerini şöyle aktarmıştır.

“Bilgeliği ve bilgeleri yadsıdığım tümüyle yanlıştır. Tersine bilgeyi şöyle tanımlarım: şeyleri ve olayları, kötü görene, iyi olarak gösterecek gibi değiştiren kişi bilgedir. Fakat bir de benim bu iddiamı üstünkörü anlamıyla alma ve aşağıda gösterileceği şekilde gerçek anlamını daha açık olarak kavramaya çaba göster. Örneğin bundan önce söylenenleri hatırla: hasta için yemek acıdır ve onca böyledir; buna karşılık, sağlam bir insan için tam tersi doğrudur ve tersi görülür. Bu ikisinden hiçbirisi bilgedir denemez, bu tamamıyla olanaksızdır. Aynı zamanda hastanın, delice düşüncelerinden dolayı cahil olduğunu, sağlamın ise, tersine bilge olduğunu iddia etmemelidir.”¹⁰⁴

Protagoras algıların değişebilir olduğunu söylerken, bilgeliğin de mümkün olduğunu aktarmakta ve bunu en iyi sofistlerin öğretebileceğini düşünmektedir. Bu açıklamalardan sonra Protagoras’ın bilgelik üzerine düşüncelerinin felsefe tarihindeki yeri yadsınamaz.

Görelilik ve algılama açısından bilgelik Protagoras’ın felsefesinde önemli bir bakış açısı kazanmıştır. Bilgeliğin uzlaşımsal olmayıp göreliliği olduğunu, neyin iyi neyin kötü olduğunu belirleyen ise algılarımız olduğunu dile getirmektedir.

¹⁰² Stuttard, 2016:118.

¹⁰³ Eco, 2017:396.

¹⁰⁴ Platon, 2013:483.

“ Protagoras’ın düşünceleri insanı merkeze alan bir yapıdadır. Ona göre ‘varolan ve varolmayan her şeyin ölçüsü insandır’ der.”¹⁰⁵ Acaba Protagoras neden her şeyin ölçüsü insandır demiştir ya da bunu söyleyerek neyi amaçlamıştır?

İnsanların doğadan ya da rastlantı sonucu elde ettikleri birtakım bilgiler vardır. Herhangi bir konuda hepimiz için geçerli kesin bir bilgi ya da doğru yoktur.

“Bilgelere gelince, ben onları kurbağalar arasında aramaya kalkışmaktan çok uzağım; vücut için onları hekimler, bitki için tarımcılar arasında bulurum. Yani iddia ediyorum ki bunlar bitkilerde de, hastalık halinde, kötü duyuları iyi ve sıhhatli olan hatta aynı zamanda hafif olan duyulara çevirirler. Bilge ve iyi hatipler ise, devlete zararlı olanın doğru görünmesine yardım ederler; gerçekten her devlete doğru ve iyi gelen şey, devlet bu inançta buldukça iyi ve doğrudur. Fakat bilge, yurttaşlar için kötü bir durum yerine onlara iyi olan, aynı zamanda iyi gelen bir durumun ortaya çıkmasına neden olur.”¹⁰⁶

Protagoras olayları kötü olandan, iyi olana çevirmeye çalışanların bilge olduklarını tanımlamaktadır. Protagoras, yurttaşlara ve öğrencilere böyle bir eğitimin sofistler tarafından verilebileceğini söylemektedir. O halde şu sonuca varılabilir; sofistler bilgedir. İnsanlar kıyaslandıklarında biri diğerinden daha bilge olabilir ya da olmayabilir, bu durumda bile insanın her şeyin ölçüsü olduğu sonucunu çıkarmaktadır.

İnsan her şeyin ölçüsüdür sözü zorunlu olarak, bu düşünceye varır. Yurttaşlar, öğrenciler ve devlet en iyinin ve en kötünün ne olduğunu bir başkasından yani bilgeden öğrenebilirler. Protagoras erdemini öğretilen bir şey olduğunu söylemektedir. Bilgelik ise erdemini önemli bir parçası olduğunu ve bir bütün olarak birbirini tamamladığını dile getirmektedir.

Platon’un *Protagoras* (330e) diyalogunda “insanların bazıları erdemini bir parçasına, öbürleri bir başka parçasına mı sahip olurlar, yoksa bir parçasına sahip olunca ister istemez hepsine birden mi sahip olmaları gerekir? Hiç de değil! Çünkü sık sık doğru olmayan cesur insanlara, ya da doğru olup da bilge olmayan insanlara rastlanır. Bilgelik ile cesaret erdemini parçalarıdır. Hatta bilgelik bu parçaların en önemlisidir.”¹⁰⁷

Protagoras erdemini belli bir emek karşılığında elde edilebilir bir şey olduğunu ve öğretilmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir.

¹⁰⁵ Dürüşken, 2016:138.

¹⁰⁶ Platon, 2013:484.

¹⁰⁷ Platon, 2013:411.

“Sofistler için erdemli olmak, bir yurttaş olarak yetkin olmakla eştir ve her insana erdem öğretilir.”¹⁰⁸ Protagoras’ın bilge ve bilgeliğe yüklemiş olduğu bu anlamlarla kendisinden önceki doğa düşünürlerinden farklı bakış açısı yaratmıştır.

Bilge ve bilgelik üzerine önemli görüşleri olan bir diğer sofist Hippias’ın Protagoras ile aynı doğrultuda mı yoksa farklı bir bakış açısı mı geliştirdiğini inceleyelim.

2.3. Hippias ’ta Bilge ve Bilgelik Kavramı

“Hippias, Protagoras ’tan çok gençtir ve bu nedenle İ.Ö. 460 yılından daha sonra doğmuş olması gerekmektedir.”¹⁰⁹ Hippias’ın doğum ve ölüm tarihleri tam kesin olarak bilmemektedir. “Ancak genel olarak en büyük sofistler arasında Hippias en gençleri olarak kabul edilmektedir. Geometri, astronomi, müzik ve ritimler üzerine tartışmalara başladı ayrıca heykel sanatı üzerine ders verdi. ”¹¹⁰ Hippias sofistler arasında hitabet sanatı en kuvvetli olanlardan biridir. Bundan dolayı büyüdüğü kentin elçilik görevlerini üstlenmiştir.

Platon’un Büyük Hippias diyalogunda kentini en güzel şekilde ifade ettiğini söyleyerek vatandaş arasından kendisinin seçildiğini söylemektedir. “Aynı zamanda sahip olduğu bilgiyi başkalarına aktarmak hususunda başka türlü tatmin edilmesi mümkün olmayan bir gereksinim duyması nedeniyle de gerçek bir sofistti. Sokrates gibi o da, “agorada pazar yerindeki tezgâhlar” da dâhil olmak üzere yakaladığı her fırsatta insanları konuşmaya çekerdi.”¹¹¹

Hippias kendisinden önceki doğa düşünürlerinin bilgelik bakımından eksik olduğunu ve bu nedenle devlet işlerinden uzak kaldıklarını açıklamaktadır. Ona göre insanlar öncelikle kendileri için bilge olmak zorundadırlar. Kendileriyle bilgelik konusunda etkileşimde bulunanların erdemli bir hale geleceğinden bahsetmektedir.

Platon’un Büyük Hippias diyalogunda Sokrates’in sorularına cevap veren Hippias bilgelik hakkında şunları söylemektedir:

“Geçenlerde genç bir adamın yapması gereken soylu ve güzel işleri söylediğim için büyük ün kazandım. Çünkü bu konuda bilgeliğim var. Kelimeler özenle seçilmiş durumda ve konuşmanın başka güzel özellikleri de var. Konuşma hemen hemen şu şekilde: Troya’nın ele geçirilmesiyle başlıyor, Neoptolemos Nestor’a genç bir adamın bilgelik ve ün kazanması için yapması gerekenleri, bu soylu ve güzel işleri soruyor, ardından Nestor konuşuyor ve ona bilgeliğe uygun güzel işleri söylüyor. O gün yaptığım konuşma bu.”¹¹²

¹⁰⁸ Dürüşken, 2016:139.

¹⁰⁹ Capelle, 2011:277.

¹¹⁰ Dillon ve Gergel, 2003:118.

¹¹¹ Zeller, 2008:120.

¹¹² Platon, 2016:286.

Hippias, bu konuşmasında bilgeliğin temel karakteristiklerini verir. Öncelikle bilgelik bir soyluluktur. Soylu olan kişi aynı zamanda güzel işler yapmak durumundadır; demek ki güzel işler yapmak bilgeliğin gereğidir. Konuşurken hem hitabeti güzel olmalı hem de sözcükleri özenle seçmelidir. Bilgelik ile ün arasında çok yakın bir ilişki vardır. Çünkü bir kişinin bilge olduğunu kendisinin bilmesi yetmez, başkalarının da bilmesi gerekiyor.

Bilgelik kişinin kendi öznel sınırları içerisinde kalan bir sıfat değil, başkaları tarafından takdir edilen, ölçülen, kabul edilen bir sıfattır. O zaman ün olması gerekiyor. Hippias'dan öncekilerde bilgelik ve ün yan yana gelmemiştir.

Hippias, konuşma sanatında en bilge olduğunu ve bilge denilen kişinin hem devlet işlerinde, hem kişisel sorunlarda çözüm üretebilmesi gerektiğini söyler. Hippias bilge ve bilgelik kavramına yüklemiş olduğu bu görüşte kendisinden önceki sofist Protagoras'tan ayrılmaktadır. Bilgenin hitabet sanatında kendini geliştirmesi gerektiğini ve karşısındaki kişileri etkileyebilme yeteneğine sahip olma düşüncesini savunmaktadır. Sofistlerin belli bir topluluk oluşturmamakla birlikte bir konu üzerinde hem fikir olmadıklarını Hippias'ın bu görüşlerinde de tespit edebiliyoruz.

2.4. Prodikos'un Bilge ve Bilgelik Anlayışı

Prodikos sofistler arasında yine önemli bir başka isimdir. "Prodikos, İ.Ö.470-460 yılları arasında Keos adasındaki Iulis kentinde doğmuştur."¹¹³ Sofistler arasında bilge ve bilgeliğe yüklediği anlamlar bakımından kendisinden önceki doğa düşünürlerinin görüşlerine yakın olan bir filozof olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Yumuşak zevklerle örülü bir hayata karşı ikazlarda bulunmuş ve gençlere hayatın güçlüklerine cesurca göğüs germek ve aşmak bakımından önlerindeki kahramanın yolunu takip etmelerini tavsiye etmiştir."¹¹⁴ Prodikos, mutlu bir yaşam bilgeliğine ancak erdemli davranışlarda bulduğumuz sürece erişebileceğimizi söyler. Bu görüş Heraklitos ve doğa düşünürlerinin bilgelik anlayışında karşımıza çıkmaktadır. Prodikos erdem in öğretilebilir bir şey olduğuna inanana lardandır.

Ksenophon *Sokrates'ten Anılar (Memorabilia)* kitabında Prodikos'un erdem anlayışından bahsetmektedir. Prodikos bu yazısında Herakles'in erdem ile kötülük arasında kalmasını anlatmaktadır.

Memorabilia 21.fragmanda "İnsanlar delikanlılık çağına geldiğinde bu çağda onlar yaşamlarında erdem ya da erdemsizlik yolunu seçmede karar veremezler.

¹¹³ Dillon ve Gergel, 2003:98.

¹¹⁴ Zeller, 2008:118.

Issız bir yere geldiğinde kararsızlığından dolayı şaşkınlıkla oturup bekler, o sırada biri erdem diğeri kötülük olarak betimlenen iki uzun kadın yaklaşıyor gibi görünür.

Erdem olarak betimlenen kadın saf ve şatafatsız güzelliğe sahiptir, üzerinde beyaz kıyafetleri vardır abartılı hiçbir şey yoktur, öyle ki ten rengi gerçeğinden daha beyaz ve gül gibi görünüyordu. Onun görünüşü doğasından daha sert görünüyordu. Kötülük olarak betimlenen kadınsa kendini daha gösterişli kılabilmek adına boyalar sürünmüştür, gençliğini ortaya çıkaracak giysiler giymiştir ve sık sık başkasının ona bakıp bakmadığını görmek için etrafına bakınıyordu. Kötü kadın Herakles'e yaklaşarak onunla arkadaşlık etmesi sonucunda en keyifli ve en kolay yola götüreceğini ve hiçbir zevkin tadını kaçırmayacağını söylemektedir. Erdemli kadın ise onunla arkadaşlık ederse neyin iyi, neyin asil olduğunu tarif edeceği konusunda umudu olduğunu söylemektedir.

Memorabilia 28. Fragmanda "Emek ve dikkat olmadan, tanrılar insanlara iyi ve asil olanların hiçbirini vermezler. Fakat dilerseniz tanrılar size merhametli olur eğer onlara hizmet ederseniz."¹¹⁵

Hayatın zevkleri, çabasız, gayret sarf etmeden, kolayca elde edilebilir ve insanı kendine kolayca çekebilir. Bilge bu yumuşak zevklere karşı dikkatli olandır. Eğer bir kimse hayatın güçlüklerine karşı göğüs gerebiliyorsa bilgedir. Bilge mutlu bir yaşam arar, şatafatsız ve gösterişli hayattan uzak durur. Bilgelikte yaş faktörü çok önemlidir. Delikanlılar bilgelige sahip olmak için yeterli donanıma sahip değillerdir. Ayrıca Seneca (İ.Ö. 4-65), senatörlerin 50 yaş ve üzeri olabileceklerini düşünüyor. Çünkü ondan öncekiler gençtir, tecrübe ve olgunluk yoktur, bundan dolayı karar veremez diyor.

Bilgelik içinde erdemli, doğru bir karar verebilmek belli bir yaş gerektiriyor. Bilgelikte bunların yanı sıra tanrılara hizmet etmek vardır. Bilgelığın tam tersi olan erdemsizlikte ise gençliğin kararsızlığı, şaşkınlık ve keyif aramak var.

Erdemli yolu akli başında olan herkes seçer, ancak zevklerine kapılanlar kötülüğün peşinden sonsuza kadar sürüklenecektir. Yaşam bilgelğine ulaşmak için ise gerçekte zor bir çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Çünkü kötülük zevk uğruna erdemsiz bir yaşantıyı zorunlu kılacaktır. Erdemsiz insanlar yapmış oldukları hiçbir şeyden memnun kalmayacaktır, sebebi ise yaptıkları hiçbir şeyden güzellik elde edemiyor olmalarındandır. Erdemli insan bunun tam tersine hayattan zevk alan ve sürekli takdir edilen olarak bilinir.

Toplumda bilgelikleriyle söz edilen kişiler olarak anılacaklardır. Platon'un Protagoras diyalogunda Sokrates ile Protagoras arasında erdem üzerine çıkan tartışmada anlaşmazlık çıkınca Prodikos "konuşan sizler, dinleyen bizlerin övgümüzü demiyorum ama takdirimizi kazanacaksınız. Çünkü takdir dinleyicilerin ruhundan gelir, içtendir, övgü ise çoğunlukla asıl düşüncesini gizleyip, yalan söyleyenlerin dudaklarından çıkar.

¹¹⁵ Ksenophon, 1994:40.

Sizi dinleyen bizlerde zevk değil sevinç duyacağız, çünkü sevinç, öğrenen, bilgeliğe erişen aklın doyurulması, zevk ise yemekle ya da buna benzer hoş bir duyumla bedeninin doyurulmasıdır.”¹¹⁶

Prodikos bilgeliğin erdemle doğrudan ilişkili olduğunu ve mutlu bir yaşam sürdürebilmemiz için bu güzellikten yoksun olmamız gerektiğini belirtir. Bilge ve bilgelik görüşü kendisinden önceki doğa düşünürlerinin bir devamı haline gelmiştir.

2.5. Kritias’ın Bilge ve Bilgelik Anlayışı

Bilge ve bilgelik anlayışına kendisinden öncekilerle hemen hemen aynı anlamları yüklemekte olduğunu görmekteyiz. “Callaeshrus’un Kritias (İ.Ö. 460-403) bugüne kadar baktığımız bütün sofistlerin faaliyetlerine rağmen, aslında Atina’dan gelen sofistike hareketin en önemli üyesi olarak karşımıza çıkmaktadır.”¹¹⁷

Platon’un Kharmides diyalogunda Kritias ve Sokrates arasında bilge ve bilgeliğin ne olduğu üzerine bir tartışma gerçekleşmiştir. Anlatılmak istenen konu, insanın ahlak bakımından üstün oluşuyla; başka bir deyişle, erdemli bir yaşam sürüp bilgeliğe erişilmesiyle ilgilidir. Erdemin bilgelik, ölçülülük ve aklı başındalık ile ilişkili olduğunu görmekteyiz.

Bilgelik ahlaki bir üstünlükle ve aklın gücüyle seçkin bir hale geleceğini bu düşünürlerin felsefelerinde görülmektedir. Bilgeliği pratik açıdan başarılı ve sağlam tutmaya eğilimli olduklarını görüşlerinden anlaşılmaktadır. İnsanın mutlu bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli olan bilgeliğin ne olduğunu araştırmaya yönelen bir dönemi incelemektedir.

Sokrates ile Kritias arasında geçen diyalogda “Kritias, ben iyilik değil, kötülük yapanın bilge olmadığını; kötülük değil iyilik yapanın bilge olduğunu savunuyor ve bilgeliği açık seçik bir şekilde tanımlamak için, bilgelik iyilik yapmaktır diyorum. Delphoi yazıtının yazarı gibi bilgelik özellikle kendini bilmektir diyeceğim. Sanırım bu yazı tapınağın alınlığına, alışılmış “*Hoş geldin*” selamının yerine, bunun doğru olmadığını, insanların birbirlerini hoşnut ve neşeli olmaya değil, bilge olmaya özendirmeleri gerektiğini göstermek için tanrının bir selamı olarak yerleştirilmiştir.”¹¹⁸

Kritias bu selamın sıradan bir şey olmadığını söyleyerek o tapınağa giren her insana *bilge ol* diyor. Kendini tanı ve bilge ol sözlerinin aslında derin bir anlamı olduğu ölçülü olmanın, aşırıdan kaçınmanın, erdemli olmanın bir gereği olarak adlandırıldığını anlatılmaktadır. Kritias bu diyalogda bilgeliği insanın kendisini tanımakla başlayan bir sıfat olduğunu vurgulamaktadır. Bilgelikte insanın kendini tanınması da geçmektedir.

¹¹⁶ Platon, 2013:340.

¹¹⁷ Dillon ve Gergel, 2003:217.

¹¹⁸ Platon, 2013:312.

Bilgeliğin diğer bilimlerle herhangi bir benzerliği olmadığı düşünülmektedir. “Böyle bir benzerlik yoktur: Bütün bilimler, kendilerinden başka bir şeyin bilimidir, oysa bilgelik aynı zamanda hem kendi kendinin hem de başka bilimlerin bilimidir.”¹¹⁹

Kritias, yalnızca bilgelerin sadece kendi kendilerini bileceğini, hem de neyi bilip neyi bilmediğine karar verenin bilge olduğunu söyler. Aynı zamanda bilgenin karşısındaki kişinin neyi bilip neyi bilmediğini ve bilip bilmediklerinin farkına varıp varmadığını anlayan olarak tanımlamaktadır. Ona göre bilge olmak, bilgelik ve kendi kendini bilmek, olduğunu söyler.

Bilgelik ve bilge olmak aslında neyi bildiğini ve neyi bilmediğini bilmek değil, ancak bildiğini ve bilmediğini bilmektir şeklinde yorumlanabilir.

“Ne var ki, şimdi düşündüğümüz şekilde, yani bilimin ve bilgisizliğin bilimi olarak bilgelik, şu yararı sağlayacaktır bize: Belki ona sahip olan, öğrendiği şey ne olursa olsun, onu daha kolay öğrenecek; hep bilimin ışığı altında öğreneceği için her şey ona daha açık seçik gelecek, kendi öğrendiği şeyler konusunda başkalarını daha iyi yargılayacaktır; oysa bilgelige sahip olmadan yargılayanlar daha az keskin, daha temelsiz yargılar vereceklerdir.”¹²⁰

Evin içinde olan bir bilge çekip çevirmesini bilir, devletin başında olan bilgeden iyi yönetmesini bekleriz ya da bir işin başında olan bilgeden iyi bir iş çıkarmasını bekleriz o zaman bilgeliğin pragmatikliğinden bahsetmemiz mümkündür.

Sonuç olarak bundan önceki Milet ve İyonya’da bilge ve bilgeliğin öğretilmesinde maddi bir karşılıktan söz edilmemiş idi. Ancak sofistlerin böyle bir bilgeliği parayla ölçmeye kalkmaları bu geleneği de alt üst etmiştir. Demek ki para bilge ve bilgelikle anılırsa etik olmamaktadır. Bilgelik etiğin temellerine dayandığı için böyle bir şeyden bahsedilemez. Etik temellere dayanıyorsa, maddi karşılığı olmaz. Maddi karşılığı varsa bir şeyin bunun adı alışveriş olur. Oysa bilgelik alışveriş değildir.

Bilgelik, belli kişilere özgü ve başka insanların yaralandığı aydınlanma biçimidir. Sofistler bu noktada bilgeliği alışverişe dönüştürmüşlerdir. Ondandır ki parayla ölçtükleri için şimdiye kadar uygulama olmadığından bilgelik tanımında bu bir kırılma anlamına gelir. Dolayısıyla bilgelik ile ilgili yerleşik etik kurallara uygun görülmemiştir. Karşı çıkışlar bundandır. Sofistlerin kısaca bilge ve bilgelik üzerine görüşlerini aktaracak olursak Protagoras, algıların değişebilir olduğunu söylerken bilgeliğinde mümkün olduğunu ve bunu en iyi sofistlerin öğretebileceğini düşünmektedir.

¹¹⁹ Platon, 2013:314.

¹²⁰ Platon, 2013:321.

Bu açıklamalardan sonra Protagoras'ın bilgelik üzerine düşüncelerinin felsefe tarihindeki yeri bizim için çok önemli bir noktadadır. Görelilik ve algılama açısından bilgelik Protagoras'ın felsefesinde önemli bir bakış açısı kazanmıştır. Bilgelige bu anlamı zerk ettiren Protagoras her şeyin her an ve her yerde insana göre değiştiğini savunmuştur. Akabinde Hippias, konuşma sanatında en bilge olduğunu ve bilge denilen kişinin hem devlet işlerinde, hem kişisel sorunlarda çözüm üretebilmesi gerektiğini söyler. Burada ise söylev gücünün bilgelik üzerindeki etkisini görülmektedir.

Prodikos'un ise bilgeliğin erdemle doğrudan ilişkili olduğunu ve mutlu bir yaşam sürdürebilmemiz için bu bilgelikte yoksun olmamız gerektiğini belirtir. Bilge ve bilgelik görüşü kendisinden önceki doğa düşünürlerinin bir devamı niteliğinde olmuştur.

Son olarak Kritias'ın bilgenin karşısındaki kişinin neyi bilip neyi bilmediğini ve bilip bilmediklerinin farkına varıp varmadığını anlayan olarak tanımlamaktadır.

Sofistlerden sonra Antikçağın en önemli ismi Sokrates ile bilge ve bilgelik konusunu inceleyeceğiz. Acaba Sokrates, sofistleri eleştirirken onların düşüncelerinden etkilendiği noktalar var mıdır? Sokrates'in kendini bil görüşü Hippias'ın düşünceleriyle bağdaşır mı?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOKRATES'TEN STOA'YA BİLGE VE BİLGELİK

3.1. Sokrates'in Bilge ve Bilgelik Anlayışı

Antikçağ döneminin felsefe tarihi açısından ne kadar önemli olduğunu bahsetmiştik, Sokrates gibi büyük sistematikçilerin etkisi yadsınamaz. Sokrates doğuştan Atinalı bir filozoftur ve Atina'nın en altın çağında yaşamıştır. “Düşünce tarihinin en büyük figürlerinden biri olan Sokrates'in doğum tarihi üzerinde çok da önemli olmayan belirsizlik bulunmaktadır. Apollodoros pek alışık olmadığımız bir biçimde Sokrates'in (İ.Ö.468) senesinin mayıs ayı başlarında (Atina resmi yılı 469/ sonlarına doğru) doğduğunu belirtmektedir.”¹²¹

Felsefe tarihinde önemli konuma sahip olan Sokrates bu dönemde birçok düşüncenin temel taşlarını oturtmaktadır. Sokrates'in hiçbir yazılı eser bırakmadığı bilinmektedir. Ancak onun felsefi düşüncelerini öğrenmek ikinci kaynaklardan mümkün olmaktadır. Öğrencisi Platon'un felsefi etkinliğinin erken dönemlerinde kaleme almış olduğu diyaloglar ve Ksenophon'un, Sokrates ile olan anılarını yazdığı “Memorabilia”dan bilmekteyiz.

“Sokrates her gün neredeyse fakir diyebileceğimiz sade kıyafetler içinde Atina sokaklarında ve meydanlarında geziyordu. Aralarında şehrin önde gelen ailelerinin üyesi birçok gencinde bulunduğu kalabalık bir öğrenci kitlesi onun etrafında toplanıyordu”¹²².

Kendine has ve sade hayatıyla insanlarda hayranlık uyandırmıştır. Sokrates kendisinden önceki bütün gelenekleri yıkmış doğa filozoflarının gökyüzünde aradıkları arkheyi, o yeryüzüne yani yaşadığımız dünyaya indirgemıştır. Sofistlerin başlatmış olduğu insana yönelik hareketi Sokrates ile daha şekil almış bir halde karşımıza çıkmaktadır. Sokrates'in bilge ve bilgelik üzerine düşünceleri felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Ona göre insanlar kalıplaşmış geleneksel yaşam şartlarına kendilerini mahkûm etmişlerdir.

“*Khairaphon bir keresinde tüm cesaretimi toplayıp Delphoi kâhinine sormuş: Sokrates'ten daha bilge biri var mı? Ve rahibe de ona kimsenin daha bilge olmadığı yanıtını vermiş.*”¹²³ Platon'un anlattığına göre Sokrates, Delphoi kâhini tarafından dünyadaki en bilge kişi ilan edildiğini öğrendiğinde, buna inanmakta zorlanır zira şöyle düşünür: “ Bildiğim tek şey var, o da hiçbir şey bilmediğim” der.¹²⁴

Sokrates insan âlemine ve hakikate erişme gücüne kendini adamıştır. Kendinden önceki düşünürlerin aksine insan meselesiyle ilgilenmeye başlamıştır.

¹²¹ Laertios, 1776:12.

¹²² Störig, 2013:138.

¹²³ Platon, 2013:21.

¹²⁴ Stuttard, 2016:151.

“Eğer Ksenophon’a güvenmek mümkünse, Sokrates doğa hakkındaki güncel spekülasyonları iki nedenle reddetti: Dogmatik ve faydasızlar.”¹²⁵ “Sokrates’in Antikçağ felsefe tarihine en büyük katkısı etik düşünceye oldu.”¹²⁶ Sokrates’in temel özelliklerinden biri neyi bilip bilmediğini veya neyi bilip bilmeyeceğini sorgulamasıdır. Sokrates’e göre bilgilerimiz ve erdemlerimiz aynı doğrultudadır. “Bilge insan yani neyin doğru olduğunu bilen kişi, doğru olanı yapacaktır.”¹²⁷

Sokrates, insanların sosyal düzenin getirmiş olduğu geleneksel baskı ya da dinin getirmiş olduğu bir takım kuralları sorgulamadan ruhsuz bir yaşam sürdürdüklerini söyler. Sorgulanmamış bir yaşam onun için anlamsızdır. Sokrates, insanların ruhlarına gereken özeni göstermedikleri için bilgece bir yaşama erişemediklerinden dolayı mutlu olamadıklarını söylemektedir.

Bu insanları uyarıyor ve şöyle diyor “yararlı ile zararlıyı birbirinden ayırt etmeyi öğrenmeden bir isteğinizin gerçekleşeceğine inanıyorsanız yanıyorsunuz.”¹²⁸ Kendisinin yanına gelip dersleri dinleyen gençleri de uyarıyordu. Almış olduğunuz çok iyi eğitimle bilge olup övünmeyin ve öğrencilerine öğrettiği ilk şey ölçülü olmaktır. “Gençlere özgü erdem ne olduğu sorulduğunda, aşırıya gitmemek diye yanıtladı.”¹²⁹

Ölçülü bir yaşam gayesi olmadan bilge olduklarını ön sürenler erdemsiz işlere daha yatkın kimseler olduğunu düşünüyordu. Erdemli bir iş yapmak için insanın ilk olarak kendini denetlemesi gerektiğini, iradeli ve mantıklı düşüncelerini söyler.

“Sokrates açısından, insanlar işte öylesi yanlış koşullanmışlık içinde, kendilerinin dışındaki güçler, kaotik bir çatışma ortamının sözde değerleri tarafından belirlenmiş olarak, üyesi oldukları topluma ve bağlı oldukları kültüre göre yaşarlar. İşte akıl tarafından düzenlenmemiş böyle bir hayat, Sokrates’in sorgulanmamış dediği hayattır.”¹³⁰

Eleştirel zekânın ve ölçülü erdem hâkim bilge ve güç olduğuna inanıyordu. “Pratik yaşamın temel varsayımlarının neredeyse hepimiz tarafından açıklanamadığı gerçeğini, bu varsayımların doğru olması ve bize sağladıkları kılavuzun bilgelik olmasında daha önemli bir şey olmamasına rağmen, hepimiz tarafından tam olarak incelenemeyeceği gerçeğini vurguladı.”¹³¹

¹²⁵ Cornford, 2017:22.

¹²⁶ Sedley, 2009:89.

¹²⁷ Copleston, 1997:90.

¹²⁸ Dürüşken, 2016:150.

¹²⁹ Laertios, 1776:80.

¹³⁰ Cevizci, 2016:161.

¹³¹ Sedley, 2009:89.

Buna rağmen Sokrates'in amacı ve hedefi insanları ahlaken geliştirmek istemesiydi. Zevk, arzu, sınırsız istekler bunların hepsi insanları ruhlarının birer kölesi haline getiriyordu. Bunların ahlaken yoksun ve erdemsiz bir yaşam sürdürdüklerinden bahsediyordu.

Sokrates, bilgiyi yapmış olduğumuz eylemlerin önüne koymaktadır. “Sokrates'in kuşağına dek areteye (erdem) yönelik hakiki bir felsefi dikkat yoktur.”¹³² Ona göre iyi ya da doğru eylemlerimiz bizi erdemli yapar ve bu bilgi için yeterlidir. Mutluluk için sadece bilgelik erdeminin yeterli olduğunu düşünmektedir. Erdem bilgidir, fakat her tür bilginin erdemli olmadığını söylemektedir. “Erdemi bir bilgi olarak değerlendiren Sokrates, erdemsizliği de bilgi noksanlığına, hataya, cehalete, yanlış davranışa bağlar. Hata daima bilmeyerek işlenir. Çünkü kötülük yapmak bir hatadan, bilgisizlikten ileri gelir. Bunun içindir ki erdemsizlik, mutluluğu yanlış yerde araması yüzünden gelir.”¹³³

İnsanları erdemli yapan yol aklını doğru kullanabilmesinden geçer. İnsanları doğru bilgiye, mutluluğa götürecek şey neyin iyi neyin kötü olduğu bilgisini bilmemizdir; oda *sophia*'dır, yani bilgeliktir. Bir doktor kendi alanında başarılı ve tüm bilgilere sahip olabilir ya da bir marangoz aynı şekilde ama yine de mutlu olmayabilir. Böyle bir bilgi onları mutlu etmeyebilir ama erdemli olan bilgi kendisini gerçekleştirmeye ve mutluluğa götürebilir. Sokrates'e göre insanın kendi doğasını gerçekleştirmesinde yardımcı olabileceği tek bilgi var oda bilgeliktir.

Sofistlerde bahsetmiş olduğum Platon'un Kharmides diyalogunda Kritias ve Sokrates arasında geçen konuşmada neyin iyi neyin kötü olduğunu bilenlerin sadece bilgiler olduğunu söylüyor. Bu düşünce bizi Sokrates'in erdemli bilgi anlayışına götürmektedir, demek ki erdemli bilgiyi sadece bilgiler bilebilir. Sokrates'in bahsettiği erdemli bilgi aslında insanın kendini tanıması, ruhunu mükemmelleştirme çabası içinde olması ve bu yoldan ayrılmaması olarak belirtmiştir.

“Öyleyse Sokrates'e göre doğru davranış için doğru bilgi şarttır; doğru bilgi olduğundaysa bunun ardından doğru davranışın geleceği de apaçıktır. Bilimin ve bilgeliğin insanın sahip olduğu en büyük güçtür ve duygulara yenik düşmesi imkânsızdır.”¹³⁴

Sokrates kötü olan her şeyin bilgisizlikten geldiğini ve insanların hayatı boyunca bu bilginin peşinden gitmesini ancak mutluluğa bu şekilde ulaşabileceğini öne sürer.

“Erdem, salt erdem olarak bu bilgiye dayanır. Sokrates bilginin erdem olduğuna dair bu ana düşüncesi Aristoteles'te de açıkça ortaya konmuştur.”¹³⁵

¹³² Peters, 2004:47.

¹³³ Erdem, 2000:192.

¹³⁴ Platon, 2003:435.

¹³⁵ Dürüşken, 2016:154.

Heraklitos 'un fragmanlarında ve *Yedi Bilgeler*' sözlerinde bilgeliğe giden ilk yol erdemli ve ölçülü olmaktan geçmekte. Sokrates'in kendini bilme olarak ifade ettiği bilgeliği Platon'un *Sokrates'in Savunması* adlı eserinde ele almıştır.

“Kherephon'un Delphoi'deki kâhine Sokrates'ten daha bilge birinin bulunup bulunmadığını sorduğunu, kâhininse Sokrates'ten daha bilge hiç kimsenin olmadığını söylediğini anlatır. Sokrates bunun üzerine kâhinin aslında ne demek istediğini anlamaya çalışır ve kendisinden daha bilge birini bulmak için Yunan geleneğine göre, bilgeliğe yani (bir şeyi) yapabilme becerisine sahip insanların yanına gider.”¹³⁶

Sokrates'in kendi bilgeliğinin yanı sıra kâhinin bu sözünü çürütmek için gidiyor.

“Bilge sayılanlardan birini bulup kâhine gider, sözünü çürütmek, sınamak için şöyle derim: Sen bana insanların en bilgisi diyorsun ama işte bu adam benden daha bilge. Bu adamı iyice bir inceledim, adını söylemeye gereksemiyorum, ama devlet adamlarımızdan biri. Onunla konuşurken, bu adam birçok kimseden daha bilgeymiş duygusunu uyandırıyor, kendisine de öyle geliyor ama hiç mi hiç bilge gözükmedi bana.

O zaman kendinde var olduğunu sandığı bilgeliğin olmadığını ona göstermeyi denedim. İşte bunun için onun, orda beni dinleyenlerin birçoğunun düşmanlığını kazandım.

Ordan ayrılırken kendi kendime diyorum ki: Bu adamdan daha bilgeyim. Doğrusu ikimizin de güzel, iyi bir şey bildiğimiz yok belki ama o hiçbir şey bilmezken bildiğini sanıyor, oysa ben bilmiyorsam, bildiğimi de sanmıyorum. Öyle sanıyorum ki, ben ondan biraz daha bilgeyim, çünkü bilmediğim bir şeyi biliyor diye geçinmiyorum.”¹³⁷

Sokrates daha sonra ozanların yanına giderek onların şiirlerini dinlemiş ve bunları bilgelikle değil bir esinle yazdıklarını söyleyince bu kez zanaatkârların yanına gitmiş ve bu kişilerin de ozanlarla aynı kusurda olduğunu görünce umudu kesmiş.

Sokrates'in burada kanıtlamaya çalıştığı şey aslında bilgelikleriyle en çok tanınanların, bilgelikten en çok yoksun olanlar olduğudur. Bilgeliğin neyi bilip neyi bilmediğinin farkına varmayı yani kendini bilmeyi anlatıyor. Bu soruşturmalar sonunda kâhin “Ey insanlar! İçinizde en bilge kişi, Sokrates gibi bilgeliğinin gerçekte bir hiç olduğunu bilendir.”¹³⁸ Sokrates'in önemseydiği şey kendisine karşı dürüst olmasıdır, kendini bilmesi, kendiyle bir uyum içerisinde olmasıdır.

Sokrates'in bu tutumunda iki önemli nokta vardır: Öncelikle insan her yaptığı şeyde kendi kendisine hesap vermelidir. Sokrat'ın içinde duyduğu ses, onu yaşamın her anında kendine hesap vermesini buyuruyor.

¹³⁶ Hadot, 2017:35.

¹³⁷ Platon, 2003:15.

¹³⁸ Platon, 2013,17.

Sokrat'ın *Daimon*'u ondan tüm yaşamı boyunca amacının ne olduğunu, hangi değerlere yöneldiğini sorgulamakta, ondan hesap sormaktadır.”¹³⁹

“Sokrates'teki bu içsellik *daimon*'la temsil edilir. Bu ilahi ses, der Sokrates, kendi içinde onunla konuşur ve kimi şeyleri yapmasına engel olur.”¹⁴⁰ *Daimon*'ı onun bilgelik ve nefis hâkimiyetini sağlamaktadır. Sokrates Atinalı gençlere atalarından miras kalan bilgeliği onlara en iyi şekilde öğreteceği üzerine çalışmalar yapmıştı. Hiçbir zaman bilge tecrübesinin üstün tonuyla gençlere yaklaşmadı daima daha içten ve sorgulayıp düşüncelerine teşvik etti.

“ Bilge insan, onlarla sadece kendi silahlarıyla savaşabilir ve genç hayranlarına özel kabiliyetin bilgelik olmadığını öğretir. Ne kadar az anladıklarını görmeleri ve birlikteyken hakikati aramaya hazır olmaları için kafalarını karıştırarak başlar. Samimi bir araştırma başladıktan sonra, karşı tarafa muhalif olarak değil, daima dost ve müttefik olarak muamele eder.”¹⁴¹

Sokrates, gerçek bilgeliğin ancak erdemli bir yaşamla ulaşılabileceğini ve erdemli yaşamında ancak doğru bilgiye sahip olduğumuz sürece erişebileceğimizi söylemektedir. Doğa filozoflarıyla bilgelik konusunda Sokrates'in birleştiği tek nokta akıldır.

Doğa düşünürleri hakikati, bilgeliği yalnızca aklımızı kullanarak ulaşabileceğimizi söylerken, Sokrates'in onlarla bu noktada hemfikir olduğunu görmekteyiz. Ancak Sokrates bilgeliğin ana merkezine insan yaşamını alırken doğa düşünürlerinde bunu göremeyiz. Sokrates erdemini her türlü öğretilabileceğini söylerken akılla bir kabul ettiği bilgelikle de bağdaştırmaktadır.

Bunun için de erdemli bir yaşamın, para gibi şan şöhret dolu bir yaşama tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ölçülü ol ve aşırılıktan kaçın Sokrates'in bilgelik anlayışının en önemli kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde Yedi Bilgeler ve Heraklitos'un fragmanlarından etkilendiğini söylememiz çok doğru olur.

Sokrates'in ölümünden sonra öğrencileri onun düşüncelerini devam ettirmek için Sokratesçi Okullar'ı kurmuşlardır. Şimdi öğrencilerinin Sokrates'in sunmuş olduğu bilge ve bilgelik anlayışından ne konuda etkilendiklerini incelemeye çalışalım.

3.1.1. Sokratik Okulların Bilge ve Bilgelik Anlayışı

“Sokrates'in idam edildiği İ.Ö. 399 yılında, “bilmediğini bilmek dışında hiçbir şey bilmediğini” söyleyen bu adamın yakın çevresinde bulunan, onun için çok iyi doldurmadığı etik öğretilerine gerçekten ve tam

¹³⁹ Aster, 1999:129.

¹⁴⁰ Hadot, 2017:44.

¹⁴¹ Cornford, 2017:31.

nüfuz ettiğini söyleyen düşünen kimseler arasında Antisthenes, Aristippos, Eukleides ve Phaidon gibi isimler bulunuyordu.”¹⁴²

Bu okulların her biri hocaları Sokrates’ten öğrendiklerini yorumlayıp ileri götürmeye çalışanlardan oluşmaktadır. Sokratesçi okullar, *Megara Okulu*, *Elis-Eratrria Okulu*, *Kynikler Okulu* ve *Kyrene Okulu* olmak üzere dört tanedir.

3.1.2. Megara Okulu

“Eukleidos, Elea Okulu’nun görüşleriyle, Sokrates’in ahlak anlayışının bir birleşimine ulaşmak istediği bilinmektedir.”¹⁴³ Platon’un Theaitetos diyalogunda ismini duyduğumuz Eukleidos bu okulun kurucularındandır.

Bilgeliğe ulaşmak için insanın dış dünyanın bilgisine yönelmek yerine kendi düşüncesine yönelmeli ve akıl yoluyla erdem bilgisine ulaşılması sağlanmalıdır. Bu görüşüyle hocasının bilgeliğin anlayışının bir devamı niteliğinde olduğunu görmekteyiz.

“Bazen bilge, bazen sağduyu, bazen tanrı, bazen akıl vs. gibi birçok adı olmasına rağmen ‘iyi’ nin tek olduğunu göstermiştir. ‘İyi’ karşıtı olan her şeyi yok sayıp reddediyordu.”¹⁴⁴ Bilgeliğe iyi olanın bilgisiyle ulaşabileceğimizi söylemektedir.

3.1.3. Elis-Eretria Okulu

Bu okulun kurucusu Sokrates’in en sevdiği öğrencisi olan Phaidon’dur. Erdem ve ahlak anlayışı üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Bu okulun diğer bir temsilcisi Menedemos hocası Sokrates gibi “erdem ile bilgeliğin, hikmet ile hâkimliğin bir ve aynı şey olduğunu savunmuştur.”¹⁴⁵ Erdem ile bilgeliğin aynı şeyler olduğunu ileri sürmeleriyle hocalarının ahlak anlayışından etkilendiği aşikârdır. Bilgenin asıl araması gereken şey onlara göre erdemdir. Görüldüğü üzere ahlakla bilgeliği aynı şey olarak kabul ediyorlar. Hikmete sahip olan kişi hâkimdir ve egemendir görüşleriyle bilgenin aynı zamanda hâkim olduğunu ileri sürüyorlar. Bunu XIV. Yüzyıl da Francis Bacon bilgi egemenliktir diyor. Bilgeliğe getirmiş oldukları bu anlam adeta bize Bacon’ın bu sözünü hatırlatmaktadır.

3.1.4. Kynikler (Köpeksiler) Okulu

Kynikler ve Kyrene Okulu, diğer iki okula göre daha önemli konumda yer almaktadırlar. “Ellerinde bir baston, bir heybe, üstlerinde eskimiş bir harmaniyle, dağınık

¹⁴² Cevizci, 2016:171.

¹⁴³ Ulaş, 2002:954.

¹⁴⁴ Laertios, 1776:106.

¹⁴⁵ Erdem, 2000:196.

saçları ve çıplak ayaklarıyla Yunanistan sokaklarında dolanıp avaz avaz bağırarak insanları erdeme davet eden taraftarları, diğer okulun taraftarlarından hemen ayırt edilir.”¹⁴⁶

Bu okulun en önemli temsilcileri Sinoplu Diogenes ve Antisthenes'tir. Onlara göre yaşamın biricik ereği olan gerçek bilgeliğe erdem ile ulaşılabilir.

“Sokrates'in ahlak öğretisinden, özellikle de bilgelik anlayışını kendi yaşamında somutlaştırmasından derinden etkilenmişlerdir. Sokrates'in kişiliğinde gerçekleşmiş olduğunu düşündükleri bilgeliğin, yaşamın biricik anlam ve değeri sayarlar. Ancak erdeme çıkan yol insanın kendini belirlemesinde, yaşamda tutunacağı yolu bulmasında koşulsuz özgür olmasının yolu çetin bir yoldur.”¹⁴⁷

Sokrates'in bilgeliği erdemin bir önkoşulu olarak düşünürken, Kynikler ise bilgeliğin pratik olduğunu düşünmektedirler. İnsanın bilgelik dışında hiçbir değere köle olmaması ve onu hazlarından uzak tutması gerektiğini söylerler.

Laertios'un aktardığına göre Antisthenes bilgeliği şöyle açıklar: “Ancak erdemli insanlar soyludur; mutluluk için erdem yeterlidir, erdemin de Sokrates'in gücü dışında hiçbir şeye gereksinimi yoktur. Erdem bir eylem işidir, çok söze ve bilgiye gereksinim duymaz. Bilge kendine yeter: çünkü başkalarının olan her şey onundur. Bilge kişi yürürlükteki yasalara göre değil, erdemin yasasına göre yaşar. Bilge, en güzel kadınlarla bir arada olup çocuk yapmak için evlenecektir. Ve sevecektir de: çünkü kimi sevmek gerektiğini bir tek bilge bilir.”¹⁴⁸

İnsanın amacının mutluluk olduğunu düşünürler aynı zamanda tam bir haz düşmanlarıdır. “Kynikler'e göre, bilge kişi her türlü topluluk kurallarının ve her türlü yapmacığın dışında, tabii bir hayat süren kişidir.”¹⁴⁹ İnsanların içinde erdem varsa onu alıp götüremezsiniz, çünkü erde surdur ne yıkılır ne de ihanete uğrar. Onlara göre erdem hem kadın için, hem de erkek için en üstün iyidir. Erdemli bir hayatın insanın kendi nefesine hâkim olmakla tanımlamaktadırlar. Onlar doğaya iyi demişlerdir; fakat uygarlığı kötü olarak nitelendirmişlerdir. Bütün uygarlık değerlerini yadsımışlardır.

¹⁴⁶ Dürüşken, 2016:160.

¹⁴⁷ Ulaş, 2002:827.

¹⁴⁸ Laertios, 1776:259.

¹⁴⁹ Cevizci, 2016:171.

3.1.5. Kyrene Okulu

“Aiskhines ve muhtemelen Platondan da yaşlı olan Kyreneli Aristippos tarafından kurulmuştur.”¹⁵⁰ Kynik Okulunun tam tersine daha ılımlı bir erdem anlayışı ortaya koymuşlardır. Hazzı istemek ve aramak, insan ve hayvanın doğası gereği önemli bir duygudur. “Kyrene’li hedonistler de insanın tabiat ve varlık karşısında kendi hürriyetlerini elde etmeye çalışırlar; ancak onlar, bunu: Kyniklerin ideali olan ‘dünyadan yüz çevirmiş bilge’ modeli ile değil de, ‘hayattan tat almasını bilen bilge kişi’ modeliyle gerçekleştirmeye çalışırlar.”¹⁵¹

İnsanın doğuşundan ölümüne kadar hazzın peşinden koşmasını gerektiğini ancak bu yolla bilgeliğe ulaşabileceklerini söylemektedirler. “Bilge bir insanın kıskançlığa, tutkulu bir aşka ya da batıl itikada yer vermesi beklenemez, çünkü bunlar boş şeylerdir, ama bilge insan haz da duyar, korkuda yaşar, çünkü bunlar doğal hislerdir.”¹⁵² Kyrene’lilerin, Kyniklerden farklı olarak akıl önderliğinde dünyanın bütün hazlarından faydalanmayı vurguladıkları açıktır. Bireyci bir anlayışı sahip olan Kyreneliler ideal bilgenin, toplum yaşamına ihtiyacı olmadığını ve devlet yasalarına da uymasına gerek olmadığını düşünürler.

Sonuç olarak Sokratesçi okullar, hocalarının bazı görüşlerini devam ettirmiş olsalar da birçok noktada farklı düşünmektedirler. Sokratesçi bir bilgelik anlayışından yola çıkarak oluşturdukları bu düşünceler aslında kendilerinden önce faaliyet gösteren sofistlerin düşüncelerine daha yakındırlar. Sokratesçi karakter ve zihinsel olgunluğa erişmedikleri bu öne sürmüş oldukları düşüncelerden anlaşılmaktadır. Sokrates ve ona bağlı bütün bu okullardaki filozoflar bilgeliğe erdem, haz, mutluluk, bireysel, toplumsal vs. anlamlar yüklenmişlerdir. Doğa filozoflarına göre bilgeliğe farklı boyutlar kazandırmışlardır. Ancak kendilerinden hemen önce faaliyet gösteren sofistlerden bazı noktalarda etkilenmişlerdir.

Acaba Platon bilge ve bilgelik anlayışında hocası Sokrates’ten mi etkilenmiş yoksa farklı bir boyuttan mı yaklaşmış?

3.2. Platon Felsefesinde Bilge Ve Bilgelik Anlayışı

Platon, Antikçağ’ın yanı sıra bütün Batı felsefesinin hayranlıkla izlediği bir filozof olarak karşımıza çıkmaktadır. Onu felsefe tarihinde Sokrates’in en yetenekli öğrencisi olarak bilmekteyiz. Hocası Sokrates’in hiçbir şey yazmadığını biliyoruz ama Platon sayesinde canlı bir karakter olarak oluşmasını sağlamıştır.

¹⁵⁰ Zeller, 2008:182.

¹⁵¹ Erdem, 2000:201.

¹⁵² Dürüşken, 2016:170.

“Sokrates’in en yetenekli öğrencisi Atinalı Ariston ve Periktione’nin oğlu Platon’dur (İ.Ö. 427-347). Hem anne hem de baba tarafından Atina’nın soylu ailelerine mensuptu, babasının soylu Kodros’a annesinin ki Solon’un bir akrabasına kadar geri gidiyordu.”¹⁵³

Platon’dan önceki düşünürlerin hiçbir yazısı günümüze kadar ulaşmamıştır. Şimdiye kadar sözünü ettiğimiz filozoflarla ilgili olarak her şeyin bize ikinci elden bilgilerle aktarıldığını görüyoruz. Bugün fiilen elimizde olan eserleri yazmış ilk filozof Platon’dur. Sokrates’in öğrencisiydi ve Sokrates’e ilişkin bütün bilgileri neredeyse Platon’un eserlerinden bilinmektedir. “Onun ayarında bir filozof, ustasının fikirlerini, ne kadar muhteşem olursa olsun, yinelenmekle yetinmezdi. Platonculuğun merkez çekirdeğinin, Sokrates’in manevi gayelere ulaşmak için kurduğu ahlak felsefesi olduğu bir gerçektir.”¹⁵⁴

Sokrates’in yeşertmeye çalıştığı bu filizlenmeyi Platon kendi düşünceleriyle de adeta bir ağaca dönüştürmeyi başardı. Platon aklın, yasaların, düzenin bunların hepsinin ahlaksal dünyanın bir ilkesi olarak görmektedir. Bunların hepsi bilgeliği oluşturan hakikattir. Eğer bir toplum için düzenli, yasalarıyla uyumlu dersek o toplumun güzel olduğunu söyleyebiliriz. Bu tıpkı insan ruhu gibi eğer ölçülü, adaletli, dürüst dersek o insanın erdemli olduğunu söylemiş oluruz. “Atina’nın ahlaki yaşamının nasıl yeni bir temel üzerine inşa edilebileceğini düşündüğünü söyler. Bulduğu cevap, bilgelik peşinde koşanlar kral olmadıkça, ya da krallar tanrısal bir tayin sonucunda bilgelik aşığı haline gelmedikçe, insan soyunun kötülerden huzur bulamayacağıydı.”¹⁵⁵

Platon bu fikirlerini meşhur olan eseri *Devlet’te* ağırlıklı olarak ele alacaktır. Bu yapıtında bilgelerin yönetimi ele almaları ya da devlet adamlarının bilgeleşmesini önermektedir. Platon bu ideal devlet anlayışının hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmeyeceğini kabul etmiştir. Çünkü bu düşünceler doğrultusunda gerçek bir toplum oluşturulabilmesi için bilgelerin rehber görevi üstlenmesi gerekmektedir. Ona göre iyi bir devletin oluşmasında aklın ötesinde tüm yurttaşlar dost ve özgür olmalıdır. Platon bu görüşüyle bilginin her şey olmadığını erdemli davranmanın ve bilgeliğin daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Erdem, bilgelik ve ahlak eğitimi devletin birincil gayesi olmalıdır. Yurttaşların iyi bir refah düzeyinde yaşamaları gerektiğini öngörür.

“İster bir aracın ister bir bedeninin ya da ister bir ruhun veya herhangi bir canlı yaratığın olsun, her şeyin erdemi, bir rastlantıya değil bir doğruluk düzeni ya da her birine özgü sanat aracılığıyla erişilen bir şeydir.”¹⁵⁶

¹⁵³ Zeller, 2008:186.

¹⁵⁴ Cornford, 2017:38.

¹⁵⁵ Cornford, 2017:39.

¹⁵⁶ Platon, 2002:275-276.

Platon'un bilgeliği en yüksek erdeme ulaşma olarak görmektedir. Bilgelerin, yeryüzüyle gökyüzünün, tanrılarla insanların bir uyum içerisinde, ölçülü, erdemli, adaletli bir şekilde bütünlük oluşturduğunu anlatır.

“Platon çok özel bir biçimde, bilgeliği zihinle kavranan şeylerin ve gerçekten varolanların bilgisi olarak görür, bu bilgi de ona göre, tanrıya ve bedenden ayrı olan ruha ilişkindir. Bilgeliği özel anlamda felsefe olarak da adlandırır, çünkü felsefe tanrısal bilgelığe duyulan bir arzudur. Genel anlamda da örneğin el işçisine bilgi derken, her türlü deneyime bilgelik der.”¹⁵⁷

Platon bilgeliğin diğer kavramlarla bir bütün içinde oldukça var olabileceğini söylerken, hocası Sokrates bu konuda erdemin bir bütün olduğunu ölçülülük, adalet, uyum gibi kavramların bilgelikten tamamen ayrı mıdır değil midir tartışması net bir sonuç çıkarmamaktadır. Platon'da ise hepsinin bir bütün olduğunu özlerinde ki benzerlikten dolayı ayırlamayacağını söylemektedir.

“Öte yandan, gerçekten iyi ve yararlı olanı izlemek bilgece, zararlı olanı izlemek ise aptalcadır. Bu yüzden ölçülülük ve bilgelik bütünüyle ayrı olmazlar.”¹⁵⁸

Platon'un Sofistleri eleştirdiği bir diğer nokta ise söylev sanatıyla karşısındaki insanı kandırarak doğruları söylemedikleri için mahkemeden ceza almadan kurtulmalarını sağlıyorlar. Platon'a göre insanları bu şekilde mutlu edemezler çünkü mutluluk böyle doğru olmayan şeylerin sonucundan kurtulmak değildi. Aksine mutluluk böyle kötülüklerle düşmemektir. İnsanların mutlu olabilmesi için bilgelik ve doğruluğun yolundan ayrılmamaları gerektiğidir.

Bu da sofistlerin savunmuş olduğu görüş arzularımızın peşinden koşarak her istediğimizi elde etmek değil, doğruluğu arayan ve bilgelığe erişen kişinin mutlu olabileceğini söyler. Platon'un bilgelik kavramı insanı mutluluğa götürecek olan şeyin iyi bir ruh haline, doğru olmaya yönelik ilerlemeye ve erdeme bağlıdır. “Platon hayranlık duyulan ruhun sağlığında adalet ve doğruluğa bağlı kalmış, kendi işiyle uğraşıp başkalarının işlerine karışmamış bir ruhun varlığından bahseder.”¹⁵⁹ Anlatmak istediği insanın yaşarken ve öldükten sonra ruhunun her zaman bilge olması gerektiği ve bu yoldan hiçbir zaman ayrılmamasından bahsetmektedir. Erdemi kendi şahsında gerçekleştirmiş olan insan, kendi iç huzurunda, kendi mutluluğunu bulmuş olan kişidir.

¹⁵⁷ Laertios, 1776:151.

¹⁵⁸ Copleston, 1985:95.

¹⁵⁹ Platon, 2003:134.

Buna karşılık, adalet ve erdem kavramlarını hiçe sayıp, haksızlık ve kötülük işlemekten sakınmayan kimseler, kendi iç huzursuzluk ve kaygılarında kendi cezalarını çekerler.”¹⁶⁰ Platon’a göre bütün insanlığın tek yaşam gayesi bilgelik yolunda ilerlemek olmalıdır. “Platon içinde erdem bilim ise, bilimde erdemdir.”¹⁶¹ Bilgelğin bir bütün parçası olarak gördüğü bu erdemi diğer benzerlikten ayrı olmadığını söylemektedir.

Erdemli olan insan bunun bilince olduğu için iyi olan ve yararlı olanı tercih eder böylece bilgece bir yaşamı tercih ederken, ölçülülük, erdem ve bilgelik bir bütün olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda savaşırken cesaretli ve yürekli davranmakta tehlikeleri biliyorken vazgeçmemekte yürekliliktir. “Böylece yüreklilik de erdem, ölçülülük, ılımlılık gibi bilgelikten ayrılmaz.”¹⁶² Bilgelğin bir parçası olan bu özellikler insanın mutlu ve iyi olma halidir. Bu bilgelğin gerçekleşmesine katkıda bulunan her şey ne olursa olsun iyidir, bunun yanı sıra bilgelğin gerçekleşmesini engelleyen her şey kötüdür.

“Platon *Devlet* eserinde dört ana ya da önemli erdemi irdeler. Bu erdemler: bilgelik, yiğitlik ya da dayanıklılık, ılımlılık. Bilgelik ruhun ussal parçasının erdemi, yiğitlik ise yürekli parçasının erdemidir; öte yandan ılımlılık yürekli ve itkisel parçaların usun yöntemi altında birleşmelerinden oluşur. Bilgelik ruhun her parçasının kendi özgün görevini yeterli bir uyum içinde yerine getirmesinden oluşan genel bir erdemdir.”¹⁶³

Devlet anlayışında bilgelik anlamı, devletin yasalarına karşı gelmeyenler, cesaretli olanlar, savaşçılar, ölçülü olanlar ve onu idare eden hükümete denk gelmektedir. Platon’un adalet kavramından anladığı insan ruhunun sahip olduğu bilgelik ve erdemle toplumda ve devlette kurulmak istenen düzendir.

“Bilgelik ve cesaret ruhun belirli bölümleridir, ölçülülük ve adalet ise bölümler arası ilişkileri düzenlemektedir. Bu bağlamda ruh için adalet bir erdem olarak bilgelik, cesaret ve aklın kendi üzerine düşenleri yapması olarak betimlenir.”¹⁶⁴ İnsanlar doğaları gereği bilmeyi isterler ve bu bilgi erdemin bilgisidir. Akıl ve ruh bilgelikle bütünlüklü bir hale gelmiştir.

Platon’un devlet görüşünde “insan organize bir varlıktır; buna göre devlet, büyük çapta bir insandır; insan da küçük çapta bir devlettir. Bunun içindir ki, yalnız fertler devleti teşkil etmezler, aynı zamanda devlet de fertlere şekil verir. Bundan dolayı fert içinde yaşadığı devletin karakter ve tabiatını taşır; yani fertler içinde yaşadığı devlete benzer; devletin manzarası ne ise ferdin manzarası da odur.”¹⁶⁵

¹⁶⁰ Birand, 1958:68.

¹⁶¹ Hadot, 2017:73.

¹⁶² Copleston, 1985:95.

¹⁶³ Platon, 2012:86.

¹⁶⁴ Platon, 2001:433a.

¹⁶⁵ Erdem, 2000:223.

Söz konusu insanın yaşam bilgeliğine ulaşması demek bunu içinde yaşamış olduğu topluma da yansıtması demektir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi bireyler mutlu oldukça yani erdem bilgisine eriştikçe kendi yaşantılarına ve topluma yansıtacaklardır.

Ancak insan hangi yönlerden eksik olduğunu bilmedikçe kendini bilemez. Erdem bilgeliktir, kendini bilmektir, kendiyile uyum ve ölçülü olmak demektir. “Tabiata uygun olarak kurulan bir devlet, akıllı oluşunu kendisini yöneten küçük bir topluluğun bilgisine borçludur. İşte bilgelik bu bilgidir ve ruhun en üst parçasına uygun düşen erdem, bilgeliktir.”¹⁶⁶

Platon, bilgeliğin evrendeki bütün düzenle olan uyumu, doğruluğu ve insanı mutlu kılan erdemidir. Bilge olan kişinin özgür olacağını düşünen Platon, bu özgürlüğünün nedeni kişinin akıyla hareket etmesidir. Erdemli insan, bedensel isteklerinden, tutkularından uzaklaşmış onların yerine bilgece bir yaşamı tercih etmiş kişidir.

Bedensel tutkuları tercih eden insan bu ruhunun kölesi olur ama düştüğü bu durum karşısında bilge insanın özgürlüğü vardır.

Platon’un *Şölen* adlı eserinde Rahip Diotimo şöyle der: “İki sınıf varlık vardır ki felsefe yapmaz, tanrılarla bilgeler, çünkü zaten bilgedirler ve deliler, çünkü kendilerini deli sanırlar.”

Hiçbir tanrı felsefe yapmaz ve bilge olmayı arzu etmez, çünkü zaten bilgedir; var olan bilgeler de felsefe yapmazlar. Öte yandan, cahillerde ne felsefe yapar ne de bilge olmak isterler, çünkü cehalet kendini güzel, iyi ve bilge sanır ki bu da onun acısıdır. Bir şeyden yoksun olduğunun bilincinde olmayan kişi o şeyi arzu da edemez.” Bunun üzerine Sokrates sorar: “Madem ki bilgeler de, deliler de felsefe yapmıyor, o halde kimler felsefe yapar? Diotima şöyle yanıt verir: Bilgelerle deliler arasındaki orta noktada duranlar felsefe yaparlar; onlardan biri de Sevgi’dir. Çünkü bilgelik en güzel şeylerden biridir kuşkusuz. Sevgi, güzelliğe duyulan sevgidir. Dolayısıyla, Sevgi’nin bilgi-sever (philo-sophe) (bilgelige âşık) olması gerekir ve bir filozof olarak, bilgeyle deli arasında bir ara basamakta durması gerekir. Bunun nedeni ise doğumunda gizlidir: Babası bilge (sophos) ve yaratıcısıdır, anasıysa delidir ve aporia (uzlaşmaz çelişki) içerisindedir.¹⁶⁷

Diotimo’a göre bilge olanlarla olmayanlar arasında bir ayırım vardır. Bir insan ya bilgedir ya da değildir. Onun bu düşüncesi bizi şu kanıya vardırır bilge olmayanlar bilgelige ulaşmaya mahkûm olanlardır.

“Bilge veya iyi olan mutlaktır, herhangi bir çeşitlenmeye uğramazlar: Daha çok ya da daha az bilge veya daha çok ya da daha az iyi olunmaz. Fakat ara basamakta duran “ne iyi ne kötü” ya da “filozof”, daha çok ya da daha az bir derecede olabilir. Filozof asla bilgelige ulaşmaz ama bu yönde ilerleyebilir. Dolayısıyla, *Şölen*’e göre, felsefe bilgelik değil, bilgelik düşüncesiyle belirlenen bir yaşam biçimi ve bir söylemdir.”¹⁶⁸

¹⁶⁶ Cevizci, 2010:140.

¹⁶⁷ Platon, 2011:26.

¹⁶⁸ Hadot, 2017:55.

O zaman insanı iyi kılan şeyler erdem, doğruluk, ölçülülük gibi bilgeliğin niteliklerini yaşam biçimi haline getirip bu yönde ilerlemelidir. Bu ilerleme daha yüksek yaşam için bir istenç niteliği oluşturmaktadır.

Platon'a göre tam erdem dört türdür: "biri sağgörü, biri adalet, öbürü yiğitlik, dördüncüsü de ölçülülük. Bunlardan sağgörü düzgün davranma nedenidir; adalet toplumsal ilişki ve anlaşmalarda doğru davranma nedenidir; yiğitlik tehlikelerde ve korkulacak durumlarda işten kaçmama, tersine dayanma nedenidir; ölçülülük de tutkuları bastırma ve hiçbir hazzın kölesi olmadan derli toplu yaşama nedenidir. Böylece erdemnin bölümlerinden biri sağgörü, öbürü adalet, üçüncüsü yiğitlik, dördüncüsü de ölçülülüktür."¹⁶⁹

Bilgelik, adalet, ölçülülük, erdem, zekâ, hafıza ve aynı nitelikte olan her şeyi, doğru düşünme, muhakeme etme gibi becerileri olanlar için bunlar hazdan daha değerlidir. Bu yeteneğe sahip olan bilge olmaya erişir. Sonuç olarak; Platon gençlik diyaloglarında erdemi gerçek bilgiye bağlıyordu. İlerleyen zamanlarda ise erdemnin sınırlarını belirlemiş ancak erdemnin bilgelik ve niteliklerinin bir parçası olarak görmüştür.

Ona göre bilgeliğe sahip olan birinin, öteki niteliklere de sahip olması gerekir. Bilgenin sahip olduğu gerçek erdem iyinin kendisinin, adil olanın ve ölçülü olanın yani idelerinin bilinmesinden ibarettir. Bu idelerin bilgisine ulaşmış olan bilge, erdemnin kendisine de ulaşmıştır. *Devlet* adlı kitabında ise, en yüksek iyinin adalet olduğunu söyler. Devleti yönetenlerin bilge olması gerektiğini ve bu bilgelik onların sahip oldukları yetkilerini kötüye kullanmalarına izin vermeyecektir. Biliğin niteliklerden biri olan adaleti kendisinde gerçekleştiren insan en mükemmel insandır.

Platon, bilgeliğin niteliği olan bu öğeleri ancak eylemlerde gerçekleştirildiği zaman mutluluğa ulaşılacağını söyler. Acaba Aristoteles hocasıyla hangi noktalarda hemfikir olmuştur? Diğer taraftan hocasıyla ayrıldığı noktalar var mıdır?

3.3 Aristoteles Felsefesinde Bilge ve Bilgelik Anlayışı

Aristoteles daha Platon'un öğrencisi olmaya başladığı sırada eserlerini yazmaya başlamıştı ve hocasının düşüncelerinden etkilendiğini bu eserlerinde görülmektedir. Daha sonraları kendi fikirlerini ve felsefesini geliştirerek hocasından uzaklaşmıştır.

"Aristoteles (İ.Ö 384-322) doğduğu yer, Selanik yakınlarında Stageiros, Eski bir hekim ailesinden gelmektedir. Babası Nihomakhos, Makedonya Kralı Amyntas'ın özel hekimi ve yakın dostu imiş. Aristoteles daha 19 yaşında iken Atina'ya gelip Platon'un Akademia'sına girdi.

Platon'un ölümüne kadar hiç ayrılmadan burada kaldı. Akademia'da kısa zamanda kendini göstererek öğretmen durumuna geçti. Daha Akademia'da çalışırken yayımladığı yapıtlarıyla adını duyurdu."¹⁷⁰

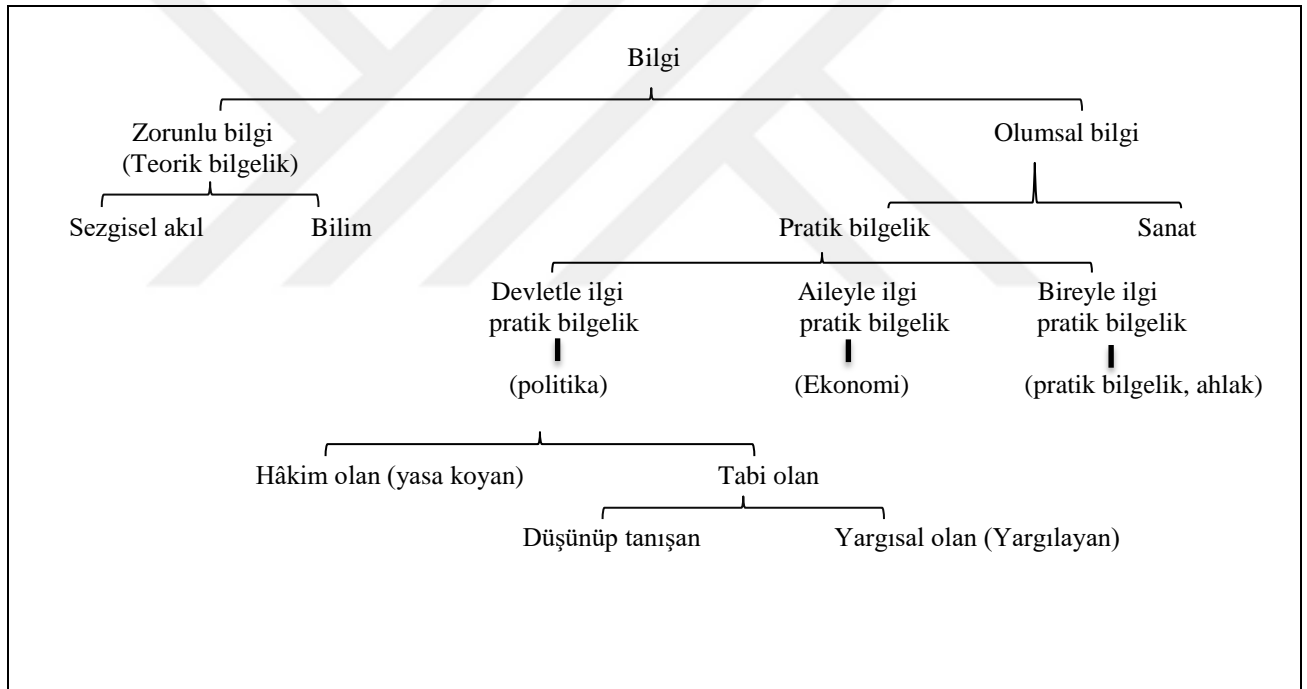
¹⁶⁹ Laertios, 1776:159.

¹⁷⁰ Gökberk, 1961:67.

Aristoteles, bilgeliğe getirmiş olduğu yaklaşımla felsefe düşünce tarihinde önemli bir tutmaktadır. Hem kendi dönemine hem de daha sonraki dönemlere damgasını vurmuş bu konu hakkında derin düşüncelere sahip ender filozoflardandır. Hocası olan Platon'un fikirlerine karşı yeni fikirler ortaya koymasına rağmen onu her zaman takip etmeye çalışmıştır. "Aristoteles'e göre bilimsel form içinde, aklın hedefi hakikattir; hesaplayıcı form içindeyse hedefi doğru arzuya karşılık gelen hakikat, yani doğru arzuyu tatmin etmeye yönelik araçlarla ilgili hakikattir."¹⁷¹ Eylemlerinin kendi kontrolünde olduğu düşünülen insan, kendi tutkularının ve aklının bir olmasıdır. "Şimdi zihnin, hakikate ulaşmamızı sağlayan ve adlarının kendileri yanılmazlıklarına işaret eden beş farklı durum vardır: Bilim, sanat, pratik bilgelik, sezgisel akıl ve teorik bilgelik. Episteme (bilgi), tekhné (sanat), phronesis (düşünme yeteneği), nous (akıl), sophia (bilgelik)."¹⁷²

Aristoteles'e göre bilgi öğretimle iletilebilir olan ve öğrenilebilir olandır. Her bilginin dayandığı bir ön bilginin var olduğunu ve bunlar tümevarım ve dolaylı çıkarımdır. Tümevarım genele ilişkin olandır ve dolaylı çıkarımda genelden hareket etmektedir. O halde tümevarım, dolaylı çıkarımın kendisine dayandığı ilkedir. İlkelere ulaşıldığında bilgiye de ulaşılmış olacaktır. Aşağıda belirtilen Aristoteles'in bölümlenme şemasından aktaracağız.

Tablo 1: 3.3.1. Aristoteles'in bölümlenme şeması

"Meydana getirme etkinliğiyle insanın kendisinin önüne koyduğu hedef olan sanat eserinin kendisi, bir başka şeyin aracıdır, örneğin o bu sanat eserinin kullanılmasının aracıdır; sonuç olarak o, kendi ereğini kendi içinde taşıyan ve meydana getirmeye karşıt olan eylemin herhangi bir formunun aracıdır; o halde sanat pratik bilgeliğe tabidir."¹⁷³ Sanatın eylemle değil, yaratmayla ilgili olması pratik bilgeliğe bağlı olmasını sağlamaktadır.

¹⁷¹ Ross,2002:252.

¹⁷² Ross, 2002:252.

¹⁷³ Ross,2002:252.

Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik'te tekhnē'yi (sanat), belli bir eylem değil de, yaratmaya dayalı olduğunu aktarmıştır. "Aristoteles için tekhnē yaratma ile ilgili donanıma deneyim aracılığıyla erişmiş kişilere özgü bir yetidir. Aristoteles 'nasıl eyleyeceğini bilme' (praxis/ praktike) ile 'bir şeyi nasıl yapacağını bilme' (tekhnē/ poietike) arasında bir ayrıma gitmiş; bu ikisini de 'sağduyuyla bilme' ya da 'kuramsal bilgi'den (theoria/ theoretike) ayrı tutmuştur."¹⁷⁴ Ona göre yaratma ile eylem farklı şeylerdir. Pratik bilgeliğin doğru düşünüp taşınma ve tikel durumların nasıl meydana geldiği, değil de bir yarar sağlayacak duruma gelip bizi tatmin edebilecek bir varlık konumuna nasıl getirildiği konusunda ki düşünme gücüdür. Pratik bilgelik, insanlar için iyi olan ve kötü olanın bilgisine ulaşma eğilimindedir, yani pratikle ilgili olarak bir bilgenin en iyi olanın ne olduğunu bilmelidir.

Bilgenin, erdemsiz bir hayattan kaçınılması gerektiğini ve bizi hayatın kendisine doğru yönlendirilmesi gereken hakiki hedefleri de tanımalıdır. İyi yaşama ile ilgili olarak nelerin kendisi için iyi ve yararlı olduğunu düşünenleri akli başında olarak nitelendirmektedir. "Phronesis, Antikçağ Yunan felsefesinde 'akıllılık/ sağgörü', 'aklıbaşındalık' ya da 'pratik bilgelik' anlamında kullanılan terim; kuramsal bilgiden ayrı olarak, gündelik yaşamda akılcı bir biçimde nasıl eylememiz gerektiğini öğreten bilgi olarak tanımlanmaktadır."¹⁷⁵ Aristoteles aklıbaşındalığı insanlar için en iyi olan, akılla öncelik eden, doğru uygulayıcı olarak tanımlamaktadır.

Aristoteles'in pratik bilgeliğine baktığımızda iyi, erdem, entelektüel ve ahlaksal erdemler, phronesis gibi kavramları Politika adlı eserinde insanların iyi ve erdemli bir hayat yaşayabilmeleri için zorunluluk olarak politika, toplum ve devlet bağlantısını öne sürerek tartıştığı görülür. "Böyle kişilerin yönetici ve siyaset adamı olması gerektiğine inanıyoruz. Bu nedenle, aklıbaşındalığı koruduğundan ötürü ona ölçülülük adını veriyoruz; gerçekten de ölçülülük böyle bir kabulü barındırmakta."¹⁷⁶ Bu yüzden bilgelerin, erdemli kişilerin yaşamında olduğu gibi ölçülülüğü davranışlarına yansıtılabilenler olarak tanımlamaktadır. Aristoteles, insan ruhunu akıllı ve akıllı olmayan diye ikiye ayırmıştır. Ruhun akıllı kısmından kaynaklanan düşünce entelektüel erdemler, ruhun akıllı olmayan fakat akıldan beslenen karaktere ise ahlaki erdemler olarak nitelendirmektedir. Yukarıdaki şemada göstermiş olduğumuz bölümlenme şemasında teorik bilgelik, pratik bilgelik ve phronesis ya da düşünme etkinliği olarak konulara ayırmıştır.

¹⁷⁴ Ulaş, 2002:1407.

¹⁷⁵ Ulaş, 2002:1136.

¹⁷⁶ Aristoteles, 2015:119.

“Teorik bilgelik, en yüce hedeflere yönelmiş bilimle sezginin birliğidir. Göksel cisimler gibi konusunu oluşturan şeylerin, pratik bilgeliğin konusunu oluşturan insan mutluluğundan üstün olması ölçüsünde o, pratik bilgelikten üstündür.”¹⁷⁷ Aristoteles’in entelektüel erdemleri, ahlaki erdemlerden ziyade daha değerli görmesinden kaynaklanarak teorik bilgeliği daha yüksek bir bilgelik olarak görmektedir. O halde düşünce erdemleriyle ilgili bilgeliklerin daha üst olduğunu ifade etmektedir. Aristoteles insanın nihai amacının teorik hayat olduğu ve bu bakımdan pratik bilgelikten daha üst gördüğü anlaşılmaktadır. Teorik bilgeliği daha üst görmesine rağmen pratik bilgeliğin yani phronesis’in önemi vurgulamaktadır. Phronesis, erdemden bağımsız olamaz aynı zamanda erdemlerin dayanak noktası olarak görülmektedir. Çünkü phronesis olmadan erdemden söz etmemiz mümkün değildir. Pratik bilgeliği, bir insanın yaşadığı toplum ve kendisine karşı sorumluluklarını yerine getirme olarak da tanımlamaktadırlar. Ona göre pratik bilgelik doğru düşünüp taşınma gücüdür ve kendisi için en iyi olanı bilme edimidir.

Devlet için iyi olanla, birey için iyi olan aynı bilgeliktir. Aristoteles’in politika üzerine yaptığı çalışma olan Nikomakhos’a etik aslında pratik bilgelikle ilgili bir eserdir. Yani pratik bilgelik ahlaksal açıdan mükemmel ilkelere sahip olmak değil, eylemlerimizde uygulayabilmemiz önemlidir. Ahlaksal doğru görüş vardır fakat bilimsel bir bilgi değildir çünkü davranışlarımız sürekli değişmektedir.

Pratik bilgelik, değişebilir olan eylemlerimiz olduğu için, teorik bilgelik gibi genel durumlarla değil, salt olanla ilgilenir. Bu nedenle erdemli bir yaşamı, hayatın ilk hedefi olarak görmektedir. Aristoteles insanın düşünen bir varlık olduğunu ve ahlaki kararlar verebilme yetisine sahip olduğunu düşünmektedir.

Aristoteles’e göre “İnsanlar şeyleri merak etmeye, gördüklerinin bir açıklamasını, bir bilgisini istemeye başladılar; böylece felsefe bilginin taşıyabileceği herhangi bir yararlılık nedeniyle değil, ama anlama istediğinden doğdu.

Öyleyse bu bilim tüm bilimler içinde özgür denebilecek olanıdır, çünkü özgür bir insan gibi kendi uğruna var olur, başka bir şey uğruna değil. Metafizik böylece, Aristoteles’e göre en üstün bilgeliktir ve felsefeci ya da bilgeliği seven kişi olgusallığın en son nedenine ve doğasına ilişkin bilgi isteyen ve bu bilgiyi kendi uğruna isteyen kişidir.”¹⁷⁸.

Aristoteles bu konudan ilerleyerek Anaksagoras ve Thales’e akli başında kişiler değil de bilge kişiler denmesi gerektiğini açıklıyor. Bilgelik duyulardan uzak duran salt akılla elde edilen bir bilgidir.

¹⁷⁷ Ross,2002:254.

¹⁷⁸ Copleston, 1997:28.

“ *Eudaimonia** yani mutluluk, iyilik Yunan felsefesinde önemli bir rol oynar. İnsanın bütün çabalarının bütün gayretlerinin hedefini mutluluk meydana getirir.”¹⁷⁹ Aristoteles için bu kavram oldukça önemlidir. İnsan bu âlemde öteki canlılardan akla sahip olmasıyla ayrılmaktadır. Eylemlerini aklıbaşındalıkla, bilgiyle ve bilgelikle uyguladıkları zaman mutluluğu elde edebileceklerdir.

Aklın ölçülerine uygun olan bütün eylemler onun için erdemlidir. İnsanın mutlu olup olmaması tamamıyla erdemli eylemlerde bulup bulunmamasıyla ilgilidir. Aristoteles’e göre ahlakı diğer bilimlerden ayıran nokta işte budur. İnsanları mutluluğa ulaşabilmesi için doğru kararlar vermesi gereken bir ahlaksal görüşün olduğunu belirtir. Ona göre insanların doğuştan getirmiş oldukları bilgileri yoktur, ancak duyularıyla elde ettiği bilgileri işleme ve tümel kavramları oluşturabilme yeteneğine sahiptir.

“İnsanoğlu için en yüce iyi, insanların yerine getirdiği işlevlerin tam ve bildik çalışmasıdır. Aristoteles, bunu ‘*mutluluk*’ sözcüğü ile ifade edebileceğimiz ‘*eudaimonia*’ terimiyle açıklamaktadır.”¹⁸⁰ Bilge kişi erdemli kişilerin yaşamında olduğu gibi iyi bir yaşam için gerekli olan şeyler konusunda düşünebilmesi gerektiğini söyler. Kendisi için iyi olan şeylere ilişkin belli kurallarla eylemde bulunma eğilimidir. Dolayısıyla yaşam bilgeliğine sahip olan kişi kendisi için neyin iyi olanı bilen kişidir.

Aristoteles hayatın farklı alanlarında da bilgeliği kullandığını açıklamaktadır. “Sanatlarda bilgeliği en usta sanatçılar için kullanıyoruz. Sözcüğü Pheidia’ya ‘bilge taş ustası, Polykleitos’a ‘bilge heykeltıraş’ derken, burada sanat erdeminden başka bir şey olmayan bilgeliğe işaret ediyoruz.”¹⁸¹

Bu bize Homeros’un usta beceri gerektiren işlerde zanaatkâr olanlara bilge demesini hatırlamaktadır. Bir işte belli bir yetenek, beceri sahibi kişilere genel anlamda bilge denmektedir. Aristoteles bu anlamda bilgeliğe en sağlam bilgi gözüyle bakmaktadır.

Demek ki bahsettiğimiz gibi bilge kişinin mükemmel ilkelere sahip olması yeterli değil, bu ilkeleri eylemlerinde doğru kullanması gerekmektedir. Aristoteles iyi bir yaşam için erdemli olmayı tek amaç olarak görmüştür.

¹⁷⁹ Birand, 1958:86.

**Eudaimonia*: İlkçağ Yunan felsefesinde ‘mutluluk’ her şeyin yolunda gittiği “iyi olma hali” anlamında kullanılan terim. Eski Yunanca’da insanın yazgısını belirleyen, yaşamını kuşatan güç anlamına gelen **daimon*’dan türetilmiştir ve ‘iyi bir daimon’a sahip olma ’ya karşılık gelmektedir. Sözcük başlarda taşıdığı kişinin iyi bir alinyazısına sahip olması şeklindeki dinsel anlamından uzaklaşarak, zamanla hem insanın dış koşullara göre kendini mutlu kılması hem de bu anlamda insanın içinde taşıdığı ruhunda yaşayan bir güç şeklinde anlaşılmıştır. Ulaş, 2002:521.

¹⁸⁰ Thilly, 2002:169.

¹⁸¹ Aristoteles, 2015:120.

“Ona göre mutluluk üç tür iyinin bir araya gelmesinden oluşur: önem bakımından birini diye adlandırdığı, ruhla ilgili iyiler, ikinci olarak sağlık, güç, güzellik ve bunun gibi bedenle ilgili iyiler; üçüncü olarak da zenginlik, soyluluk, ün ve bunun gibi dıştan gelen iyiler. Mutluluk için erdem tek başına yeterli değildir; nitekim bilge eziyet çeker, yoksul olur ya da benzer durumlarla karşılaşır, mutsuz olacağı için, bedensel ve dıştan gelen iyilere de gerek vardır. Buna karşılık, bedensel ve dıştan gelen iyiler bolca var olsa bile, erdemsizlik tek başına mutsuzluk için yeterlidir.”¹⁸²

Aristoteles bilgelerin sağduyulu, adaletli olmasının yanı sıra tutkularında ölçülü olmayı da bilendir. Yaşayan her canlı için mükemmeliyet göstermiş olduğu eylemlerine bağlıdır. İnsan öncelikle akıllı bir varlık olduğundan insan için mükemmeliyet bilgeliktir. İşte erdem budur. Aristoteles’in bilgeliğe yüklediği bir diğer anlam onun siyaset olmadığıdır.

“Bilgelik ve siyaset aynı şey değil, bu açık. Çünkü bilgeliğin kendimiz için yararlı olan nesnelere ilgili olduğunu söylersek pek çok anlamda bilgelik olacaktır.

Bütün canlılar için tek bir tıp bilimi olmasa, bütün canlıların ‘iyi’si ile ilgili bir tek bilgelik de olmaz, ama her kişi için değişik bir bilgelik olur. İnsanın öteki canlılar içinde en iyisi olup olmaması da önemli değil.”¹⁸³

Ona göre doğal olarak bilge kimse yoktur ama doğru muhakeme edişin ve aklın edinilebilir olduğunu söyler. En yüksek mutluluğa ulaşmak, kendine has davranışlarda bulunmaktır. İnsanın mutlu olması kendi elinde ve kendi iradesindedir. Aristoteles’e göre bilgeliğe sürekli bir gayret ve öğrenmeyle ulaşılabilir. Bilgelik ve erdem arasında cesaret, dengeli oluş, adalet ve doğruluk bunların hepsinin arasında bir bağ vardır.

“Aristoteles’e göre, şahsiyet için iyi ve faydalı olan şeyleri hesaplayan, düşünüp tartan kimselerde ahlaki doğru düşünüş ve görüş meydana gelir. Ahlaki davranış pratik bilgelik olmadan olmaz.

Ahlaki doğru görüşün gayesi ve temeli de davranışta uygun olan ortayı bulmaktır.”¹⁸⁴ Aristoteles’e göre iyinin kendisi aslında bir varlık değildir, kendi özüdür. İnsanın kendi kendisine yettiği bir yaşam biçimidir. İnsan içinde bulunduğu en iyiye ulaşma çabası içerisindedir.

Antikçağ kültüründe erdemli olmak, bilge olmakla eşitir, yani genel olarak bütün filozofların hemfikir olduğu konu budur. Bilgelik erdeme sahip olan kişinin iyi olmasını sağlayan bir değerdir.

¹⁸² Laertios, 1776:221.

¹⁸³ Aristoteles, 2015:120.

¹⁸⁴ Erdem, 2002:274.

Tablo 2: 3.3.2. Aristoteles'in Erdemli Etkinlikler Şeması

<i>Duygu</i>	<i>Eylem</i>
<i>Korku</i>	<i>Para verme</i>
<i>Güven</i>	<i>Para alma</i>
<i>Dokunmadan duyulan belli hazlar</i>	<i>Küçük oranda onura ihtiyaç duyma</i>
<i>(bu tür hazları istemekten doğan acı)</i>	<i>Büyük ölçüde onur peşinde koşma</i>
<i>Öfke</i>	<i>İfrat</i>
<i>Toplumsal ilişki</i>	<i>Korkaklık</i>
<i>Kendisi hakkında doğruyu söyleme</i>	<i>Gözüpeklik</i>
<i>Zevk verme- Eğlendirme yoluyla</i>	
<i>Utancı</i>	<i>Seliflik</i>
<i>(Başkalarının iyi ve kötü durumlarından acı duyma)</i>	<i>Müsriflik</i>
<i>Soytarlık</i>	<i>Cimrilik</i>
<i>Dalkavukluk</i>	<i>Bayağılık</i>
<i>Utangaçlık</i>	<i>Kendini beğenmişlik</i>
<i>Haset duyma</i>	<i>Tutkululuk</i>
	<i>Öfkelilik</i>
	<i>Övüngenlik</i>
<i>Orta</i>	<i>Tefrit</i>
<i>Cesaret</i>	<i>Belirtilmemiş korkaklık</i>
<i>İlmîlilik</i>	<i>Duyarsızlık</i>
<i>Cömertlik</i>	<i>Cimrilik</i>
<i>Görkemlilik</i>	
<i>Kendine saygı</i>	<i>Müsriflik</i>
<i>Kibarlık</i>	<i>Sıradanlık</i>
<i>Doğrusözlülük</i>	<i>Tutkusuzluk</i>
<i>Samimiyet</i>	<i>Kendini değersiz görme</i>
<i>Alçakgönüllülük</i>	<i>Asık suratlılık</i>

David Ross'un, Aristoteles kitabında erdemli etkinlikler şemasında bilgeliğe sahip olmak için belli duygu ve eylemlerin var olması gerektiğini anlatmaktadır. Diğer taraftan ise Aristoteles'in ileri sürdüğü erdemli ve erdemsizliğe sahip olanlarda bulunan eylemleri aktarmıştır. Bu erdem ve erdemsizlik arasındaki ayrımın doğasının gerektirdiği bir şey değil midir?¹⁸⁵ Aristoteles'in yukarıdaki şemada bilgenin sahip olması gereken erdemli davranışlarını aktarmaktadır. Orta yol öğretisinde bulunan eylemler erdemli insanda mevcut olmalıdır. Diğer taraftan erdemsizlik diye adlandırdığı niteliklere sahip olmak bilgelikten yoksun olmakla eşittir. Aristoteles'in bu şemasında her erdemli davranışın karşısında birde zıttı mevcuttur. Aristoteles bu şemada akılla ayırt edilen eylemlerimizin sonucunda bilgeliğe ulaşabileceğimizi söylemektedir. Ona göre erdem doğuştan değildir, bu eylemler öğretilbilir şeylerdir. Bilgelik haz ve acıya karşı insanları korur ve erdem, cesaret, ölçülülük gibi şeyler üzerinde aklın yargısıdır. Bilgelik insanın kendisi için seçilen ve asla başka hiçbir şey için araç olmayan bir değerdir. Bilgelik, erdem kendisine yöneldiği eylem biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Erdem ve erdemsizliğin bizim elimizde olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu bakış açısı Aristoteles'te ve Antikçağ düşünürlerinde oldukça kendini göstermektedir. Davranış için önemli bir araç olan erdem, insanın esas olarak bir toplumun parçası olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aristoteles'e göre iyi bir devlet hayatının yalnızca yurttaşların mutlu hayatlarından var olabileceğini düşünür. İyiye ulaşmaya çalışmak hem toplum için hem de insanın kendi mutluluğunu sağlamasına yardımcı olacaktır. Ona göre bilgelik kolaylıkla bulunamayacak derin bir biçimde eylemlerin ayrıntıları içine gömülüdür ve bilgelik öz, onları ortaya çıkarmaktan ibarettir. Biz bilgelik hayatın mutluluğu olduğunu kabul ettiğimizde ve bunu eylemlerimizde uygulamaya başladığımızda hakikat olana erişmiş olacağız.

Sonuç olarak; Aristoteles'e göre insanın en yüksek nihai amacının teorik faaliyetler olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında phronesis yani pratik bilgelik yerine teorik bilgelik daha işlevsel olduğunu görmekteyiz. Ona göre insanın en mükemmel etkinliği akıldır ve kendi sisteminin zeminine bunu yerleştirmiştir. Ayrıca ahlak felsefesinde eudaimonia 'dan bahsederken teorik etkinliğe başvurur. Aklın konusu olan ve bilinebilir olan şeylerin en değerli etkinlik olduğunu belirtmişti. Aristoteles'in sıralamış olduğu bu erdemli eylemlerin bir araya gelmesiyle bir uyum meydana gelir, çünkü bilge ve bilgelik için hepsi bir bütünün parçası halinde olmak zorundadır.

¹⁸⁵ Ross, 2002:240.

Bu bilgeliğe erişebilmek için ise insanın belli bir çaba sarf etmesi gerektiğini gördük. Aristoteles'ten sonra gelen Stoa ve Epikür okullarının bilge ve bilgeliğe bakış açısını inceleyelim.

3.4. Stoa Okulu ve Epikür Okullarında Bilge ve Bilgelik Anlayışı

Bu iki okulun kökleri Aristoteles ve öncesine dayanmaktadır. Stoa okulu Kıbrıslı Zenon, Seneca, Epiktetos felsefi görüşleriyle adeta bu dönemde Roma'yı etkisi altına alır. Bir diğer okul olan Epikürcüler yaratıcı felsefe etkinliğine farklı görüşler sunarak dönemlerinde adlarından bahsetmeyi başarmışlardır. İ.Ö. IV. yüzyılın sonlarına doğru, Platon'un Akademi'siyle, Aristoteles'in Peripatos Okulu'nun yanı başında iki felsefe okulu daha ortaya çıkmıştır. “Felsefe sevgiydi, bilgeliğin arayışıydı, bilgelik ise tam olarak belli bir yaşam biçimiydi. Her okula özgü ilk seçenек belli bir türdeki bilgeliği seçmekti.”¹⁸⁶

Bunlar bilgeliği ve ahlakı esas alan Stoa Okulu ve Epikür Okulu'dur. Bu iki okul, birbirlerine zıt görüşleri temsil ederek fikir tartışması içine girmiş olsalar da, birleştikleri bazı noktalarda vardır.

Bunlar: “İnsanı bir hayat filozofu olarak görmeleri ve bilge kişi idealini ortaya koymaları” noktasında birleşirler. Bu bilge kişi, Stoa'lara göre bütün istek ve içgüdülerini yenmiş bir kimsedir. Epikür'cülere göre ise, bilge kişi, ruh huzuruna ermiş olan, hayatta hiçbir şey karşısında sarsılmayan kimselerdir.”¹⁸⁷

Epikür ve Stoacılar öğretilerini ussal temellere dayanarak ortaya koymuşlardır. Onlar doğanın bilgisi olmadan, erdemli bir yaşam için gerekli olan eylemlerin inandırıcı bir yanıtın bulunamayacağını düşünmektedirler. Doğanın bilgisini bilmeden, insan eylemlerini kontrol edemeyiz. İlk olarak Stoa okulunu inceleyelim.

3.4.1. Stoa Okulu

Antikçağ döneminde birçok düşünürü etkisi altına alan okul olarak bilinmektedir. “Büyük önderlerin ölümünden sonra, onların yaşam kuramlarının özsel öğeler, Stoacılar tarafından popüler bir şekilde sunulmuştur. Stoa okulu İ.Ö. 300 Kıbrıslı Zenon tarafından Atina'da kurulmuştur.”¹⁸⁸ Bu okulun ana düşüncesi tabiata uygun yaşama biçimi olmuştur. Bilgilerimizi algılarımız aracılığıyla elde edebileceğimizi öne sürmüşlerdir. Tıpkı Platon'un ifade ettiği gibi doğuştan gelen hiçbir şey yoktur. “Stoa ahlakının ideali, insan ruhunun

¹⁸⁶ Hadot, 2017:107.

¹⁸⁷ Erdem, 2002:285.

¹⁸⁸ Thilly, 2002:192.

evrensel akıl içinde biçim kazanmasını ve doğaya isteyerek uymasını sağlamaktır. Çünkü doğa yasası aynı zamanda akıl yasasıdır. İşte mantık eğitimi bilge insanın kendisini doğa ve evrensel akılla bütünleştirmesi için gerekli bir eğitimidir.”¹⁸⁹ Stoacı düşünürler, erdemli olunma noktasında orta bir kesimin olmadığını bildirmişlerdir.

Erdem denilen şey, bilgeliğin, ölçülülüğün, cesaretin, doğruluğun çıktığı ortak kaynak olarak nitelendirmişlerdir. “Tabiatın sırlarına ortak olan, kendi kendini ve başkalarını bilen, bizzat bilimiyle insanların, yüzyılın, toplumsal ön yargıların ve aklın değil de, insanların keyif ve arzularının ifadesi oldukları ölçüde bizzat kanunların vasiliğinden kurtulan bilge, mutludur.”¹⁹⁰

Stoacılara göre bilgenin bilgisi doğrunun ölçütü olarak kabul edilmelidir. Onlara göre en yüksek iyiye ulaşabilmek için insanın içinde yaşamış olduğu evrenin doğasına bağlı olacaktır. Zenon mutlu yaşama ilişkin olan her şeyi erdeme ve akli kullanmaya bağlıyordu. Ona göre bütün erdemli eylemlerimiz akıl yoluyla gerçekleşmektedir.

Yani yaşam bilgeliğine erişebilmek için doğanın kurallarını bilmek gerekiyor. Stoacılara göre evrensel uyumu yakalamak insanoğlunun en büyük uğraşı olmalıdır. Stoacılara göre erdemli yaşam sadece mutluluğa götürebilir.

Stoacılar tıpkı Epikürcüler ve kendilerinden önce gelen Aristoteles gibi zihnimizin boş bir levha olduğunu ve duyularımızdan gelen bilgilerle doldurulabileceğini söylemişlerdir. Stoacılar bilgenin bu kadar üstün tanımladıkları için onun düşüncelerini doğrunun ölçütü olarak kabul etmektedirler. Onlara göre insanlar böyle bir bilgiye ulaşmaları mümkündür. Çünkü insanlar bu bilgiye ulaşmaya elverişlidir. Ahlaki olarak kendini geliştirme süreci her ne kadar zor bir süreç olsa da insanlar bilge olma yolunda ilerleyebilirler. Ancak bu bilgiye erişmedeki en önemli husus insanın doğasıyla uyumlu olmasına bağlıdır.

Stoacıların en önemli öğretilerinden biri de hakikati hiç bilmezsek kötülüklerden kurtulamayacağımızı ön görürler. İnsanlar akıllarını yüceltmeyip bedensel hazlarının, paranın, şöhretin peşinden koşarlarsa eğer bilgiye asla erişemezler. İnsanlarda iyiyi ve kötüyü seçebilecek bir özgür irade mevcuttur. İnsanlar zaten akli sayesinde kendi kendilerine yetebilen varlıklardır. “Stoacılar arasında en iyi bilinenlerden biri olan Epiktetus (İ.S. 55-135) hayatına bir köle olarak başladı. Birçok badire atlattı, açlığı ve acıyı öğrendi, bacağına zehirli bir böcek ısırıldıktan sonra topal kaldı. Bedenlerimiz birer köle de olsa zihinlerimiz özgür kalabilir dendiğinde kendi deneyimini tarif ediyordu.”¹⁹¹

¹⁸⁹ Dürüşken, 2016:305.

¹⁹⁰ Weber, 1998:96.

¹⁹¹ Warburton, 2016:50.

Bilgelik, onlar için doğaya uyum söz konusuydu. Her şeyden önce bilgelik bir yaşam tarzı ve sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki mutlu ve erdemli bir yaşam doğaya uygun olmakla elde edilebilirdi.

“Epiktetos’un ahlak anlayışının temelinde, iradenin dışında iyi ya da kötü olan hiçbir şey bulunmadığının kabul edilmesi; olayları öngörüp yönlendirmeye çalışmak yerine, onları sadece bilgelikle kabul etmeliyiz, anlayışları bulunur.”¹⁹² Epiktetos’un anlatmak istediği bilgelik eylemlerimize yöneliktir.

Yani teorik bilgeliktense, pratik bilgeliği kabul etmektedir. Bilgi ve eylem bütünlüğü bizi bilgeliğe götürebilir. Bilgisini eyleme dönüştüren kişi daha bilgedir. Çünkü bilgelik akılla, istek ve arzularımızı bir düzene getirir ayrıca düşüncelerimizi en iyi olana yönlendirir.

“Felsefe ve bilgelik yolunda ilerlemek isteyen bir kişinin öncelikle şu kaygıları zihninden çıkarıp atması gerekir: “İşlerime önem vermezsem az zaman sonra iflas ederim ve yiyip içecek bir şey bulamam. Kaygıyla varlık ve bolluk içinde yaşamaktansa; korkuları ve sıkıntıları kovup, açlık içinde ölmek daha iyidir.”¹⁹³

Bigeliğin yolu kişiyi mutluluğa götürmektedir. Bu yolda ilerleyenlerin hazların ve arzuların pek de tapılması şeyler olmadığını anlayacaklardır.

İnsanlar bedenlerinin tutkularına kapılmışsa eğer ancak bilgiyle tedavi olabilirler. Bilgelik ve hakikat arayışı onu bu hastalıktan kurtarabilecek tek şeydir. Epiktetos’un bilgelik anlayışından şöyle bir şey çıkarabiliriz. Delphoi tapınağının girişinde yazılı bulunan ‘kendini bil ve bilge ol’ sözlerini bilgelik anlayışının düsturu haline getirmiştir.

Öyle ki Epiktetos için bilgelik bir yaşam biçimidir, ayrıca kaygılardan, kuruntulardan, acılardan kurtulduğumuz zaman bilgelik yolunda doğru ilerlediğimizin farkına varmalıyız.

“Yunan Stoasına Romalı ahlak değerleriyle biçilmiş yeni elbisesini giydiren ve Roma Stoasını doruk noktasına ulaştıran şahsiyet, İspanya’nın kültür merkezi Corduba’da doğan Lucius Annaeus Seneca (İ.Ö.4 İ.S.659) oldu.”¹⁹⁴ Ona göre bilgelik gösteriş olsun diye icat edilmemiştir. Bilge olabilmek için belli tecrübe ve birikimlerin var olması gerekiyor. İnsan ancak aklının gücüyle erdemli ve bilge olabilir. Bunun içinde belli bir deneyime ihtiyacı vardır. “Gerçek bir erdemli davranış, en yüksek amaç ve ereğe doğru bilinçli olarak yönlendirilmiş davranıştır.”¹⁹⁵ Bilgeliğe sevk eden bir arayış olarak felsefeyi ön görmüştür. İnsanoğlu için en büyük imkân akıldır. Akıl insanları tanrısallığa yakınlaştıran tek şeydir.

¹⁹² Sarı, 2012:121.

¹⁹³ Epiktetos, 1967:22.

¹⁹⁴ Dürüşken, 2016:316.

¹⁹⁵ Thilly, 2002:204.

Aklın kılavuzluğunda ancak yaşam bilgeliğe erişebilir. İnsanlara en üstün ruh eğitimi ancak felsefe verebilir. Felsefe insan aklına neyi isteyip neyi istemediğini sorgulatacak kadar üstün bir yoldur. Bilgelik yolunda ilerleyen insan engebeli, zorluklarla mücadele etmeyi bilen insan olmalıdır.

Ona göre bilgeliği kolay elde edilmeyen mevki, para, şan, şöhret gibi arzuları geride bırakmalıdır. İnsan aklını dinleyip duygularını bastırmayı başardığı sürece bilgelik yolunda ilerleyebilir.

Dolayısıyla bilgeliğin kolay elde edilmediğini ve insanı bilgelik yolundan eden şeylerin arzularımız ve hazlarımız ve aklımızı kullanmayıştığımızdır. İnsanlar aklını sürekli işlevsel halde canlı tutmalıdır. Aktif bir aklın onu doğru olan iyiye ulaştıracaktır.

“Bu bilgi gerek Yunan’ın gerekse Roma’nın tarih sayfalarında ve hatta kendi döneminde bile görülebilecek adı sanı belli bir kişi veya kişilerdir; mesela Sokrates gibi.

Bilgeyi, diğer insanlardan ayıran en önemli özellik, doğadaki kader dediğimiz mutlak zorunluluğun bilincinde olması ve yaşantısını bu zorunluluğa uygun şekilde ayarlayabilmesidir.”¹⁹⁶

Stoacıların bilgelik anlayışının ana temelinde insanın doğasını bilmesinde yatmaktadır. Her durumda bilgeliğe ancak akıl ile ulaşılabileceğini ve duyguları bastırmak zorunda olmaktadır.

3.4.2. Epikür Okulu

Epikürcüler, felsefeyi teorik bilgi olarak değil, pratik bir bilgi olarak görmeye başlamışlardır. Onlara göre ruhu tedavi etmek için felsefeye ihtiyaç vardır. Felsefe, insan ruhunu dinginleştirip gerçekten sağlıklı kılmaktadır. İnsanın hayat karşısında nasıl davranacağını belirleyen ve bu yaşam bilgeliğine erişmek ancak felsefeyle gerçekleşmektedir. Bizi yönlendiren duyularımız neyi yapıp neyi yapmayacağımız konusunda yön gösteren araçlardır. Bu duyularımızın bizi yönlendirmesi için ilk olarak kendi doğamızı anlamamız gerekmektedir. İnsanlığı mutlu bir yaşama ulaştıracak ve zihnini engelleyici baskılardan kurtaracak tek yol felsefedir. Bu yaşam bilgeliğine ancak akılla ve erdemle ulaşılabilir.

“Epicuros (İ.Ö. 341-270) okulunu Atina’da İ.Ö.306 kurmuş ve sistemini öyle bir oluşturmuştur ki öğrencileri daha sonra buna bir şey ekleyememişlerdir.”¹⁹⁷ Epikürcülerde bilgelik anlayışı doğru yaşama ilkesine bağlıdır. Bilgelik, ancak doğru bir arayış için araçtır, bilgelikler burada bir anlam ve değer kazanır, aksi halde onların başlı başına bir ereği yoktur.

İnsanlar için bilgelik hayatın kolay kılınması ve mutlu yaşamın en önemli gereğidir. Bunun içinde bilgelik erdemli, ölçülü yaşama biçimidir. İnsan hazları ancak bu bilgeliği

¹⁹⁶ Dürüşken, 2016:318.

¹⁹⁷ Erdem, 2002:291.

sayesinde ölçüp tartabilir, değerlendirip anlamlandırabilir. “Akıllı, ölçülü, erdemli ve namuslu yaşamadıkça insan hayatının bir değeri yoktur. Bunun için insan her şeyden önce kendi kendisine yetinmeyi bilmelidir.”¹⁹⁸

Epikürcülere göre insanlar bilge ve erdemli bir yaşamı tercih ederken bu yolda ilerleyen dostlar kendilerine edinmelidirler. Ancak bu dostluklar hiçbir zaman fayda gözetmeden ve karşılık beklemeden oluşturulmalıdır. Bizim için gerekli olan hazlar vardır; bunlar bedenimizi ve ruhumuzu besler.

Örneğin su içmek beden için önemli bir hazdır, bu hem doğal hem de zorunlu bir hazdır. “Doğal ama zorunlu olmayan, gösterişli hazlara gelince bilge kişi bunlardan sakınır ve etkilenmez. Zenginlik, şan şöret gibi ne doğal ne de zorunlu olmayanları ise daha da uzaklaştırır kendinden.”¹⁹⁹

Epikürcülere göre bilgiler zorunlu olmayan hazlara karşı kendini koruyan ve gerçek mutluluğa ulaşmak için bunlardan sakınan kişidir. Bilge kişi kendiyle ve evrenle özdeşleşmeyi başaran ve bu uyuşmanın mutluluğunu yaşayan kişidir.

Onlara göre nefret, kıskançlık ve küçümse gibi erdemsiz davranışlar insanlar arasında haksızlığa sebep olmaktadır, fakat bilge kişi aklıyla bunların üstesinden gelebilen kişidir.

Bilgeler erdemli davranışlar sergilemek zorundadırlar, bunun tersi durumlarını isteseler de yapamazlar daha çok duygularının etkisi altında kalacaktır bu durum onu bilge olmasını engellemez. “Aslında, her türlü bedensel koşulda bilge olunamayacağı gibi, her halktan bilge çıkmaz. Bilge işkence görse bile mutludur. Bir tek bilge gönül borcu duyar ve dostları yanında olsun ya da olmasın onlar hakkında hep iyi konuşur.”²⁰⁰

Epikürcülere göre bilgiler çaresiz kalıp para kazanmak isterlerse eğer bu kazanç sadece bilgeliğinden elde edebilirler. Sadece bilgiler şiir ve müzik üzerine doğru görüş bildirebilirler.

Bilgeler, yasaların yasakladığı kadınlarla birlikte olmayacaktır ve evlenmeyecektir. Âşık olamazlar ve ölü merasimi gibi işlerle bilgiler uğraşamaz. Bilgeler kendilerini ön plana atıp gövde gösterisi yapamaz ve hitabet edemezler. Epikürcülere göre bilgiler devlet yönetimine gelip tiran olamazlar. Bilgeler aynı zamanda köleleri cezalandırmayıp, erdemli eylemlerde bulunanları affedip doğru yol gösterecektir. Bilgeler dostlarına ihanet etmez ve her zaman onlar için en iyisini düşünür. “Amacımız, bu dünyada iyi yaşamak, bu dünyada mutlu olmaktır.

¹⁹⁸ Dürüşken, 2016:292.

¹⁹⁹ Dagognet, 2007:61.

²⁰⁰ Laertios, 2010:515.

Buna ulaşmanın yolu, şiddetle ve belirsizliklerle dolu kamu yaşamından geçmez; aynı düşünceleri paylaşan insanların oluşturduğu özel topluluklara çekilmek gerekir.”²⁰¹

Yaşam bilgeliğine ulaşma doğrultusunda oluşturulan bu topluluğun amacı mutlu bir hayat sürmektir. Epikürcüler ve Stoacılar’ın bilge ve bilgeliğe yükledikleri anlam bakımından oldukça net bir ayrım gözlemlemekteyiz. Stoacılar da bilgelik doğaya uyumdu ve hazlardan kaçınılması gerektiğini aktarırlarken. Epikürcülere göre ise doğal ve zorunlu hazlar vardır; bilgelerin sağlıklı bir ruh içinse bu hazlara ihtiyacı vardır.

Epikürcülerde bilgelere atfedilen görevlerin daha baskın olduğunu görmekteyiz. Bilgelerin az şeylerle yetinmeyi bilmesi gerektiğini ve yaşamları boyunca belli kurallar çerçevesinde hayatını sürdürmesini ön görmektedirler.

²⁰¹ Magee, 2000:45.

SONUÇ

Antikçağ, kendisinden sonra gelen felsefe tarihi süreçlerine kavram, felsefe ekolü, felsefi düşünüş ve yaklaşım biçimi hazırlamıştır. Felsefe ekollerinin temeli bu dönemde atılmıştır. Antikçağ'ın felsefenin kaderini belirlediği söylenebilir. Antikçağ döneminin önemi bütün felsefe tarihi boyunca kullanılan önemli kavramlar, ekoller, kuramlar ve en önemlisi Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi büyük sistemci filozofların bulunduğu dönem olarak son derece dikkatleri üzerine çekmektedir. Antikçağ, özgün bilimsel ortamın olduğu ve çeşitli kültür birikiminin var olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Antikçağ'da doğanın insan aklıyla dile getirildiği görülmektedir. Bu dönemde incelemekte olduğumuz Milet Okulu'ndan başlayıp Stoa'ya kadar olan düşünürlerin hepsi hakikati aramaktaydı. Antikçağ'da akıl öncelikli yer almıştır, demek ki bilgelik bu dönemde öne çıkmaya başlamıştır. Antikçağ'da bilge ve bilgelik kavramlarının izini İyonya'dan Milet'e, Sokrates'ten Sofistlere kadar izlendiğinde bazı sonuçlar elde edilmiştir.

Yunan mitolojisi bu çağda insanların merak duygusunu onun yüksek sezgi gücüne sahip olmasıyla ve doğanın görünür yüzünden öte görünmeyen yüzünü de öğrenmek istemiş ve böylece daha fazla hâkim olabileceğine inanmıştır. Antikçağ filozoflarının amacı, evreni teorik bir şekilde açıklamanın yanı sıra insan yaşamına yönelik deneyimi de içinde bulunduruyordu. Antikçağ dönemindeki bu uğraşın amacı hakikat arayışıydı yani bir yaşam bilgeliğine ulaşmaktı. Bilimsel araştırmanın, felsefi düşüncenin ortaya çıkması, bilgi birikimiyle bilgeliğin sahneye çıkması ve bunu daha sonra bir geleneğe dönüştürmeleri Milet'te yüzyıllara etki eden bir felsefe geleneği oluşturulacak ve felsefe okulu kurulacaktır.

Bu noktada bilgelik ve onun bir evrimi olan felsefeye geçiş sürecine tanıklık edilir. Milet Okulu düşünürlerinin bilgeliğin temel taşı oturtturarak kendilerinden sonra gelen birçok düşünürü de etkiledikleri görülmektedir. Thales, bilgeliği ölçülü yaşama, rasyonel ilkelere uyumlu bir hayat sürme eylem ve sözün birlikteliği şeklinde tanımlamıştır.

Kendilerinden sonra gelen İyonya Okulu düşünürlerinden Pythagoras ise bilgeliğe Milet'li doğa filozoflarından farklı bir bakış açısı getirdi. Günlük hayatta nasıl bir yaşam biçimi oluşturulması gerektiği üzerine bir öğretiy geliştirdiler. Bilgelige ahlakilik özelliği katan Pythagoras, bilgece bir yaşamı insanların kendi sorumluluklarını üstlenmesi olarak kabul etti.

Bunun yanı sıra Pythagoras insanların filozof olabileceğini ancak bilgeliğin yükünü kaldıramayacak kadar bilgeliğin kendisine çok mesuliyet yüklemiştir.

Akabinde Heraklitos, insanların logosun ışığından yararlandığı müddetçe bilge olabileceklerini öne sürmüştür. Onun bilgelikle ilgili görüşlerinden yola çıkarak bu sonuca varılabilir. Heraklitos bilgeliğin tanrısal olduğunu ve insanın ruhundaki ateş nispetinde bu bilgelige erişebileceğimizi söylemektedir. Daha sonra Elea Okulu'ndan Parmenides ve Zenon bilgelige doğa ve evrensel akıl ile bütünleşmesi sonucunda ulaşabileceğini söylemektedir. Ksenofanes ise bilgeliği, toplumsal bir açıdan ele almaktadır. İki okulun bilge ve bilgelige yüklemiş oldukları anlamlar bakımından bir ayrım göze çarpmaktadır.

Milet Okulu bilge ve bilgelige bireysel bir erdem özelliği yüklerken, Elea Okulu ise daha toplumsal bir anlam yüklemiştir. Atomcu bir düşünür olarak karşımıza çıkan Demokritos ise bilgelige ahlak felsefesinde yer vermiştir. Bilgece bir yaşam için ölçülü ve erdemli olmamız gerektiğini ve aklımızı kullanarak hareket ettiğimiz sürece mutlu olabileceğimizi aktarmıştır. Birinci bölümde bilge ve bilgelige genel olarak baktığımız zaman bütün bu okullar ve onlara bağlı düşünürler bilgelige toplumsal ve bireysel anlamlar yüklemiştir.

Burada bilge ve bilgelik kavramının Antikçağ'daki tanımlamalarında şu temel sorunlarla karşılaşırız. Birincisi bilgelik doğuştan mıdır; yoksa Tanrısal mıdır? Bilge ve bilgelik tartışmaları etrafında dönüyor. Bilgelik kavramı ile ilgili erdem, cesaret, sabır, ölçülülük gibi pek çok ahlaksal tanımlamalar vardır. Dolayısıyla bilgelik doğrudan doğruya ahlakla ilgili bir kavramdır. İkinci bölümde bahsettiğimiz sofistlerin bilgelikle ilgili yapmış oldukları tanımlamalarda hitabet ve dille ilgili nitelendirmeler vardır. Bilgenin, nitelikleri içerisinde hitabeti yapan, iyi hatip olan, güzel konuşan ve kelimeleri seçen gibi sıfatlara rastlıyoruz. Dili iyi bilmek ve iyi kullanmak bunun yanı sıra hitabeti güzel bir şekilde yapmak bakımından tanımlandıkları görülür.

Sokrates'in tanımlamış olduğu bilgeliğin insanın kendi varoluş sınırlarını bilmesi için kendini tanımaktan geçtiğine ilişkin vurgular görüyoruz. Erdemli bir yaşamın, para, şan, şöhret dolu bir yaşama tercih edilmesi gerektiğini söylemektedirler.

Platon, bilgenin sahip olduğu gerçek erdem iyinin kendisinin, adil olanın ve ölçülü olanın yani idelerinin bilinmesinden ibarettir. Bu idelerin bilgisine ulaşmış olan bilge, erdemini kendisine de ulaşmıştır. Aristoteles'e göre ise bilgelik pratik ve teorik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Pratik bilgelik, insanlar için iyi olan ve kötü olanın bilgisine ulaşma eğilimindedir, yani pratikle ilgili olarak bir bilgenin en iyi olanın ne olduğunu bilmelidir diye tanımlamaktadır. Teorik bilgelik ise en yüce hedeflere yönelmiş bilimle sezginin birliğidir.

Göksel cisimler gibi konusunu oluşturan şeylerin, pratik bilgeliğin konusunu oluşturan insan mutluluğundan üstün olması ölçüsünde o, pratik bilgelikten üstündür. Phronesis yani pratik bilgeliğin yerine teorik bilgeliğin daha işlevsel olduğunu aktarmaktadır.

Ona göre insanın en mükemmel etkinliği akıldır ve kendi sisteminin zeminine bunu yerleştirmiştir. Ayrıca ahlak felsefesinde eudaimonia ‘dan bahsederken teorik etkinliğe başvurur. Aklın konusu olan ve bilinebilir olan şeylerin en değerli etkinlik olduğunu belirtmiştir. Aristoteles’in sıralamış olduğu bu erdemli eylemlerin bir araya gelmesiyle bir uyum meydana gelir, çünkü bilge ve bilgelik için hepsi bir bütünüñ parçası halinde olmak zorundadır.

Stoacılar, bilgelik doğaya uyumdur diyor ve hazlardan kaçınılması gerektiğini söylerken, Epikürcüler ise doğal ve zorunlu hazlar vardır; bilgelerin sağlıklı bir ruh için bu hazlara ihtiyacı vardır.

Bilgelik, bilginin genel anlamda bilgi olarak tanımlandığıının bunun yanı sıra ahlak, dil, mitolojik gibi öğelerle de nitelendirildiğini gördük. Demek ki bilgelik ahlakla, dil sorunuyla, hitabetle, mitolojiyle ilgili ve bunlardan alınan bir takım nitelendirici kavramlarla ortaya konulmaktadır. Bu bilge ve bilglikle ilgili tanımlamalar Antikçağ’da ki felsefi düşünüşe de önemli bir temel teşkil edecektir. Bundan dolayı da bu temellerin Antikçağ’da araştırılması son derece önemlidir. Bugüne kadar felsefede bilge ve bilgelik kavramlarını anlamak için bu araştırma büyük bir önem arz eder.

Bilge ve bilgelik kavramına bahsettiğimiz üzere farklı nitelendirmeler atfedilmiştir. Genel görüş řu noktadadır: Bilgelik, erdemli, ölçülü ve aşırılıktan kaçınarak elde edilir. Yaşam bilgeliğine ulaşabilmek için aklın öncelik etmesi gerektiğini ve bunu eylemlerinde gerçekleştirmesini sağlamasıdır. Dolayısıyla bizi şuraya getirmektedir. Böyle bir bilge ve bilgelik anlayışı gelecek asırlardaki felsefi düşüncenin ölçütü haline gelecektir. Bunu anlamak gelecek dönemdeki felsefi düşüncüyü anlamlandırmak açısından çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi: Felsefenin Başlangıçları ve Sokrates Öncesi Yunan Felsefesinin Özellikleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akarsu, B.(1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Aster, V. E. (1999). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, İm Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles,(2015). *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- Aristoteles,(2013). *Politika*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles,(2012). *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, 4.Baskı İstanbul.
- Aristophanes, (2010). *Bulutlar*, Çev. Furkan Akderin, Eski Yunan Komedyaları 3, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Bayladı, D. (2008), *Pythagoras Bir Gizem Peygamberi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Bal, M.(2007), *Heraklitos Üzerine Bir Bakış*, Virgül Dergisi, Sayı:105, Syf.58-59.
- Birand K. (1958). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ajans- Türk Matbaası, Ankara.
- Bolay, H.(2013). *Felsefe Doktrinleri ve Terimler Sözlüğü*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Broadie G, Kerferd.(2003), *Sophists*, The Encyclopedia of Philosophy, Ed. Ewards, Macmillan Publishing Co. Inc & The Free Press New York, London.
- Bryan M.(2017), *Felsefenin Öyküsü*, Alfa Yayınları, Felsefe: 61. İstanbul
- Cevizci A.(2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci A.(2010), *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Cevizci A.(2016). *İlkçağ Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Copleston F.(1985), *Felsefe Tarihi Platon*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul
- Copleston F.(1997) *Felsefe Tarihi Aristoteles*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi Ankara.
- Cornford F.M (2017), *Sokrates Öncesi ve Sonrası*, Çev. Celal Şengör ve Senem Onan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

- Dagobert, F.(2007), *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Dillon J, Gergel T.(2003), *The Greek Sophists*, Penguin Books, First Published
- Dürüşken, Ç.(2014), *Antikçağ Felsefesi Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*, İstanbul.
- Eco, U.(2017). *Antik Yunan*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Erdem, H.(2000), *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Erdemli ,A. (2015). *Mitostan Felsefeye*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Erkızan, N. H.(2013), ÇÜÇEN A. *Antikçağ ve Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Ankara
- Epiktetos,(1967). *Düşünceler ve Konuşmalar*, Çev. Burhan Toprak, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- Forrest, B., Kaufmann, W. (2000). *Ancient Philosophy*, Library Of Congress Cataloging In Publication Data, Printed in the U.S.A.
- Foucault, M.(2012).*Bilme İstenci Üzerine Dersler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev.Kerem Eksen, Aralık İstanbul.
- Gilbert J.(2003) *The Sophists, Ancient Philosophy*, Ed., Shields C., 29, Blackwell Publishing Ltd.
- Gökberk M.(2013). *Platon Diyaloglar- Theaitetos*, Remzi Kitabevi.
- Guthrie, W.K.C.(1999). *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Çev. Dr. Ahmet Cevizci, Doğan Yayınları, Ankara
- Gibert, J.(2003). *Ancient Philosophy*, Ed. By C. Shields, Blackwell Publishing Ltd.
- Hadot, P. (2017). *İlkçağ Felsefesi Nedir?* Dost Yayınevi, Ankara
- Hans J.S.(2013). *Vedalaradan Tractatus'a Dünya Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul
- Hançerlioğlu, O.(2011), *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Heidegger, Fink E.(2006), *Heraclitus Üzerine Dersler*, Çev. İbrahim Görener, Kesit Yayınları, İstanbul.

- Heraklitos,(2016). *Fragmanlar*,Çev. Arzu Akgün, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- John B. (2007). Antik Dünya Bilgeliği Efesli Heraklitos, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yayınları
- Laertios D. (2010). *Ünlü Filozofların Yaşamları Ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Mckırahan, R.D. (1994). *Philosophy Before Socrates*, Hackett Publishing Company, Printed in the U.S.A
- Nietzsche,(1996). *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, Düşünen Adam Yayınları, Ankara.
- Önal S.(2007). Antik Dünya Bilgeliği Hikmet(Bilgelik) Üstüne, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yayınları 2007.
- Önal, M. (2011). *Antik Yunan 'da Felsefe ve Çağımıza Etkileri*, DoğuBatı Yayınları, Ankara
- Platon,(2013a) *Diyaloglar, Theaitetos*, Çev. Tanju Gökçöl, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Platon,(2013b). *Sokrates 'in Savunması*, Çev. Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Platon, (2013c). *Diyaloglar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Platon,(2016) Büyük Hippias Theages, Çev. Furkan Akderin Say Yayınları, İstanbul.
- Peters, F.E,(2004). Antik Yunan Felsefesi Terimler Sözlüğü, Çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Ross, D.(1993). *Aristoteles*, Çev. Ahmet Arslan, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Reginald E. A., *Greek Philosophy Thales to Aristotle*, The Free Press, 1230 Avenue of the Americas New York.
- Skırbekk, G.,GİLJE N.(2002), Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi, Çev. Emrullah Akbaş, Ş.Mutlu, Üniversite Kitabevi, İstanbul.
- Stuttard, D.(2016). *Sappho'dan Sokrates'e 50 Hayat Hikâyesiyle Antik Yunan Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, Çev. Erdem Gökyatan, İstanbul.
- Sedley D.(2003). *Greek and Roman Philosophy*, Cambridge University Press, Printed in the U.K at the University Press Cambridge.

- Sarı, M.(2011). *Bilgelik Yolunda Bir Filozof:Epiktetos*, Academia edu.tr.
https://www.academia.edu/23401753/Bilgelik_Yolunda_Bir_Filozof_Epiktetos.
- Thilly, F. (2000). *Yunan ve Ortaçağ Felsefesi*, İzdüşüm Yayınları, İstanbul.
- Thomson, G.(1997). *Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler İlk Filozoflar*, Çev. Mehmet Doğan, Payel Yayınlar, İstanbul.
- Uslu, S.(2014). *İlkçağ Felsefesi (e-kitap)*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2670, Açık öğretim Fakültesi Yayını.
- Ulaş, S. E.(2002). *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Zeller, E(2008).*Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul.
- Wilhelm, C.(1994). Alm. Çev. Oğuz Özügül, *Sokrates'ten Önce Felsefe Fragmanlar Doksograflar*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Walther K.(1984). *Antik Felsefe*, Çev. Suat Y. Baydur, Cinius Sosyal Yayınları, Ankara.
- Weber,A.(1998). *Felsefe Tarihi*, Çev. Prof. H. Vehbi Eralp, Kitap Matbaacılık, İstanbul.
- Warburton, N.(2016). *Felsefenin Kısa Tarihi*, Alfa Yayınları, Çev. Güçlü Ateşoğlu, İstanbul.
- Xenophon,(1994). *Memorabilia*, Ed. By Christopher Bruell, Cornell Universty Press, Printed in the U.S.A.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Gizem KILIÇ
Doğum Yeri - Tarihi	Diyarbakır/ Çermik -05.02.1993
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Çermik Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Antikçağ'da Bilge ve Bilgelik Kavramı
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
<p>International Conference: The West Of The East, The East Of The West. Sunulan bildiri: "Budizm'in Schopenhauer Felsefesine Etkisi", July 04-06,2017 Prague/ CZECHIA.</p> <p>IV. International Multidisciplinary Congress Of Eurasia (IMCOFE). Kabul edilen bildiri: "Sokrates'in bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimden, bilgeliğe giden yol", September 04-06 2018 Rome/ ITALY.</p> <p>Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeni Yaklaşımlar Ve Teknolojiler Kongresi. Sunulan bildiri: "Homeros Ve Hesiodos'ta İnsanın Bireyselleşme Çabası", Eylül 21-24, 2017 Isparta/ TÜRKİYE.</p> <p>5.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. Sunulan bildiri: "Sokrates ve Platon Felsefesinde Kendini Bilme Sorunu, Mayıs 3-5, 2018 Antalya/ TÜRKİYE.</p> <p>USBİK 2019 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. Sunulan bildiri: "Platon ve Aristoteles'in Bilgelik Anlayışının Akıl ve Mutluluk İle Olan İlişkisi, 30 Ocak -02 Şubat,2019 Nevşehir/ TÜRKİYE.</p>	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Avni Tolunay Anadolu Lisesi
Çalıştığı Kurumlar	Cumhurbaşkanlığı himayelerinde Expo 2016 Antalya, Mihmandar (2016)

E-Posta	gizemkilig9163@gmail.com
----------------	--

